

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Factchecken in een tijdperk van mis- en desinformatie: een les in verticaal en lateraal lezen. Een kwalitatief en kwantitatief onderzoek naar online verifiëring door Nederlandse journalistiekstudenten en factcheckers om de betrouwbaarheid van webinformatie vast te stellen.

Wijzenbroek, Xanthe -

Citation

Wijzenbroek, X. -. (2022). *Factchecken in een tijdperk van mis- en desinformatie: een les in verticaal en lateraal lezen.: Een kwalitatief en kwantitatief onderzoek naar online verifiëring door Nederlandse journalistiekstudenten en factcheckers om de betrouwbaarheid van webinformatie vast te stellen.*

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master thesis in the Leiden University Student Repository](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3480412>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

UNIVERSITEIT LEIDEN

MA SCRIPTIE JOURNALISTIEK EN NIEUWE MEDIA

Factchecken in een tijdperk van mis- en desinformatie: een les in verticaal en lateraal lezen

Een kwalitatief en kwantitatief onderzoek naar online verifiëring door Nederlandse journalistiekstudenten en factcheckers om de betrouwbaarheid van webinformatie vast te stellen.

Wat is waar
en hoe weet
je dat?

By [mikemacmarketing](#) is licensed under [CC BY 2.0](#)

Student: Xanthe A. Wijzenbroek

Studentnummer: S2035820

E-mail: xanthewijzenbroek@gmail.com

Opdracht: Masterproject 2020/2022

Eerste lezer: Dr. J.P. Burger

Tweede Lezer: Dr. A.R.J. Pleijter

Citeer stijl: APA 7th Ed.

Kernwoorden:

Betrouwbaarheid, deskundigheid, digitale geletterdheid, factchecken, geloofwaardigheid, journalistiek, mediawijsheid, verificatie.

“People deserve the benefit of the doubt, but information? Always hold it up to a cold white light. Misinformation is a tool of the Devil.”

— Aliwat, 2021, p. 183

ABSTRACT

We bevinden ons midden in een informatierevolutie waarin we steeds meer leren over de wereld via ons computerscherm in plaats van de papieren krant. Hoewel het internet de toegang tot informatie heeft gedemocratiseerd hebben mis- en desinformatie zich kunnen wortelen in de maalstroom aan informatie. Dit legt een grote verantwoordelijkheid bij het publiek om informatie op betrouwbaarheid te beoordelen. Deze replicatiestudie van het onderzoek van Wineburg en McGrew (2017) heeft als doel om diegenen te onderzoeken die ervaring hebben in het evalueren en verifiëren van online informatie om te begrijpen welke strategieën zij gebruiken. Een steekproef is getrokken van twintig personen: tien factcheckers en tien journalistiekstudenten. Deze groepen worden geobserveerd terwijl zij digitale bronnen over sociale en politieke kwesties verifiëren. Onderzocht wordt: *welke researchstrategie – vertical reading en/of lateral reading – hanteren Nederlandse factcheckers en journalistiekstudenten om de betrouwbaarheid van webinformatie te beoordelen?* Uit het onderzoek blijkt dat journalistiekstudenten en factcheckers een mengvorm van vertical en lateral reading toepassen wanneer zij webinformatie verifiëren. Ze beginnen verticaal en bekijken de kenmerken van een website. Vervolgens verlaten ze de website om in nieuwe tabbladen de betrouwbaarheid van de oorspronkelijke bron te beoordelen. Factcheckers leggen in hun zoektocht de nadruk op lateral reading, waardoor ze in kortere tijd tot meer gegronde conclusies komen dan studenten die vaker vertical reading gebruiken. Desondanks illustreren de bevindingen dat zowel factcheckers als journalistiekstudenten voldoende voorbereid zijn om zich te navigeren in het digitale landschap. Tegelijkertijd wijzen de bevindingen op een behoefte aan intensiever onderwijs in factchecken, wat de digitale competenties van beginnende journalisten kan ondersteunen.

VOORWOORD VAN AUTEUR

Voor u ligt de scriptie *‘Factchecken in een tijdperk van mis- en desinformaties: een les in verticaal en lateraal lezen.’* Deze scriptie is het hoogtepunt van vijf jaar grote maatschappelijke belangstelling. Tijdens mijn Masteropleiding Journalistiek en Nieuwe Media werd mijn sterke interesse voor nieuwe media bevredigd. Of het nu ging over mediahypes, complottheorieën, verificatie of de constructie van betrouwbaarheid, ik kon niet genoeg krijgen van hedendaagse ontwikkelingen op het gebied van nieuwe media.

Ik voelde een drang om mijzelf te verdiepen in welke impact digitale media hebben op onze maatschappij en op het journalistieke landschap. De manier waarop journalisten bronnen gebruiken vormt de kern van hun professionele identiteit. Het dagelijkse nieuws komt uit ‘betrouwbare bronnen’ maar één bron is niet genoeg en elke bron dient een ander belang. Welke strategieën passen journalisten en anderen toe om de betrouwbaarheid van informatie op het web vast te stellen? Deze vraag vormt de hoeksteen in dit onderzoek naar de verificatiestrategieën van journalistiekstudenten en factcheckers.

Tijdens het schrijven van dit onderzoek heb ik het voorrecht gehad om met verschillende personen mijn ideeën en dilemma’s te bespreken. Bij dezen wil ik graag mijn scriptiebegeleider Peter Burger bedanken voor de intensieve en fijne begeleiding gedurende dit project. Altijd was hij bereid mijn werk door te spitten en mijn vragen kritisch te beantwoorden. Zonder zijn ondersteuning, toewijding, inzet en begrip had ik dit onderzoek niet met succes kunnen voltooien. Tevens wil ik alle respondenten bedanken voor hun belangrijke bijdrage aan dit onderzoek. Zonder hun ideeën, inzichten en inspirerende gesprekken was deze scriptie nooit tot stand gekomen. Tot slot wil ik mijn dierbare familie en vrienden bedanken die mij tot het bittere eind moreel hebben gesteund om deze passie van mij te blijven volgen. Zij gaven mij positiviteit, motivatie en kracht om deze scriptie tot een goed einde te brengen.

Met hart en ziel heb ik aan dit onderzoek gewerkt. Het voelt dan ook een beetje vreemd om het nu af te sluiten. De bevindingen van dit onderzoek moeten een belangrijke bijdrage leveren aan het academische debat over het verifiëren van webinformatie. Ik hoop dat deze thesis van enig nut zal zijn voor iemand, of inspiratie biedt tot verder onderzoek naar de maatschappelijke impact van nieuwe media in de 21ste eeuw.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Xanthe Wijzenbroek

Leiden, 16 Augustus 2022

Inhoudsopgave

Afkortingenlijst.....	6
Hoofdstuk 1: Inleiding	8
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader.....	11
2.1: Het verifiëren van informatie in het digitale tijdperk.....	11
2.2: Drie wetenschappelijke theorieën voor verificatie	15
2.3: Een nieuwe benadering van digitale geletterdheid	20
2.4: Verificatiegedrag van scholieren en studenten.....	21
2.5: Verificatiegedrag van factcheckers	23
2.6: Conclusie.....	24
Hoofdstuk 3: Methodologisch kader.....	25
3.1: Verantwoording keuzes replicatiestudie	25
3.2: Selectieprocedure voor de participanten	26
3.3: Protocol en stimulusmateriaal	28
3.4: Procedure.....	29
3.5: Het analysemodel voor de verificatiestrategieën.....	30
3.6: Hypothesen.....	32
3.6.1: Waarom en wanneer evalueren factcheckers en journalistiekstudenten webinformatie?...32	
3.6.2: Hoe evalueren factcheckers en journalistiekstudenten webinformatie?.....	33
Hoofdstuk 4: Bevindingen	34
5.1: Resultaten van factcheckers	34
5.2: Resultaten van journalistiekstudenten	38
5.3: Comparatieve analyse digitale vaardigheden: factcheckers versus journalistiekstudenten.....	42
5.4: Comparatieve analyse snelheid: factcheckers versus journalistiekstudenten.....	45
5.5: Denkwijze achter factchecken.....	52
Hoofdstuk 5: Discussie	60
5.1: Lateraal lezen en verticaal lezen	60
5.2: Beperkingen	62
Hoofdstuk 6: Conclusie en aanbevelingen.....	64
Bibliografie.....	67
Appendix	73

AFKORTINGENLIJST

AMF	Against Malaria Foundation
ANBI	Algemeen Nut Beogende Instelling
ELM	Elaboration Likelihood Model
SHEG	Stanford History Education Group
SIFT	Stop Investigate source Find additional context Trace the original text of source

Scriptie

Hoofdstuk 1: Inleiding

When you start to read a book, a journal article, or a physical newspaper in the “real world” you already know quite a bit about your source. You’ve subscribed to the newspaper or picked it up from a newsstand because you’ve heard of it. (...) In other words, when you get to the document you need to evaluate, the process of getting there has already given you some initial bearings. Compared to these intellectual journeys, web reading is a bit more like teleportation. Even after following a source upstream, you arrive at a page and site and author that are often all unknown to you. How do understand the author’s qualifications or the trustworthiness of the site?

(Caulfield, 2017, p. 77)

Dit citaat komt uit het praktische boek van Caulfield (2017), dat een handleiding biedt voor studenten om feiten te controleren met behulp van informatievaardigheden. Vaak komen studenten op een website terecht waarvan ze de organisatie of auteur niet kennen. Om de webinformatie op de juiste wijze te beoordelen zijn specifieke technieken noodzakelijk, want het evalueren van webpagina's gaat anders in zijn werk dan bij papieren kranten (Caulfield, 2017). Volgens Caulfield zijn studenten onvoldoende onderwezen in het gebruik van strategieën en hulpmiddelen om mis- en desinformatie te ontmaskeren. Doordat studenten deze mediawijsheid missen, vinden zij het vaak moeilijk informatie op het internet te verzamelen, verifiëren en evalueren op betrouwbaarheid (Wineburg & McGrew, 2017). Tegelijkertijd zijn propaganda, mis- en desinformatie sinds de opkomst van sociale media in een stroomversnelling geraakt. Terecht stelt Caulfield (2017) daarom de vraag of het nog als een verrassing aankomt dat mis- en desinformatie de overhand krijgen wanneer onze studenten niet de juiste digitale vaardigheden worden bijgebracht.

De Amerikaanse Stanford History Education Group (SHEG) bracht bevindingen naar buiten die bevestigen dat het probleem groter is dan alleen de opkomst en groei van mis- en desinformatie, vooral wat betreft het vermogen van studenten om online informatie te verifiëren (Breakstone et al. 2018; McGrew et al., 2018; Wineburg & McGrew, 2017). Wineburg en McGrew (2017) verwachtten dat studenten met bepaalde digitale vaardigheden in staat zijn betrouwbare en onbetrouwbare informatie van elkaar te scheiden, de resultaten wezen op iets anders. Zo trokken onderzochte studenten vaak niet de inhoud van een website in twijfel, waren ze terughoudend om de website te verlaten en raadpleegden ze niet verschillende bronnen voor een breder perspectief. In plaats daarvan keken studenten naar de inhoud of het uiterlijk van de webpagina. Om de website op betrouwbaarheid te beoordelen gebruikten ze een 'checklist'-benadering, waarbij ze zochten naar kwaliteitsindicatoren. Als de website of tekst aan deze eisen voldeed, namen studenten aan dat de informatie betrouwbaar was. Kortom, studenten zochten

betrouwbaarheid in de diepte, wat Wineburg en McGrew (2017) *vertical reading* (verticaal lezen) noemen. Dit is ook de researchstrategie van veel mensen, zoals historici die de SHEG-onderzoekers ook onderzochten.

Volgens Wineburg en McGrew (2017) verspillen studenten en historici kostbare minuten aan het evalueren van informatie op de website, alvorens ze proberen uit te zoeken of degene achter de informatie betrouwbaar is. Hierdoor worden studenten en historici vaak misleid door makkelijk te manipuleren kenmerken van websites, zoals een logo met een officiële uitstraling. Factcheckers pakken het echter anders aan. Zij besteden geen tijd op de website zelf, maar openen nieuwe tabbladen om te lezen wat andere bronnen over de site zeggen (Wineburg & McGrew, 2017; Caulfield, 2017). Met de verzamelde informatie beoordelen factcheckers of de website deskundig en betrouwbaar is. Door betrouwbaarheid in de breedte te zoeken – beter bekend als *lateral reading* (lateraal lezen) – komen factcheckers in een fractie van de tijd tot gegronde conclusies.

Als het aan de onderzoekers Wineburg en McGrew (2017) ligt moeten studenten en historici niet beginnen met het grondig lezen van de website om informatie op betrouwbaarheid te beoordelen. In plaats daarvan moeten ze, net als factcheckers, het web gebruiken. Lateraal lezen kan hen helpen om in kortere tijd beter het perspectief te begrijpen van waaruit de bron informatie presenteert (Caulfield, 2017,). Daardoor kunnen ze beter alternatieve ‘waarheden’ als hoaxes of mis- en desinformatie van de werkelijkheid onderscheiden (Loos et al., 2018; Tylor, 2014; Stichting Kennisnet, 2020; Wardle en Derakhshan, 2017).

Het onderzoek van de SHEG (2017) levert een aansprekende theorie, maar de theorie van lateraal en verticaal lezen is relatief weinig onderzocht binnen en buiten Amerika. Bestaat dit verschil in verificatiestrategie ook in andere landen? Om deze vraag te beantwoorden wordt een replicatiestudie in Nederland gerealiseerd. Specifiek is Nederland gekozen omdat dit soort verificatieonderzoek nauwelijks in Nederland is gedaan, al zijn er aanzetten te vinden in de studie van Loos et al. (2018) en de *Monitor Jeugd en Media* (2017). Deze studies worden in het theoretisch kader nader besproken. Het is relevant vervolgonderzoek te doen naar de studie van de SHEG om vast te stellen welke methodes Nederlandse factcheckers en studenten gebruiken bij het verifiëren van webinformatie. Daarnaast is de groep factcheckers in de studie van Wineburg en McGrew (2017) relatief klein; slechts tien factcheckers deden mee aan de studie. Om gerechtvaardigde uitspraken te kunnen doen over het verificatiegedrag van factcheckers in tegenstelling tot andere groepen is het belangrijk een replicatiestudie uit te voeren.

Het Amerikaanse onderzoek van de SHEG (2017) onderzocht het verificatiegedrag van vijftwintig studenten van de Stanford Universiteit, tien historici van verschillende universiteiten en tien factcheckers. Deze replicatiestudie onderzoekt welke researchstrategie Nederlandse factcheckers en journalistiekstudenten gebruiken om webinformatie te verifiëren. Ten eerste bestudeert deze studie tien factcheckers om de veronderstelling te controleren dat factcheckers vaker een laterale aanpak hanteren om digitale informatie te verifiëren. Daarnaast ligt de nadruk op journalistiekstudenten. Deze doelgroep behoort tot de *digital natives*; zij kennen namelijk geen wereld zonder computer- en telefoonschermen.

Mogelijk heeft dit verschijnsel hun houding ten aanzien van waarheid en feiten veranderd ten opzichte van eerdere generaties (Wineburg & McGrew, 2016; Duffy & Tan Rui Si, 2017). Specifieker is deze doelgroep gekozen omdat journalistiekstudenten opgeleid worden om op een andere manier om te gaan met informatie. Voor hen is het beoordelen van informatie op betrouwbaarheid cruciaal om feiten van fictie te onderscheiden. Digitale vaardigheden en informatieverwerkingsstrategieën zijn daarvoor een must. Daarom moet onderzocht worden of journalistiekstudenten over deze mediawijsheid beschikken voordat zij in officiële nieuwspraktijken integreren.

Als problemen in de mediawijsheid zich voordoen bij studenten, is het mogelijk hier passend beleid voor te formuleren. Dit geeft docenten inzicht, waarmee zij beter kunnen inspelen op het verwerven en verbeteren van digitale vaardigheden. Dit illustreert de praktische implicatie van deze studie: het is relevant journalistiekstudenten tijdens hun opleiding te leren hoe zij online informatie verifiëren en kritisch beoordelen (McGrew et al., 2018). Zodra studenten deze digitale vaardigheden ontwikkelen vermijden zij ongeloofwaardig nieuws en laten ze zich niet misleiden door mis- en desinformatie, maar komen ze snel tot waarheidsgetrouwe informatie.

Samengevat, deze replicatiestudie onderzoekt welke verificatiestrategie factcheckers en journalistiekstudenten hanteren wanneer zij online informatie verifiëren: op de website zelf blijven (*vertical reading*), de website verlaten (*lateral reading*), of een combinatie van beide? Tegelijkertijd kijkt deze studie hoe gronding respondenten bronnen verifiëren en hoeveel tijd zij aan het verificatieproces besteden. In lijn met deze doelen luidt de onderzoeksvraag als volgt:

Welke researchstrategie – vertical reading en/of lateral reading – hanteren Nederlandse factcheckers en journalistiekstudenten om de betrouwbaarheid van webinformatie te beoordelen?

Het eerste hoofdstuk van deze scriptie is conceptueel van aard: het brengt in kaart waarom en wanneer mensen informatie verwerken. De benadering van Wineburg en McGrew (2017) wordt besproken aan de hand van verificatiestrategieën van studenten en factcheckers. Het tweede hoofdstuk vormt het methodologische kader. Dit kader bevat de onderzoeksopzet, de selectie van respondenten, het protocol, de procedure, de analysemethode en de hypotheses. Voor de doelgroep zijn journalistiekstudenten en factcheckers/informatieprofessionals geselecteerd. Zij ondergaan gedwongen keuzesituaties en de web-tracking gegevens van de respondenten illustreren het verificatiegedrag. Tijdens het experiment denken de participanten hardop na en na afloop worden de respondenten geïnterviewd over hun verificatiegedrag. De observaties, gedachtes en antwoorden van respondenten vormen samen de resultaten. Het vierde hoofdstuk presenteert deze bevindingen. Tot slot bespreekt hoofdstuk vijf de discussie en hoofdstuk zes reflecteert op dit onderzoek.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

Hoofdstuk twee bespreekt de academische literatuur over verificatiestrategieën. Allereerst definieert paragraaf 2.1 het concept verificatie, zodat duidelijk is wat dit onderzoek onder verificatie verstaat. Paragraaf 2.2 somt de theorieën op die gaan over de manier waarop mensen informatie verwerken. Deze theorieën vormen de grondslag voor verificatie. Aansluitend worden de verificatiestrategieën in kaart gebracht. Daarna bespreekt paragraaf 2.3 een nieuwe benadering van verificatie: lateral reading en vertical reading. Vervolgens wordt ingezoomd op de verificatiestrategieën van de doelgroepen die centraal staan in dit onderzoek: scholieren en studenten in paragraaf 2.4 en factcheckers in paragraaf 2.5. Tot slot geeft paragraaf 2.6 een samenvattend overzicht.

2.1 Het verifiëren van informatie in het digitale tijdperk

Recente verschuivingen in het medialandschap stellen de traditionele rol van de journalistiek op de proef (Brennen, 2017; Edgerly et al. 2019). De eerste verandering heeft te maken met het snelgroeiende informatieaanbod en de verspreiding van mis- en desinformatie. Mis- en desinformatie bestaan al decennialang. Echter vormde de Amerikaanse presidentsverkiezing in 2016 een omslagpunt. Tijdens deze verkiezing ging mis- en desinformatie viraal op sociale mediakanalen als Facebook en Twitter en de gefabriceerde nieuwsberichten werden versterkt door Google-zoekopdrachten (Brennen, 2017). Hierdoor namen mensen tijdens de verkiezingscampagne mis- en desinformatie vaker aannemelijk aan dan nieuwsartikelen van gerenommeerde mediakanalen. Sindsdien is mis- en desinformatie een echt thema geworden en spreekt iedereen over hoe makkelijk onjuiste informatie zich kan verspreiden.

Onder mis- en desinformatie worden nieuwsverhalen verstaan die geen feitelijke grondslag hebben maar wel als nieuws gepresenteerd worden (Allcott & Gentzkow, 2017; Wardle en Derakhshan, 2017). Specifieker wordt met mis- en desinformatie gefabriceerd nieuws bedoeld, wat betekent dat het verzonnen is (Brennen, 2017). Nieuwsberichten die gaan over geruchten en speculaties vallen hier niet onder; het is pas mis- en desinformatie als een nieuwsartikel opzettelijk en controleerbaar onjuist is. De makers manipuleren informatie zodanig dat de inhoud verdacht veel lijkt op een echt journalistiek product, terwijl de tekst deels bewust onjuist of geheel verzonnen is (Ipenburg, 2022). Deze onjuiste informatie heeft als doel de lezer te misleiden om zijn mening te beïnvloeden, verwarring te zaaien, geld te verdienen of dient als amusement.

Een tweede verschuiving in het medialandschap is de manier waarop burgers nieuws tegenkomen en verwerken. Vaak houden mensen Google verantwoordelijk voor de betrouwbaarheid van informatie en controleren vervolgens deze informatie niet verder (Wineburg & McGrew, 2017). Toch kan het vertrouwen in zoekmachines een vertekend beeld van de werkelijkheid geven en daarmee lopen mensen het risico bepaalde informatie over het hoofd te zien (Tylor, 2014). Zoekresultaten zijn immers gebaseerd op uiterst selectieve algoritmes (Tylor, 2014). Een website met belangrijke informatie

maakt weinig kans hoog in de zoekresultaten te komen wanneer alleen de manier waarop het algoritme de website verwerkt in acht wordt genomen (Machill & Beiler, 2009). Het feit dat men online zoveel onjuiste informatie kan vinden vereist dat burgers voortdurend kritisch de authenticiteit verifiëren van de informatie die ze tegenkomen (Edgerly et al., 2019). Mensen hebben digitale vaardigheden en verificatiestrategieën nodig, zodat zij zich aanpassen aan de veranderende informatie- en communicatiecontext die hun leven overheerst. Met adequate vaardigheden kunnen mensen de juiste informatie vinden, de inhoud kritisch evalueren en informatie uit meerdere bronnen tegelijkertijd integreren (Loos et al., 2018).

Mediakanalen raken uiterst bezorgd over de opkomst van mis- en desinformatie. Het vormt namelijk een bedreiging voor de toegankelijkheid van informatie. De makers van mis- en desinformatie weten dat het publiek de media vertrouwt en maken misbruik van dit gegeven (Loos et al., 2018). Dit kan schadelijke gevolgen hebben (Ipenburg, 2022). Zo kan het de politiek beïnvloeden en de levens van mensen beschadigen. Sinds de bewustwording over de zorgen van mis- en desinformatie proberen prominente nieuwsorganisaties mensen te helpen hun weg te vinden in de stormvloed aan informatie, waarvan een groot deel onjuist of misleidend is (Breakstone et al., 2018). Zo publiceert de *Washington Post* een gids over factchecken om nepnieuws te ontdekken. Ook *CNN* instrueert haar lezers over hoe ze nepnieuws op hun Facebooktijdlijn kunnen herkennen. Daarnaast ontstaan verschillende initiatieven van Google, Facebook en Twitter om digitale desinformatie te ontdekken en te bestrijden (Breakstone et al., 2018). De handleidingen, tips en initiatieven hebben één aspect gemeen: het draait om verificatie.

Verificatie houdt in dat men de informatie die zij tegenkomt op juistheid controleert (Edgerly et al., 2019). Brandtzaeg et al. (2015, p. 325) definiëren verificatie concreter en deze omschrijving wordt in dit onderzoek aangehouden: *“Verification requires skilled determination of the accuracy or validity of both the source and the content itself. Hence, there are two key elements that need to be verified: the source of a piece of content and the content itself.”* Brandtzaeg et al. (2015) zien verificatie dus als een deskundige bepaling van de nauwkeurigheid van de bron en de inhoud van de bron. Met andere woorden, men moet de bron van een stuk inhoud en de inhoud zelf onafhankelijk van elkaar controleren en vergelijken om te achterhalen of het verhaal consistent is met de werkelijkheid. De manier waarop mensen verifiëren wordt volgens Brandtzaeg et al. (2015) gedomineerd door traditionele journalistieke praktijken. Denk aan het zoeken naar meerdere bronnen, transparant zijn over methoden en motieven, het publiek niet misleiden, het geven van mogelijkheid tot wederhoor, het controleren van informatie via telefoongesprekken, het raadplegen van andere websites of het voeren van redactionele discussies (Tylor, 2014; Brandtzaeg et al., 2015; Van Leuven et al., 2018).

De traditionele journalistieke methoden zijn dominant in verificatiepraktijken doordat verificatie beschouwd wordt als het kernelement van het journalistieke vakgebied. In *The Elements of Journalism* schrijven de gerenommeerde journalisten Kovach en Rosenstiel (2014) dat de essentie van de journalistiek een discipline van verificatie is. Hiermee kan de journalistieke professie zich onderscheiden van andere vormen van communicatie zoals amusement, propaganda, fictie of kunst.

Hoewel de auteurs geen beknopte definitie van verificatie geven, zien zij verificatie als een afzonderlijke stap in het verslaggevingsproces (Kovach & Rosenstiel, 2014; Shapiro et al., 2013). De kern van het journalistieke werk is namelijk het vinden en presenteren van ‘de feiten’ met bepaalde methoden – een manier van werken. Deze manier van werken omschrijven Kovach en Rosenstiel (2014) als een soort wetenschappelijke benadering om de juiste feiten te verkrijgen. De discipline van verificatie berust op drie kernbegrippen: nederigheid, originaliteit en transparantie (Dean, 2017). Nederigheid betekent dat journalisten een open geest houden en de beperkingen van hun kennis erkennen. Originaliteit impliceert dat journalisten hun eigen werk doen. Tot slot stelt transparantie dat journalisten hun werkwijze openbaar maken zodat lezers zelf kunnen beslissen of zij de informatie geloven. Hiervoor moet de journalist bijvoorbeeld vertellen wat hij/zij wel en niet weet of welke bronnen gebruikt zijn (Curry & Stroud, 2021). Deze kernbegrippen komen overeen met principes van de wetenschappelijke methode: door het publiek achtergrondinformatie te geven over hoe de journalist tot bepaalde conclusies komt zijn lezers in staat het proces na te bootsten en de geldigheid van informatie te beoordelen.

Terwijl journalisten zich dienen te houden aan de discipline van verificatie, betekent dit niet dat journalisten nooit vooringenomen of onpartijdig zijn (Kovach & Rosenstiel, 2014). Integendeel. Journalisten zijn genoodzaakt keuzes te maken, dus objectiviteit is onmogelijk. Het gebruik van een consistente methode om informatie te testen kan echter voorkomen dat persoonlijke opvattingen de nauwkeurigheid van het werk ondermijnen. Kortom: niet de journalist, maar de gehanteerde methode is objectief. In dit geval is verificatie een beoogde journalistieke praktijk. Journalisten moeten de waarheid nastreven door alle bewijzen op een evenwichtige manier te onderzoeken voordat ze conclusies trekken. Verificatie is daarmee het kloppende hart van de geloofwaardige journalistiek (Kovach, 2006).

Belangrijk is dat journalisten het bij het juiste eind hebben voordat zij overgaan tot het construeren van verhalen. Maar hoe verifiëren journalisten informatie in de praktijk? Domineren de traditionele journalistieke methodes zoals Brandtzaeg et al. (2015) constateerden, of verschillen de strategieën van verslaggever tot verslaggever? Fundamentele vragen, maar tot dusver is er te weinig academisch onderzoek om deze te beantwoorden (Silverman, 2013). Zo betogen Shapiro et al. (2013) dat een lange traditie bestaat om de authenticiteit van nieuwsberichten *post hoc* te meten, maar weinig onderzoek is gedaan naar de processen waarmee journalisten nauwkeurigheid proberen te bereiken. Hun wetenschappelijke artikel, *Verification As A Strategic Ritual: How journalists retrospectively describe processes for ensuring accuracy*, is één van de eerste papers die beschrijft hoe journalisten verificatie zien en hoe zij in de praktijk verifiëren (Shapiro et al., 2013, Silverman, 2013). In interviews met achtentwintig Canadese journalisten die voor Frans- en Engelstalige kranten werken, reconstrueerde elke journalist welk verificatieproces hij/zij gebruikt bij de verslaggeving van een krantenverhaal (Shapiro et al., 2013). Overeenstemmend met het betoog van Kovach en Rosenstiel (2014) zien journalisten de journalistiek als een discipline van verificatie. Ze produceren nieuws door drie vormen van bewijs – interviews, observatie en documenten – te verzamelen en af te wegen via het proces van verificatie (Coddington, 2018). Dit illustreert dat journalisten zich aan de normen van verificatie houden

en dat verificatie de kern van hun professionele identiteit vormt. Daarmee zetten journalisten zichzelf neer als een aparte beroepsgroep, wat overeenkomt met de strekking van het boek van Kovach en Rosenstiel (2014).

Hoewel de ondervraagde journalisten het streven naar nauwkeurigheid zien als de kern van hun professionele identiteit, toont het onderzoek van Shapiro et al. (2013) echter aan dat journalisten veel feiten niet verifiëren door een gebrek aan tijd en middelen (Coddington, 2018). Journalisten doen selectief en enigszins lukraak aan verificatie. Daarom beschouwen Shapiro et al. (2013) verificatie als een ‘strategisch ritueel.’ Dit betekent dat verificatie een ambigu proces is dat gericht is op zowel professionele legitimatie als epistemologische validatie. Oftewel, journalisten nemen bepaalde stappen om vooringenomenheid of een gebrek aan professionalisme te voorkomen.

Voor strategisch verifiëren bestaat geen algemeen voorschrift, want informele regels voor het bereiken van nauwkeurigheid zijn ongrijpbaar. De bevindingen van Shapiro et al. (2013) laten een grote diversiteit in verificatiestrategieën zien. Sommige strategieën weerspiegelen sociaalwetenschappelijke methoden, zoals triangulatie van bronnen, analyse van primaire gegevensbronnen en semi-participerende observatie. Toch nemen de meeste journalisten een pragmatische middenweg wanneer zij informatie selecteren voor verificatie. Kleine en makkelijk te controleren beweringen zoals namen, getallen en concrete details verifiëren journalisten zorgvuldig, terwijl grote en moeilijke feiten, zoals de uitdrukkingen ‘controversieel’ of ‘rampgebied,’ nauwelijks door journalisten worden gecontroleerd tenzij deze lasterlijk zijn (Shapiro et al., 2013).

Terwijl journalisten verificatie zien als de essentie van hun professionele identiteit, wordt deze erkenning niet volledig nageleefd door de methodologische discipline waar Kovach en Rosenstiel het over hebben (Silverman, 2013). Kovach en Rosenstiel (2014) beschouwen verificatie als een wetenschappelijke methode, waarin elk stukje data onderworpen wordt aan consistente normen van observatie en replicatie. Het onderzoek van Shapiro et al. (2013) laat daarentegen zien dat niet elke feit op dezelfde wijze gecontroleerd wordt. Er bestaat geen standaard journalistiek protocol voor verificatie, maar eerder een verzameling aan individuele benaderingen (Shapiro et al., 2013; Duffy & Tan Rui Si, 2017). Verificatie berust dan op kennis die afgeleid is van eerder werk en de betrouwbaarheid van nieuwsmakers, daarom kan de benadering van Shapiro et al. (2013) als constructivistisch worden bestempeld.

Gezien de constructivistische aard van verificatie zetten Shapiro et al. (2013) hun vraagtekens bij het idee van factchecken als ‘een aparte fase’ in het verificatieproces, zoals Kovach en Rosenstiel (2014) voorstellen. Verificatie kan niet makkelijk of consequent worden geïdentificeerd als een afzonderlijke fase binnen het verslaggevingsproces. In plaats daarvan kan het streven naar nauwkeurigheid en de relatie tussen het verificatie- en verslaggevingsproces gezien worden als een aanhoudend en systematisch proces dat begint voor, samengaat met en doorloopt na elke publicatie. Een journalist bouwt kennis op, spreekt met deskundigen en verwerkt de informatie binnen een systeem van verificatie. Deze aanpak is geïntegreerd in de dagelijkse routines van journalisten, waarmee de

handelingen afhankelijk zijn van de kennis en ervaring die de journalist in zijn loopbaan opdoet. Binnen dit onderzoek wordt een objectivistische benadering aangehouden om uit te zoeken hoe de participanten te werk gaan. De focus ligt namelijk niet op aspecten als ethiek en rechtvaardigheden, kortom het discours van de deelnemers. In plaats daarvan vertalen de verschillende informele verificatiestrategieën van factcheckers en studenten zich in iets wat in de buurt komt van standaardregels voor bewijs, zoals in een wet of in een methode van observatie, wat ook het geval is bij het uitvoeren van wetenschappelijke experimenten (Shapiro et al., 2013).

Ondanks dat Shapiro et al. (2013) een constructivistische benadering aanhouden, terwijl Kovach en Rosenstiel (2014) verificatie beschouwen als een praktische aanpak, bestaan overeenkomsten tussen beide onderzoeken. De bevindingen van Shapiro et al. ondersteunen de kernelementen voor journalistiek die Kovach en Rosenstiel omschrijven. Journalisten streven wel degelijk verificatie na in de dagelijkse nieuwsverslaggeving, maar beschikken niet over schriftelijke voorschriften voor verificatieroutines. Zo bevatten veel leerboeken over journalistiek geen verwijzingen naar verificatie. De meeste boeken beperken zich daarentegen tot korte referenties. Denk aan het raadplegen van meerdere bronnen wanneer een beschuldiging wordt geuit, of het belang van het dubbelchecken van basisfeiten zoals namen, leeftijden en locaties. Als journalistiekstudenten echter niet de juiste digitale vaardigheden en informatieverwerkingsstrategieën aangeleerd krijgen, hoe kunnen zij dan succesvol informatie op betrouwbaarheid beoordelen? Het is belangrijk om te onderzoeken hoe het gesteld staat met de mediawijsheid van journalistiekstudenten voordat zij in de officiële nieuwspraktijken integreren. Door de journalistieke verificatieroutines van journalistiekstudenten te beschrijven kan worden getoond hoe beginnende journalisten bewuster hun aspiraties kunnen naleven.

2.2 Drie wetenschappelijke theorieën over informatieverwerking

Deze paragraaf bespreekt drie theorieën die gaan over de manier waarop mensen informatie verwerken: de *cognitive dissonance theory*, de *confirmation bias theory* en het *Elaboration Likelihood Model*. Deze benaderingen verklaren waar mensen hun overtuigingen vandaan komen en hoe deze zaken hun gedrag beïnvloeden. Het is relevant deze theorieën te bespreken omdat ze beschrijven dat mensen volgens een bepaald proces informatie onderzoeken, verwerken en onthouden. Hieruit kan worden opgemaakt op welke manier factcheckers en journalistiekstudenten informatie verifiëren.

Cognitive dissonance theory

In zijn boek *A Theory of Cognitive Dissonance* (1957) stelt Festinger dat mensen een innerlijke drang hebben hun mening en gedrag in harmonie te houden terwijl ze disharmonie vermijden; een principe genaamd *cognitive consistency* (McLeod, 2018). Als daarentegen sprake is van *cognitive dissonance*, dan vertoont iemand gedrag dat in strijd is met zijn of haar bestaande overtuigingen, wat een onaangenaam gevoel oplevert. Bijvoorbeeld, als iemand rookt (gedrag) en weet dat roken kanker

veroorzaakt (cognitie), dan verkeert diegene in een staat van cognitive dissonance (McLeod, 2018). Het gaat hier dus om tegenstrijdigheid. Als iemand iets zegt waar je het oneens mee bent op bijvoorbeeld politiek of religieus vlak, dan is dat nog geen cognitive dissonance.

Wanneer de situatie zich voordoet dat inconsistentie bestaat tussen iemands mening en zijn gedrag, dan moet er iets veranderen om deze dissonantie op te heffen. Bijvoorbeeld, je eet een zak chips tussen de middag en deze beslissing rechtvaardig je door met jezelf af te spreken morgen te gaan sporten (Bauwens, 2021). Een ander voorbeeld: je ziet jezelf als een milieubewust persoon, maar je gaat met de auto naar je werk toe in plaats van met de fiets. Als iemand je hierop wijst rechtvaardig je jouw handelen door te zeggen ‘ik eet vegetarisch en ik ga nooit met het vliegtuig op vakantie’ (Bauwens, 2021). Deze voorbeelden laten zien dat mensen hun gedrag of gedachtegang rechtvaardigen en veranderen om dissonanties te verminderen (Explorable, 2010). De theorie van cognitive dissonance stelt niet dat het verminderen van cognitive dissonances altijd gerealiseerd wordt. In de praktijk betekent het vaak dat dat mensen informatie en situaties vermijden die het ongemak van cognitive dissonance veroorzaakt (Bauwens, 2021).

Door cognitive dissonance kan *motivated reasoning* ontstaan, wat betekent dat mensen op een bepaalde manier reageren die hun reeds bestaan overtuigingen rechtvaardigt. In andere woorden, mensen redeneren onbewust in hun eigen belang. Iemand blijft zichzelf overtuigen van wat hij/zij wil geloven door overeenstemmende informatie te zoeken en tegensprekende gegevens te negeren (Nederpelt, 2019). Iemands belang beïnvloedt dus hoe hij of zij informatie verzamelt en verwerkt (Eply & Gilovich, 2016). Kortom, mensen zijn geneigd selectief informatie te verzamelen en te onthouden (Caulfield, 2017). Dit komt omdat ons denken doordrenkt is met emoties, waardoor positieve of negatieve gevoelens over mensen of ideeën veel sneller ontstaan dan onze bewuste gedachten (Mooney, 2011; Kunda, 1990). Deze snelle emoties sturen ons denkbeeld waardoor we bevooroordeeld raken, vooral bij onderwerpen die we belangrijk vinden. Niemand krijgt immers graag te horen dat zijn favoriete nieuwsbron onjuiste informatie verspreid of onbetrouwbaar is (Caulfield, 2017).

Confirmation bias theory

Naast motivated reasoning bestaat een soortgelijke cognitieve vooringenomenheid: de *confirmation bias*. De confirmation bias is de impliciete neiging van mensen om informatie te verwerken die overeenkomt met hun bestaande overtuigingen en informatie te negeren die daar niet mee overeenkomt. In tegenstelling tot de confirmation bias hebben mensen bij motivated reasoning de neiging nieuwe informatie die correspondeert met hun wereldbeeld snel te aanvaarden en informatie die daar niet mee overeenstemt kritisch te analyseren (Nickerson, 1998; Wason, 1960). Een ander belangrijk verschil tussen motivated reasoning en confirmation bias is dat motivated reasoning zich beroept op emotionele overtuigingen; mensen geven de voorkeur aan informatie die gebaseerd is op wat ze emotioneel gezien willen dat waar is (Dawson et al., 2002). De confirmation bias neemt echter ook rationele overtuigingen in acht; mensen zoeken informatie die hun verwachtingen ondersteunt.

Wanneer mensen graag willen dat een bepaald idee waar is, geloven zij uiteindelijk dat het waar is doordat men gemotiveerd is door *wishful thinking*. Dit houdt in dat mensen opinies vormen op basis van informatie die ze in hun eigen voordeel kunnen gebruiken. Wat mensen geloven dat waar is en wat mensen wensen wat waar is, kan tenslotte zeer van elkaar verschillen (Bastardi et al., 2011). Een manier om hiertussen te bemiddelen is door feiten te laten overeenstemmen met de verlangens van mensen.

De theorie van confirmation bias verklaart dus dat mensen een voorkeur voor bevestiging nastreven. Deze selectieve perceptie is vooral onbewust en is het sterkst bij belangrijke of emotioneel beladen kwesties. Vaak realiseren mensen zich niet dat het zoeken naar bevestigende informatie een slechte strategie is om gegronde conclusies te trekken, want als zij alleen informatie onthouden die hun mening ondersteunt raken ze bevooroordeeld en zien ze belangrijke informatie over het hoofd.

Kader 1: Peter Wason over de confirmation bias

De term confirmation bias is bedacht door de Engelse psycholoog Peter Wason. In de jaren zestig voerde hij verschillende experimenten uit die lieten zien dat mensen bevooroordeeld zijn in het bevestigen van hun bestaande overtuigingen. Uit zijn studie *On the failure to eliminate hypotheses in a conceptual task* (Wason, 1960) bleek dat de meeste mensen niet optimaal te werk gaan wanneer zij hypothesen testen. In plaats van te proberen een hypothese te weerleggen, zijn mensen geneigd hun verwachtingen te bevestigen. Dit blijkt uit een experiment waarin proefpersonen een regel moesten identificeren die van toepassing is op reeksen van drievoudige getallen (Wason, 1960). Wason bedacht een regel voor het maken van volgnummers: drie getallen in toenemende volgorde van grootte. De cijfers 2-4-6 voldoen bijvoorbeeld aan deze regel. Om deze regel uit te vinden moesten de proefpersonen andere reeksen van drie getallen construeren om hun veronderstellingen over de mogelijke regel te testen.

De meeste deelnemers vormden eerst de hypothese: een rij van even getallen. Ze probeerden bijvoorbeeld 4-8-10 of 20-22-24. De reacties van de examiner waren hierbij positief. De respondenten probeerden het nog een paar keer totdat zij dachten dat ze de regel hadden ontdekt. Toch was de regel niet een rij van even getallen, maar van toenemende getallen. Bijna alle respondenten testten alleen getallenreeksen die hun hypothese bewezen, maar weinig respondenten bedachten een getallenreeks die hun hypothese kon weerleggen. Ze probeerden niet hun hypothese te falsifiëren, omdat mensen over het algemeen niet geconfronteerd willen worden met de mogelijkheid dat hun overtuigingen verkeerd zijn.

De studie van Wason (1960) toonde aan dat mensen niet proberen hun hypothesen kritisch te toetsen, maar deze willen bevestigen. Andere wetenschappelijke studies ondersteunen het idee dat men een confirmation bias heeft waarbij men informatie zoekt die hun bestaande opvattingen bevestigen (Oswald & Grosjean, 2004). Zo constateert Nickerson (1998) dat de confirmation bias een sterke invloed heeft en in verschillende vormen voorkomt. Net als Nickerson bevestigt Evans (1990) dat deze confirmation bias niet alleen het waarnemen van informatie beïnvloedt, maar ook het denken over en het evalueren ervan. Zodra iemand een standpunt inneemt over een bepaalde kwestie, zal diegene pogen dit standpunt te rechtvaardigen en blijven verdedigen. Door alleen informatie te zoeken die bestaande oordelen bevestigt, raken mensen bevooroordeeld en is het voor hen moeilijk om objectief te blijven.

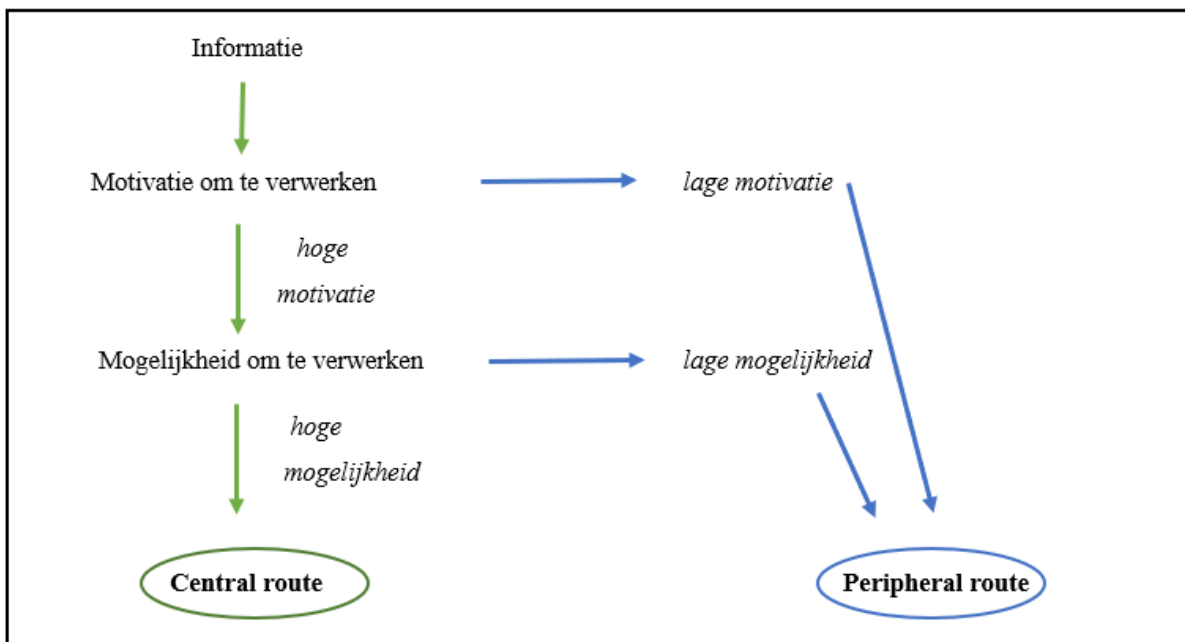
Elaboration Likelihood Model

Een andere theorie die verklaart dat mensen de neiging hebben informatie te controleren als de inhoud overeenstemt met hun opvattingen is het *Elaboration Likelihood Model* (ELM). Dit model is ontwikkeld door Petty en Cacioppo (1986), die beschrijven op welke manier overtuigingen veranderen. Achter dit model zit wederom het idee van positieve confirmatie, wat ook centraal staat bij de confirmation bias en de cognitive dissonance theory (Edgerly et al. 2019, Petty & Cacioppo, 1986).

Het ELM is een *dual processing model* (Petty & Cacioppo, 1986; Hamersveld, 2019). Dit betekent dat twee routes bestaan waarop mensen informatie verwerken en overtuigd raken. Allereerst verwerkt iemand informatie via de *central route*. Deze route focust op de belangrijkste boodschap om zo de lezer met krachtige argumenten te overtuigen. Als lezer ben je bewust en kritisch aan het nadenken over de rationele argumenten. Deze informatieverwerking vereist veel aandacht, tijd en inspanning. Hierbij kan een blijvende gedragsverandering optreden (Hamersveld, 2019). Daarentegen vereist de *peripheral route*, ook wel de indirecte route, weinig bewust denkwerk van het publiek (Petty & Cacioppo, 1986; Hamersveld, 2019). Bij deze route denken lezers oppervlakkig na en ze laten zich snel leiden door simpele aanwijzingen, ook wel *judgmental heuristics* genoemd (Hamersveld, 2019). Deze heuristieken kunnen gaan over de brongeloofwaardigheid, het aantal of de aantrekkelijkheid van argumenten. Mensen kunnen zich ook laten verleiden door autoriteit of expertise, zoals ‘deze expert heeft gelijk.’ Door deze heuristieken gaan mensen op een makkelijke en snelle manier informatie verwerken. Toch zijn de associaties die gevormd worden via de indirecte route zwakker dan overtuigingen die gevormd worden bij de centrale route, gedragsveranderingen zullen ook alleen tijdelijk van aard zijn (Hamersveld, 2019).

Afhankelijk van de motivatie en de mogelijkheden laten mensen zich via verschillende routes overtuigen (Petty & Cacioppo, 1986; Hamersveld, 2019). Denk bij motivatie aan: is de informatie persoonlijk relevant en is er behoefte aan bepaalde kennis? Bij mogelijkheid gaat het om aspecten als kennis over het onderwerp, de tijdsdruk en hoeveelheid afleidingen. Wanneer sprake is van zowel een hoge motivatie als veel mogelijkheden, dan wordt informatie via de central route verwerkt (zie schema 1). Dit impliceert dat mensen vooral informatie via de peripheral route verwerken, want als de motivatie of mogelijkheid van iemand laag is dan verloopt de informatieverwerking via de indirecte route.

Schema 1: *Elaboration Likelihood Model*

(Schema zelf nagebootst naar aanleiding van kennisclip Hamersveld, 2019).

Het idee van positieve confirmatie – mensen controleren feiten om hun opvattingen te bevestigen – is in andere onderzoeken getest. Zo onderzoeken Edgerly et al. (2019) factoren die van invloed zijn op de bereidheid van mensen om specifieke nieuwskoppen te verifiëren. Uit een online enquête onder 841 Amerikanen blijkt dat verificatie sterk en indirect gemotiveerd wordt door congruente koppen die men als waar beoordeelt. Deze congruentie betekent dat een nieuwskop overeenkomt met de bestaande ideologische opvattingen van een persoon. Een voorbeeld: als iemand met een linkse politieke voorkeur informatie tegenkomt die hij/zij als onwaar beschouwt, dan is deze persoon geneigd de informatie te verwerpen. Daarentegen, als dezelfde persoon een nieuwskop leest en deze als waar beschouwt, dan is diegene bereid meer tijd en moeite te steken in het verifiëren van de informatie. Als iemand een nieuwskop leest die overeenstemt met zijn of haar politieke voorkeur, dan neemt diegene de kop indirect aan als waar, waarmee de bereidheid voor verificatie toeneemt. De perceptie van waarheid over een krantenkop is dus gerelateerd aan de congruentie van koppen en de intentie om de inhoud te controleren. Simpel gezegd: hoe meer iemand een krantenkop als waar beschouwt, hoe meer diegene bereid is moeite te doen om informatie te controleren. Het is opvallend dat mensen juist de informatie controleren die in hun straatje past, want zij hebben hierbij geen motief om de informatie te controleren, ze nemen deze al overtuigend aan als waar.

Daarnaast blijkt uit de enquête dat de geloofwaardigheid van de bron een sterkere, directe invloed heeft op de intentie om informatie te verifiëren (Edgerly et al., 2019). Deelnemers zijn bereid informatie te controleren als deze afkomstig is van een bron die zij als geloofwaardig beschouwen. In tegenstelling tot de congruentie van krantenkoppen, is de perceptie van waarheid van een nieuwskop niet gerelateerd aan de geloofwaardigheid van de bron en de intentie om de inhoud te verifiëren. In andere woorden, als iemand een nieuwskop leest die hij of zij geloofwaardig acht, dan is diegene sneller

geneigd de informatie te controleren, ongeacht hoe waarheidsgetrouw de nieuwskop overkomt. Een voorbeeld: iemand kan een nieuwskop als betrouwbaar labelen, terwijl het voor deze persoon niet uitmaakt of datgene dat gesteld wordt in de kop overeenkomt met de realiteit.

De bevindingen van Edgerly et al. (2019) suggereren dat verificatie niet gedreven wordt door onzekerheid of perceptie van onwaarheid, maar door geloofwaardige bronnen en congruente koppen die mensen als waar beoordelen. Een verklaring hiervoor is dat mensen gemotiveerd zijn informatie te verifiëren in de zoektocht naar bevestiging. Respondenten neigen eerder informatie te verifiëren van een bron die ze geloofwaardig achten, of een kop die ze als congruent met hun politieke identiteit beschouwen en dus als waarheidsgetrouw zien. Omgekeerd zijn mensen minder geneigd een nieuwskop te verifiëren die afkomstig is van een ongeloofwaardige bron, of wanneer ze de waarheidsgetrouwheid van de nieuwskop in twijfel trekken. Deze bevinding ondersteunt de centrale strekking van de cognitive dissonance theorie, de confirmation bias theorie en het ELM; mensen verifiëren informatie als deze consistent is met wat zij graag willen dat het antwoord is.

We weten nu wat verificatie behelst en waarom mensen informatie verifiëren. Maar hoe controleren mensen online informatie? Dit is een cruciale beperking aan het onderzoek van Edgerly et al. (2019). De onderzoekers bevroegen alleen de uitgesproken intentie van mensen om te verifiëren, waarmee ze niets kunnen zeggen over het daadwerkelijke verificatiegedrag. De studie was gericht op het ‘wanneer’ en het ‘waarom’ van de verificatie-intentie van het publiek. Hierom zal deze studie onderzoek doen naar de feitelijke stappen die journalistiekstudenten en factcheckers ondernemen wanneer zij bronnen verifiëren.

2.3 Een nieuwe benadering van digitale geletterdheid

Digitale bronnen kunnen op verschillende manieren geverifieerd worden. Eén van die manieren volgt uit de peripheral route die Petty en Cacioppo (1968) omschreven met het ELM: verificatie aan de hand van heuristische kenmerken. Heuristische kenmerken zijn niet-inhoudelijke kenmerken. Lezers kijken hierbij naar de aantrekkelijkheid of expertise van een bron, zoals bijvoorbeeld het uiterlijk van een website. Daarna beslissen ze of de website en de inhoud ervan geloofwaardig overkomt op basis van normatieve waarden; hun persoonlijke normen (Tylor, 2014). Ten tweede verifiëren mensen door interactieve peer-to-peer verificatie, waarbij lezers informatie op betrouwbaarheid beoordelen met aanbevelingen en evaluaties van anderen, zoals recensies (Tylor, 2014).

Peer-to-peer verificatie of verificatie via heuristische kenmerken bieden een handvat om bronnen te beoordelen op betrouwbaarheid (Tylor, 2014). Deze strategieën vertonen overeenkomsten met de aanpak die Wineburg en McGrew (2017) omschrijven in hun onderzoek. Uit de studie van de SHEG-onderzoekers blijkt dat studenten en historici vaak makkelijk te manipuleren zijn door heuristische kenmerken van websites, zoals bijvoorbeeld een logo dat een officiële uitstraling heeft. De onderzoekers karakteriseren deze aanpak als *vertical reading* (verticaal lezen) – ook wel *deep reading* genoemd. Deze groepen bestuderen de website en blijven op de pagina op en neer scrollen om de

betrouwbaarheid ervan te beoordelen aan de hand van kwaliteitskenmerken, zoals een professionele uitstraling of de functionaliteit van een website. Als deze kwaliteitsindicatoren voldoen nemen mensen aan dat de informatie betrouwbaar is. Vaak gaan verticale lezers naar de *About* pagina om te achterhalen om wat voor soort website het gaat en wat het doel van de organisatie is.

Studenten en historici die de verticale verificatiestrategie gebruiken vinden het moeilijk om feiten en fictie van elkaar te onderscheiden (Wineburg & McGrew, 2017). Vaak vertrouwen zij de website al voordat ze informatie controleren (Brandtzaeg, 2015). In een ideale wereld zouden deze stappen omgedraaid zijn en verifiëren mensen eerst de website voordat ze deze vertrouwen (Silverman, 2018). Desalniettemin blijkt dat ‘experts’ deze verificatiestrategie hanteren. Factcheckers gebruiken interactieve peer-to-peer verificatie om digitale bronnen te beoordelen (Caulfield, 2017). Deze strategie noemen Wineburg en McGrew (2017) *lateral reading* (lateraal lezen). Bij deze benadering besteden factcheckers geen tijd aan de webpagina zelf, maar openen direct nieuwe tabbladen om te kijken wat andere bronnen over de oorspronkelijke site zeggen. Aan de hand van de gevonden informatie en recensies beoordelen factcheckers of de bron deskundig en betrouwbaar is.

2.4 Verificatiegedrag van scholieren en studenten

Laterale lezers stellen vaak dezelfde vragen als verticale lezers wanneer ze de inhoud van een website beoordelen (Caulfield, 2017). In het algemeen draait het om drie centrale vragen: Wie zit achter de informatie? Wat is het bewijs? En wat zeggen andere bronnen? Deze vragen vallen onder het kernconcept *civic online reasoning* (McGrew et al., 2018; Wineburg et al., 2016). Dit is het vermogen om op het internet sociale en politieke informatie te zoeken, verifiëren en evalueren. Ondanks dat verticale en laterale lezers dezelfde vragen stellen, komen mensen in het netwerk van beoordelingen over de website eerder tot de waarheid met gefundeerde conclusies, dan lezers die op de site blijven. Dit blijkt uit meerdere studies van de SHEG waarin Wineburg en McGrew (2017) onderzoeken of burgers in staat zijn digitale informatie op betrouwbaarheid te beoordelen.

Om te onderzoeken hoe studenten politieke en sociale informatie op het internet verifiëren en evalueren, analyseren Wineburg et al. (2016) in 2015 en 2016 de reacties van 7804 leerlingen van twaalf jaar en ouder. De jongeren beoordelen online informatie op betrouwbaarheid en geloofwaardigheid. Bij betrouwbaarheid gaat het om objectieve eigenschappen van informatie, terwijl de geloofwaardigheid afhankelijk is van hoe de ontvanger de informatie beoordeelt (Flanagin & Metzger, 2007; Fogg et al., 2001). Betrouwbaarheid en geloofwaardigheid worden niet nader uitgelegd, dit is niet van belang omdat deze studie onderzoekt hoe journalistiekstudenten en factcheckers informatie verifiëren.

De respondenten zijn onderverdeeld in drie groepen scholieren afkomstig van de lagere school, de middelbare school en zeven universiteiten (Wineburg et al., 2016). In totaal moeten de leerlingen 56 taken uitvoeren. De digitale vaardigheden voor de taken zijn onderverdeeld in: *mastery* (beheersend), *emerging* (in ontwikkeling) en *beginning* (beginnend). Uit de bevindingen blijkt dat leerlingen van verschillende leeftijden moeite hebben met het verifiëren van online informatie (Wineburg et al., 2016).

Zo verwarren scholieren advertenties met nieuwsberichten, zijn ze niet in staat om sociale media accounts te verifiëren en accepteren ze klakkeloos beschrijvingen op een website.

De replicatiestudie van Loos et al. (2018) stelt eenzelfde tendens vast bij Nederlandse scholieren. Slechts zeven procent (twee van de zevenentwintig leerlingen) identificeert de website *Save the Pacific Northwest Tree Octopus* als een hoax. Deze resultaten zijn slechter dan de bevindingen van het oorspronkelijke Amerikaanse onderzoek, waarin ongeveer 11 procent (zes van de drieënvijftig leerlingen) de website als onbetrouwbaar inschat. Dit zijn weliswaar kleine aantallen, maar de bevindingen tonen sterke verschillen. Het belangrijkste om hiervan mee te nemen is dat jongeren het moeilijk vinden om alternatieve ‘waarheden’ te onderscheiden van de werkelijkheid. Ook de *Monitor Jeugd en Media* (Stichting Kennisnet, 2020) toont dat jongeren van verschillende niveaus niet in staat zijn online informatie te verifiëren, ondanks dat ze zichzelf digitaal vaardig inschatten. Zo zijn jongeren vaak niet kritisch tegenover de informatie die zij tegenkomen en weten ze niet hoe ze online informatie op betrouwbaarheid beoordelen. De studie van Loos et al. (2018) en de *Monitor Jeugd en Media* illustreren dat jongeren een kwetsbare groep vormen voor mis- en desinformatie.

In navolging van de analyse uit 2015 en 2016 doet de SHEG vervolgonderzoek naar het vermogen van studenten om de betrouwbaarheid van informatie op het internet te beoordelen. Wineburg en McGrew (2017) veronderstellen dat studenten met bepaalde digitale vaardigheden in staat zijn betrouwbare en onbetrouwbare informatie te onderscheiden door een laterale benadering te hanteren. De resultaten wijzen echter op iets anders: studenten trekken niet de inhoud van de website in twijfel, zijn terughoudend om de site te verlaten en raadplegen niet meerdere bronnen voor een breder perspectief. In plaats daarvan focussen ze op de inhoud en het uiterlijk van de webpagina.

De verticale verificatiestrategie van studenten wordt versterkt doordat veel onderwijsinstaties vertrouwen op een ‘checklist’ benadering om de betrouwbaarheid van digitale bronnen vast te stellen (Breakstone et al., 2018). Dit hulpmiddel is makkelijk te gebruiken. Dergelijke lijsten bevatten vragen als: zijn de bronnen geïdentificeerd en worden contactpersonen vermeld? Toch kunnen deze controlelijsten studenten op een dwaalspoor zetten, aangezien de kenmerken van websites en de ware bedoelingen achter organisaties makkelijk te verhullen zijn op het internet. Het is naïef om websites op dezelfde manier te analyseren als papieren kranten. Wineburg en McGrew (2017) gaan zelfs zo ver dat ze stellen dat studenten kostbare minuten en energie verspillen door digitale informatie te analyseren voordat duidelijk is wie achter de informatie zit en in hoeverre de organisatie te vertrouwen is. Hieruit volgt dat studenten een gebrek aan civic online reasoning hebben (McGrew et al., 2018).

Andere studies duiden dat studenten het moeilijk vinden beweringen en digitale bronnen op efficiënte wijze te verifiëren door een verticale strategie te gebruiken. Zo blijkt uit onderzoek van McGrew et al. (2018) dat de meeste studenten, ongeacht hun niveau, niet overwegen wie achter de informatie zit of wat het bewijs is. In plaats van externe bronnen te raadplegen, baseren studenten hun oordeel over betrouwbaarheid op basis van de inhoud of kenmerken van de webpagina; de website is betrouwbaar als deze goed in elkaar steekt, herkenbaar of gezaghebbend is.

Als studenten zich buiten de website wagen waarop ze terecht zijn gekomen, dan aanvaarden ze vaak informatie die zoekmachines verstrekken zonder meer als geloofwaardig. Google is het eerste hulpmiddel dat studenten raadplegen, gevolgd door traditionele nieuwswebsites en overheidswebsites. Dit blijkt uit een inhoudsanalyse en semigestructureerde interviews met journalistiekstudenten in de studie van Tylor (2014). Een sterk vertrouwen in zoekmachines kan echter een vertekend beeld van de werkelijkheid geven, want deze baseren zich op selectieve rangschikkings- en actualiseringsalgoritmen. Bepaalde websites maken hierdoor geen kans opgenomen te worden in waarneembare posities in de ranglijst. Dit geeft het risico dat onnauwkeurige informatie constant door het technologische systeem wordt genegeerd, zonder dat hierbij een kritische verificatie aan de orde is (Machill & Beiler, 2009).

2.5 Verificatiegedrag van factcheckers

De bevindingen van de academische literatuur zijn niet geruststellend. Scholieren en studenten van verschillende niveaus vinden het lastig de betrouwbaarheid van online informatie te bepalen omdat ze het grootste deel van hun tijd besteden aan het lezen van informatie op de website (Wineburg & McGrew, 2016; 2017). Wanneer ze zich wel buiten de oorspronkelijke bron wagen, weten ze niet waar ze moeten beginnen en vertrouwen ze blindelings op de resultaten van zoekmachines. Professionele factcheckers lezen minder, maar leren meer in een kortere tijdspan. Wineburg en McGrew (2016) stellen drie strategieën vast die factcheckers onderscheiden van studenten en de rest van ons.

Allereerst, als factcheckers op een onbekende site terechtkomen, verlaten ze deze website direct. *“Dropped in the middle of a forest, hikers know they can't divine their way out by looking at the ground. They use a compass. Similarly, fact-checkers use the vast resources of the Internet to determine where information is coming from before they read it”* (Wineburg & McGrew, 2016, p. 22). In tegenstelling tot studenten die verticaal lezen en webinformatie beoordelen alsof het krantenberichten zijn, lezen factcheckers lateraal (Wineburg & McGrew, 2017). Ze gebruiken geen controlelijsten, maar verlaten de webpagina om de naam of oprichter van de organisatie in nieuwe tabbladen te zoeken. Pas na het lezen van meerdere bronnen keren ze terug naar de website om deze te analyseren (Breakstone et al., 2018).

Ten tweede begrijpen factcheckers dat de *About* pagina weinig oplevert bij het beoordelen van webinformatie. Deze pagina kan een deskundige en officiële uitstraling hebben, terwijl in werkelijkheid de lezer voor de gek wordt gehouden. Een website kan zich bijvoorbeeld voordoen als een onpartijdige denktank, maar tegelijkertijd opgericht en gefinancierd worden door een PR-bedrijf uit het bedrijfsleven. Vanwege het risico op manipulatie, partijdigheid of belangenverstremming is het niet effectief een website te beoordelen op basis van de beschrijving die de website over zichzelf geeft.

Tot slot kijken factcheckers verder dan de gepresenteerde volgorde van zoekresultaten. Zij nemen niet aan dat Google de zoekresultaten op betrouwbaarheid sorteert, maar proberen aanwijzingen over betrouwbaarheid te vinden in meerdere websites of recensies. Tegelijkertijd scrollen factcheckers regelmatig naar de onderkant van zoekresultaten om te overwegen naar welke website ze als eerste gaan, in plaats van op de eerste hit te klikken die Google hen voorschotelt.

2.6 Conclusie

Aan het begin van dit theoretisch kader zijn drie theorieën aan bod gekomen die gaan over de manier waarop mensen informatie verwerken. De cognitive dissonance theorie verklaart dat mensen een innerlijke drang hebben hun opvattingen en gedragingen in harmonie te houden (Festinger, 1957). Als mensen geconfronteerd worden met zaken waar ze het oneens mee zijn, ontstaan tegenstrijdige cognities: dissonanties. Vanwege het onprettige gevoel die dissonanties veroorzaken, probeert men inconsistenties te vermijden en waar mogelijk op te heffen. Hierdoor gaat men gemotiveerd redeneren, wat betekent dat iemand onbewust in zijn belangen handelt. Deze manier van redeneren staat beter bekend als de confirmation bias (Wason, 1960). Bij deze cognitieve staat van vooringenomenheid neigen mensen informatie te verwerken die hun bestaande opvattingen bevestigt: positieve confirmatie. Een andere theorie die ook verklaart dat mensen informatie controleren als deze overeenstemt met hun bestaande opvattingen is het Elaboration Likelihood Model (Petty & Cacioppo, 1986).

De theorieën illustreren hoe mensen informatie verwerken en waar hun overtuigingen vandaan komen: mensen zoeken, verwerken en onthouden informatie die bevestigt wat ze geloven en kiezen bronnen die hun reeds bestaande overtuigingen ondersteunen (Kunda, 1990). Enerzijds berust verificatie in hoge mate op de motivatie van mensen om te zoeken naar bevestigende informatie. Anderzijds is verificatie grotendeels afhankelijk van de mediageletterdheid van het publiek. Wineburg en McGrew (2016; 2017) constateren aan de hand van meerdere onderzoeken dat verificatie een extra cognitieve inspanning vereist waar het publiek over het algemeen niet toe bereid is of waar mensen niet toe in staat zijn, omdat ze de situatie niet herkennen waarin verificatie noodzakelijk is.

Vooraf scholieren en studenten missen informatievaardigheden en verificatiestrategieën om online informatie te beoordelen op betrouwbaarheid. Lateraal lezen kan hen helpen beter op het internet te zoeken en alternatieve waarheden van de werkelijkheid te onderscheiden. De laterale strategie van factcheckers is niet ingewikkeld. Het probleem is dat scholieren deze aanpak vermoedelijk niet aangeleerd krijgen tijdens hun opleiding. Veel onderwijsvormen stimuleren een verticale aanpak door het gebruik van bepaalde controlelijsten, niet wetende dat dit soort vragenlijsten studenten op een dwaalspoor zetten. Sommige onderwijsinstellingen hebben zelfs speciale filters die leerlingen 'helpen' bij het zoeken naar informatie door hen te verwijzen naar website die al zijn doorgelicht. Toch zijn deze jongeren onvoldoende voorbereid om zich door het digitale landschap te navigeren.

Journalistiekstudenten worden opgeleid anders met informatie om te gaan. Aangenomen mag worden dat zij informatie verifiëren die hun opvattingen bevestigt of in twijfel trekt. Het effectief beoordelen van webinformatie is cruciaal om feiten van fictie te onderscheiden. Dit vereist dat zij beschikken over digitale vaardigheden en informatieverwerkingsstrategieën, zoals verticaal en lateraal lezen. Vervolgonderzoek is relevant om te achterhalen of ze over deze kennis beschikken. Als problemen geconstateerd worden met de digitale geletterdheid van journalistiekstudenten, kunnen richtlijnen opgesteld worden die de studenten helpen beter te verifiëren.

Hoofdstuk 3: Methodologisch kader

Doel van deze replicatiestudie is te ontdekken welke strategieën factcheckers en journalistiekstudenten gebruiken bij het verifiëren van online informatie. Paragraaf 3.1 beargumenteert de methodologische keuzes die in dit onderzoek zijn gemaakt. Vervolgens bespreekt paragraaf 3.2 de selectie van respondenten. Paragraaf 3.3 geeft het gebruikte protocol en het stimulusmateriaal weer. Aansluitend weergeeft paragraaf 3.4 de toegepaste procedure, paragraaf 3.5 omschrijft de data-analyse. Tot slot bespreekt paragraaf 3.6 de vooropgestelde verwachtingen van het onderzoek.

3.1 Verantwoording keuzes replicatiestudie

Een voor de hand liggende methode om te ontdekken welke verificatiestrategie factcheckers en journalistiekstudenten gebruiken is door vast te stellen op welke manier zij webinformatie verifiëren. In dit veldonderzoek worden respondenten geobserveerd terwijl zij digitale bronnen verifiëren. Deze methode is gebaseerd op de opzet en uitvoering van eerdere studies van de SHEG-onderzoekers Wineburg en McGrew (2016; 2017). Deze replicatiestudie vormt een combinatie van kwantitatief en kwalitatief onderzoek (Koetsenruijter & Van Hout, 2018). Hiermee kan dit onderzoek gezien worden als een *mixed method* (Bryman, 2016). Door kwalitatieve en kwantitatieve methodes te combineren, worden de leemtes die ontstaan door het gebruik van slechts één methode opgevuld door gebruik te maken van de andere methode (Bryman, 2016).

De nadruk in deze studie ligt op de gedachten die de respondenten uitten tijdens het experiment en de gesprekken die na afloop gevoerd zijn. De gestelde vragen in de interviews zijn open en gaan over percepties en interpretaties, zoals: ‘wat denkt u over verticaal en lateraal lezen?’ Dit kan inzicht geven in de kennis die respondenten beschikken over verificatiestrategieën, welke interpretaties zij hebben over betrouwbaarheid en welke betekenis zij toekennen aan verificatie van webinformatie. Dit kwalitatieve onderzoek zoekt dus begrip achter de waarden, de opvattingen en het gedrag van mensen in een digitale context waarin het onderzoek is gehouden. Deze contextuele benadering creëert rijke data over percepties, interpretaties en houdingen ten aanzien van mensen hun verificatiestrategieën (Bryman, 2016). Hierom is gekozen voor een kwalitatieve analyse gebaseerd op eerder onderzoek van Wineburg en McGrew (2016). De categorieënanalyse zal nader besproken worden in paragraaf 3.5. Het is echter belangrijk om op te merken dat tijdens deze analyse de verificatiestrategieën zijn ingedeeld volgens subjectieve oordelen van de onderzoeker zelf. Ondanks dat de onderzoeker zoveel mogelijk objectief, op de achtergrond poogt te blijven worden keuzes gemaakt in een contextuele situatie; onbewust kan persoonlijke bias van invloed zijn op de indeling van respondenten. Dit komt doordat de grenzen tussen de categorieën niet gestructureerd en zwart-wit gedefinieerd vaststaan en de onderzoeker volledige volmacht heeft over zijn of haar indelingen. De onderzoeker kan bijvoorbeeld een respondent indelen tot een bepaalde categorie gebaseerd op zijn of haar gedrag, terwijl een andere onderzoeker tot een ander

oordeel kan komen ondanks gebruik te maken van dezelfde vooropgestelde categorieën. Vervolgonderzoek zou meerdere onderzoekers kunnen inschakelen zodat de indeling van respondenten in categorieën niet op één oordeel gebaseerd is.

Ondanks de nadruk op kwalitatieve methodes, komen er ook kwantitatieve aspecten naar voren in dit onderzoek. Er worden hypothesen geformuleerd over de uitkomst van het experiment en deze worden getoetst door respondenten vier opdrachten te laten uitvoeren. Deze verwachtingen worden nader toegelicht in paragraaf 3.6. De web-tracking gegevens weergeven het werkelijke verificatiegedrag. Een deel van deze bevindingen – de snelheid van respondenten – wordt statistisch geanalyseerd en gekwantificeerd. Gekozen is om niet een gehele statistische analyse toe te passen op de bevindingen, omdat voor dit onderzoek te weinig middelen, tijd en mankracht beschikbaar zijn om een grootschalige statistische analyse uit te voeren. Echter, een statistische interbeoordelatoets met codeboek en tweede codeur had de resultaten van dit onderzoek betrouwbaarder gemaakt. Voor vervolgonderzoek wordt aanbevolen een uitgebreide statistische analyse toe te passen. Hier tegenover kan gesteld worden dat de categorieën gebaseerd op Wineburg en McGrew (2016) alleen van toepassing zijn op een soortgelijke contextuele situatie; westers, digitaal geletterd, hoogopgeleid etc. De criteria van de categorie-indelingen (*beginning, emerging, mastery*) zijn gebaseerd op wat in een westerse context geacht wordt als hoge mediawijsheid. Het gebruik maken van een codeboek en betrouwbaarheidstoets is daardoor minder geschikt bij deze kwalitatieve opzet, omdat de subjectieve aard de generaliseerbaarheid belemmert. Een eventuele oplossing hiervoor kan zijn het zo uitvoerig mogelijk beschrijven wat de categorieën inhouden – deze aanpak komt in paragraaf 3.5 naar voren – welke vervolgens aangepast kunnen worden afhankelijk van de context. Voor extra betrouwbaarheid kan in vervolgonderzoek de indeling van respondenten door een extra persoon geëvalueerd worden.

3.2 Selectieprocedure voor de participanten

In kwantitatief onderzoek is het doel algemene uitspraken te doen over een grotere populatie (Bryman, 2016). Hierom moet een steekproef representatief zijn voor de hele populatie. In deze studie is het verkrijgen van een representatieve steekproef echter niet zo belangrijk, omdat dit onderzoek niet over causaliteit gaat. Deze studie probeert niet te begrijpen ‘of het toepassen van een bepaalde verificatiestrategie resulteert in een beter betrouwbaarheidsoordeel.’ Daarentegen probeert deze studie te begrijpen en uitspraken te doen over welke verificatiestrategieën respondenten toepassen. In plaats van een aselechte steekproef wordt een doelgerichte steekproef gebruikt, waarbij respondenten op een strategische manier door de onderzoeker worden gekozen.

De steekproef bestaat uit twintig personen: tien journalistiekstudenten en tien factcheckers/informatieprofessionals. De steekproef is selectief van aard om inzichten te verzamelen over de doelgroepen die inhoudelijk representatief zijn voor de algehele groep journalistiekstudenten en factcheckers (Koetsenruijter & Van Hout, 2018). Voor de steekproef is een homogene groep samengesteld, omdat de gedeelde ervaringen van deelnemers bij het evalueren van webinformatie kennis

oplevert over hun gebruikte verificatiestrategieën (Koetsenruijter & Van Hout, 2018). Voor de groepssamenstelling is gekeken naar participanten die op het gebied van opleidingsniveau en werkervaring weinig van elkaar verschillen. Deze participanten zijn geworven binnen het eigen netwerk en via het netwerk van LinkedIn. Daarnaast is een *sneeuwbal* methode gebruikt, waarbij deelnemers gevraagd werden door te verwijzen naar geschikte participanten die eventueel bereid zouden zijn mee te werken aan dit onderzoek (Bryman, 2016; Koetsenruijter & Van Hout, 2018).

Geacht wordt dat de doelgroep over voldoende kennis en ervaring beschikt in het evalueren van informatie, hierom is het van belang vast te stellen welke strategieën ze gebruiken bij het verificatieproces – de volgende alinea's onderbouwen deze gedachtegang. De studenten staan ingeschreven bij een journalistieke Masteropleiding aan de Universiteit van Amsterdam of de Universiteit van Groningen en zijn gerekruteerd via LinkedIn. De groep journalistiekstudenten bestaat uit zeven mannen en drie vrouwen. Voor deze studie is het geslacht minder van belang, belangrijker is dat de respondenten een gelijk opleidingsniveau hebben. Dit onderzoek wil de nadruk leggen op journalistiekstudenten omdat zij tot de *digital natives* behoren (Duffy et al., 2017). Dit betekent dat zij opgegroeid zijn in het internettijdperk. De omgang met online informatie heeft, in vergelijking met vroegere generaties, mogelijk hun houding ten aanzien van waarheid en feiten veranderd. Ten tweede is het relevant te onderzoeken hoe het gesteld staat met de digitale geletterdheid van journalistiekstudenten, aangezien zij getraind worden anders om te gaan met webinformatie. Logischerwijs beschikken deze studenten over strategieën om betrouwbare en onbetrouwbare informatie van elkaar te onderscheiden. Deze studie kan verduidelijken of de onderzochte journalistiekstudenten voldoende onderwezen zijn in het verifiëren van webinformatie. Als problemen met de mediawijsheid geconstateerd worden, kunnen deze in de toekomst gecorrigeerd worden.

Naast journalistiekstudenten worden factcheckers en informatieprofessionals bij de doelgroep betrokken. De groep factcheckers in Nederland is klein, daarom zijn enkele informatieprofessionals geselecteerd (Custers, 2017). Vanwege hun deskundigheid op het gebied van factchecken, bronnenbeoordeling, data- en onderzoekjournalistiek zijn hun inzichten over verificatiestrategieën waardevol. De participanten bestaan uit vier vrouwen en zes mannen. Evenals bij de studenten speelt het geslacht een minder belangrijke rol, relevanter is overeenkomst in werkervaring. De factcheckers en informatieprofessionals zijn allen werkzaam bij toonaangevende, gerenommeerde factchecking organisaties. Binnen deze digitale verificatiediensten houden ze zich bezig met het kritisch onderzoeken en ontcrachten van onjuiste informatie die schadelijk, impactvol en manipulatief kunnen zijn. Sommige factcheckers/informatiespecialisten geven ook cursussen en lezingen over factchecken, het zoeken op het internet en bronnenbeoordeling. Hun expertise en ervaring kan inzicht verschaffen over de manier waarop zij beweringen op de proef stellen. Uit de studies van Wineburg en McGrew (2016; 2017) blijkt dat factcheckers vaak een laterale strategie toepassen en hierdoor effectiever digitale bronnen evalueren en verifiëren dan studenten en historici. Om te kijken of Nederlandse informatieprofessionals en factcheckers eenzelfde aanpak gebruiken is dit replicatieonderzoek van belang.

Voor deze replicatiestudie is relatief weinig tijd en zijn relatief weinig middelen beschikbaar. Hierom is een kleine steekproef afgenomen. Deze steekproef is niet statistisch representatief voor de totale populatie journalistiekstudenten; slechts tien studenten doen mee aan deze studie (Koetsenruijter & Van Hout, 2018). Dit is onvoldoende om generaliserende uitspraken te doen over het verificatieproces van journalistiekstudenten, want deze groep is in realiteit zeer groot. Generalisatie is tevens ook niet het doel van deze studie, het doel is begrijpen welke verificatiestrategieën respondenten gebruiken. In tegenstelling tot journalistiekstudenten zijn in Nederland weinig toegewijde factcheckers actief en de factcheckers die er zijn behoren vaak tot bepaalde nieuwsmedia (Custers, 2017). Doordat de totale populatie factcheckers zo klein is kan een meerderheid behaald worden in deze studie, hierom kunnen over deze groep algemene uitspraken gedaan worden. Vervolgonderzoek wordt aanbevolen een grotere doelgroep mee te laten wegen om generaliserende uitspraken te kunnen doen over de populatie.

3.3 Protocol en stimulusmateriaal

In lijn met onderzoek van Wineburg en McGrew (2016; 2017) zijn soortgelijke opdrachten geformuleerd. De focus ligt op het verifiëren van digitale bronnen over sociale en politieke kwesties om civic online reasoning¹ te bestuderen en te kijken in hoeverre overtuigingen meespelen bij verificatie van webinformatie. Tevens is het met deze opdrachten mogelijk vast te leggen welke verificatiestrategie – vertical reading en/of lateral reading – factcheckers/informatieprofessionals en journalistiekstudenten toepassen. Respondenten voeren de volgende taken uit:

Tabel 1: Opdrachten experiment

Onderwerp	Uitgelokt proces	Participanten kunnen
<p>Website over klimaatverandering beoordelen op betrouwbaarheid</p> <p>URL:</p> <p>https://www.friendsofscience.org/</p>	<p>Interne en externe evaluaties van een site, het vergelijken van websites</p>	<p>Scrollen, klikken op links en de site verlaten om andere online informatie te zoeken</p> <p><i>Tijdlimiet: 10 minuten</i></p>
<p>Bewijs beoordelen van claim op sociale media (Twitter)</p> 	<p>Interne en externe evaluaties van een site, het vergelijken van websites</p>	<p>Scrollen, klikken op links en de site verlaten om andere online informatie te zoeken</p> <p><i>Tijdlimiet: 8 minuten</i></p>

¹ Voor uitleg civic online reasoning zie paragraaf 2.4.

Website van liefdadigheidsorganisatie AMF beoordelen op betrouwbaarheid URL: https://www.againstmalaria.com	Interne en externe evaluaties van een site	Scrollen, klikken op links en de site verlaten om andere online informatie te zoeken <i>Tijdlimiet: 6 minuten</i>
Sociale media video (TikTok) over zoom-functie URL: https://www.tiktok.com/@shokshooter/video/6951917842715495685?lang=en&is_copy_url=1&is_from_webapp=v1	Interne en externe evaluaties van een site, het vergelijken van website	Online toegang tot alle informatie <i>Tijdlimiet: 4 minuten</i>

Naar: Wineburg & McGrew, 2016, p.6; Wineburg & McGrew, 2017, pp. 6-7.

Bij de eerste taak beslissen respondenten of de website *Friends of Science* een betrouwbare bron van informatie over klimaatverandering is. Voor de tweede opdracht verifiëren respondenten een bewering met een foto over een politiek, sociaal onderwerp: de burgeroorlog in Syrië. Bij de derde taak verklaren respondenten of de liefdadigheidsorganisatie *Against Malaria Foundation* al dan niet geschikt is als bron voor informatie. Tot slot bekijken de respondenten een TikTok-video en moeten ze uitzoeken of het klopt dat Zoom leerkrachten de mogelijkheid biedt om leerlingen te horen en te zien wanneer hun computermicrofoons gedempt zijn en hun videocamera's uitgeschakeld zijn. Bij alle opdrachten mogen de respondenten op de website blijven of op het web een zoektocht uitvoeren.

Factcheckers en journalistiekstudenten doorlopen dezelfde taken (Wineburg & McGrew, 2017). Door deze aanpak kan worden vastgelegd welke strategieën factcheckers en journalistiekstudenten gebruiken wanneer zij online informatie verifiëren. Alle opdrachten zijn bondig van aard, om te voorkomen dat deelnemers afgeleid raken of hun aandacht verliezen. Daarnaast bevatten de taken toegankelijke onderwerpen, zodat elke respondent de digitale bron makkelijk kan begrijpen. Tegelijkertijd liggen de onderwerpen niet te veel voor de hand. Als in een oogopslag duidelijk is dat de website betrouwbaar is, dan worden respondenten niet geprikkeld de inhoud te verifiëren. Dan kan niet worden vastgesteld welke verificatiestrategie de doelgroepen toepassen.

3.4 Procedure

De procedure van dit onderzoek is gebaseerd op die van Wineburg en McGrew (2017) om te voldoen aan een zo nauwkeurig mogelijk replicatieonderzoek. Doordat de coronapandemie het niet toelaat om een fysieke bijeenkomst te organiseren, verloopt het experiment via Microsoft Teams. De sessies met deelnemers worden geleid door de onderzoeker. De respondenten worden gevraagd de web-gebaseerde taken uit te voeren op hun eigen computers. Tijdens het experiment zijn de websites direct te bezoeken en respondenten mogen op het internet zoeken zoals ze gewend zijn. Dit betekent dat ze op hyperlinks kunnen klikken en de oorspronkelijke site kunnen verlaten om nieuwe tabbladen te openen. Voor elke

taak is een tijdslimiet vastgesteld en de deelnemers worden gewaarschuwd wanneer de laatste minuut ingaat. De eerste taak heeft een langere tijdslimiet zodat de respondenten kunnen inkomen. De reden van de tijdslimiet is om zo dicht mogelijk bij een natuurlijke setting te blijven. De tijd die mensen normaal gesproken aan een website besteden is over het algemeen vrij kort; geen minuten maar seconden (Wineburg & McGrew, 2017).

Voordat het experiment begint wordt aan de respondenten toestemming gevraagd om hun scherm te delen en een opname te maken van het experiment met behulp van het communicatieplatform Microsoft Teams. Daarnaast wordt elke sessie apart opgenomen door middel van een iPad 3, om te verzekeren dat de audio goed is opgenomen. Zodra de respondenten met de opnames instemmen zal de gespreksleider de respondenten observeren terwijl zij de opdrachten uitvoeren. De schermopnames weergeven de web-tracking gegevens van respondenten, deze staan voor het verificatiegedrag van de respondenten (Edgerly et al., 2019). Voor de analyse van deze gegevens zal gekeken worden naar de volgende aspecten: de toegepaste verificatiestrategie, geraadpleegde bronnen, intensiteit van het verificatieproces en de totale tijd die respondenten spenderen aan de opdrachten. Deze analyse zal in de paragraaf 3.5 nader besproken worden.

Aan de deelnemers is gevraagd hardop te denken tijdens het uitvoeren van de taken. De participanten worden aangemoedigd te handelen zoals ze normaal ook doen. Een beperking van dit onderzoek is namelijk dat de taken die de respondenten uitvoeren kunstmatig zijn (McGrew et al., 2018). De respondenten evalueren informatie van websites waar ze niet uit zichzelf naartoe gekomen zijn. Vervolgstudies moeten een zo natuurlijk mogelijke setting nastreven, waarin het gedrag van respondenten ‘spontaan’ tot stand komt terwijl ze informatie verifiëren. Om toch het natuurlijke gedrag binnen deze studie zoveel mogelijk te bevorderen worden aanwijzingen gegeven aan de respondenten, zoals “U kunt op de pagina zelf blijven of naar een andere website gaan” of “Doe wat u normaal gesproken ook doet om meer te weten te komen over een site” (Wineburg & McGrew, 2017, p. 8). Evenals in het onderzoek van Wineburg en McGrew (2017) worden de instructies aan het begin van elke taak herhaald.

3.5 Het analysemodel voor de verificatiestrategieën

Om de verificatiestrategieën te operationaliseren zijn rubrieken opgesteld, soortgelijk aan de onderverdeling van studenten en scholieren in de studie van Wineburg et al. (2016). De rubrieken omvatten drie categorieën: *beginning* (beginnend), *emerging* (in ontwikkeling) en *mastery* (beheersend) (Wineburg et al., 2016). Deze rubrieken zullen in het volgende hoofdstuk meer gedetailleerd bij elke opdracht worden beschreven. Hieronder volgt een korte omschrijving van elke categorie.

Bij antwoorden die als *beginning* worden gerekend gebruiken respondenten problematische of irrelevante strategieën (Wineburg et al., 2016). Een respondent accepteert de bron zonder meer als betrouwbaar en zoekt geen ondersteunend bewijs. Ook als de deelnemer de bron verwerpt, maar

onsamenhangende, irrelevante of onredelijke uitleg geeft, dan behoort deze persoon tot de categorie *beginning*.

Respondenten van wie de antwoorden in de categorie van *emerging* vallen zijn op de goede weg met het evalueren van de bron of het bewijsmateriaal (Wineburg et al., 2016). Deze antwoorden worden echter onvoldoende toegelicht of bevatten irrelevante evaluatiestrategieën. Een voorbeeld: de deelnemer verwerpt een website als een betrouwbare bron, geeft hiervoor ondersteunend bewijs en zegt waar het bewijs vandaan komt. Het antwoord is echter niet voldoende als de uitleg onvolledig is. Als de deelnemer een volledige uitleg geeft die ondersteund wordt door relevant bewijs, maar niet zegt waar het bewijs vandaan komt, behoort het antwoord van de respondent tot deze categorie.

In de categorie *mastery* evalueren respondenten effectief online informatie door aandachtig naar de bron te kijken, het gepresenteerde bewijs of informatie over de bron te evalueren en deze aspecten te verifiëren (Wineburg et al., 2016). Een deelnemer verwerpt de website als een betrouwbare bron vanwege de agenda van de organisatie en geeft hierbij een duidelijke onderbouwing. Daarnaast levert de respondent betrouwbaar, ondersteunend bewijs en noemt de herkomst van de informatiebron.

Hoewel deze rubrieken variëren op basis van de specifieke eisen van elke opdracht, weergeven de categorieën de prestatieniveaus binnen het bredere domein van *civic online reasoning* (Wineburg et al., 2016; McGrew et al., 2018). Door de antwoorden van respondenten te groeperen in deze drie categorieën is het mogelijk te kijken of de gehanteerde verificatiestrategie overeenkomt met een bepaalde categorie. Blijven *beginning* respondenten vaker op een bepaalde website hangen – een verticale strategie – en verlaten *mastery* respondenten vaker de website – een laterale strategie? Als respondenten op de website blijven wordt gekeken naar welke kwaliteitsindicatoren ze kijken om in te schatten of de bron betrouwbaar is. Als deelnemers nieuwe tabbladen openen wordt bekeken welke stappen zij ondernemen om meer te weten te komen over de oorspronkelijke bron en welke andere bronnen zij daarbij bezoeken. Evenals in het onderzoek van Wineburg en McGrew (2017) wordt per taak gekeken hoeveel tijd deelnemers nodig hebben om tot conclusies te komen. Vervolgens worden deze resultaten kwantitatief geanalyseerd, zodat uitspraken gedaan kunnen worden over de gemiddelde snelheid van factcheckers en journalistiekstudenten. Tevens worden uit de gesprekken die na afloop gevoerd zijn de belangrijkste inzichten en gedachten geanalyseerd met illustrerende uitspraken.

In dit onderzoek is gekozen voor vertrouwelijkheid; de namen van alle respondenten zijn in de analyse veranderd om anonimiteit aan de proefpersonen te verlenen. Tevens, worden de namen van de organisaties waar factcheckers/informatieprofessionals werkzaam zijn en de precieze benaming van de opleiding waaraan journalistiekstudenten deelnemen niet genoemd. Het onthullen van de identiteit van de deelnemers zou mogelijk hun leven kunnen bemoeilijken. Om deelnemers te beschermen tegen onbedoelde schade zijn de namen veranderd tot de categorie waartoe zij behoren: factchecker of journalistiekstudent. Hiermee blijft het voor de lezer mogelijk om de sociale context te begrijpen (Reyes, 2017). Door de namen te anonimiseren ontstaat een *plausible deniability*, wat deelnemers in staat stelt om kennis of deelname aan dit onderzoek te ontkennen (Reyes, 2017).

3.6 Hypothesen

In deze paragraaf worden de vooropgestelde verwachtingen besproken. Deze hypothesen kunnen gekoppeld worden aan de besproken theorieën en inzichten vanuit de studies van Wineburg en McGrew (2016; 2017). Sub-paragraaf 3.6.1 bespreekt twee hypothesen die veronderstellen waarom en wanneer respondenten geneigd zijn informatie te verifiëren. Hieruit volgen twee hypothesen die voorspellen hoe respondenten de webinformatie verifiëren, welke in sub-paragraaf 3.6.2 worden behandeld.

3.6.1 Waarom en wanneer verifiëren factcheckers en journalistiekstudenten webinformatie?

In het theoretisch kader zijn drie theorieën besproken die de manier verklaren waarom en wanneer mensen informatie verifiëren. De cognitive dissonance theorie, de confirmation bias theorie en het Elaboration Likelihood Model tonen aan dat mensen informatie zoeken, verwerken en onthouden die bevestigt wat zij geloven, in plaats van informatie die hun overtuigingen tegenspreekt. Dit impliceert dat mensen bronnen kiezen die hun bestaande opvattingen ondersteunen. Dit geeft de verwachting dat mensen informatie verifiëren die consistent is met wat zij graag willen dat het antwoord is.

Aangezien dit experiment mensen op voorhand informatie voorlegt, kan niet achterhaald worden of ze deze inhoud in de realiteit ook zouden verifiëren enkel omdat de informatie overeenstemt met hun bestaande opvattingen. Wel kan ontdekt worden in hoeverre de respondenten informatie nader controleren. Stoppen deelnemers met verifiëren nadat zij geconfronteerd worden met informatie die overeenstemt met hun opvattingen of trekken deelnemers hun bestaande ideeën in twijfel en onderzoeken zij de bron verder, ondanks dat de bron hun mening tegenspreekt? Een voorbeeld: de respondent moet achterhalen of Zoom het mogelijk maakt leerlingen te horen en te zien wanneer hun microfoon en camera uitgeschakeld staan. Stel dat de respondent dit onmogelijk acht en vervolgens ontdekt hij/zij een bron die de informatie ontkracht, stopt deze persoon dan met het verifiëren van de bewering, of gaat diegene verder met het zoeken naar bronnen die beweren dat Zoom deze functie wel heeft? De volgende hypothesen testen of de deelnemers zoeken naar bevestigende informatie om conclusies te trekken over een informatiebron, of dat zij informatie verifiëren die hun bestaande opvattingen tegenspreekt.

H1: Journalistiekstudenten zijn meer geneigd informatie te zoeken die hun ideeën bevestigt en stoppen met verifiëren na het vinden van informatie die hun opvatting over de kwestie bevestigt.

H2: Factcheckers zijn minder geneigd informatie te zoeken die hun ideeën bevestigt. Zij stoppen niet met verifiëren zodra zij informatie vinden die hun opvatting over de kwestie bevestigt, maar zoeken bronnen die hun ideeën tegenspreken.

3.6.2 Hoe evalueren factcheckers en journalistiekstudenten webinformatie?

De volgende hypothesen zijn gebaseerd op de studie van Wineburg en McGrew (2017) waarin onderzocht wordt hoe factcheckers, studenten en historici webinformatie verifiëren. Hieruit blijkt dat scholieren en studenten verticaal lezen. Ze bestuderen de website en zoeken kwaliteitskenmerken om een oordeel te vellen over de betrouwbaarheid. Dit geeft de verwachting dat journalistiekstudenten nadrukkelijker een verticale strategie hanteren tijdens het uitvoeren van de taken.

H3: Bij het verifiëren van webinformatie hanteren journalistiekstudenten meer een verticale benadering dan een laterale strategie.

Doordat de studenten een journalistieke achtergrond hebben, mag aangenomen worden dat zij getraind worden in het verifiëren van informatie die zij tegenkomen op het internet. Hierom mag verwacht worden dat journalistiekstudenten veelal verticaal beginnen de website te analyseren, waarna ze lateraal verder verifiëren:

H4: Bij het verifiëren van webinformatie passen journalistiekstudenten vaker mengvormen toe: ze beginnen verticaal en gaan lateraal verder.

Uit de bevindingen van Wineburg en McGrew (2017) blijkt dat studenten vaak makkelijk gemanipuleerd worden door de kenmerken van websites. Daarentegen gebruiken factcheckers vaak een laterale benadering. Zij openen direct nieuwe tabbladen om informatie te zoeken over de bron, in plaats van te blijven hangen op de webpagina. Verwacht wordt dat factcheckers in deze studie dezelfde aanpak zullen aanhouden:

H5: Bij het verifiëren van webinformatie gebruiken factcheckers meer de laterale benadering dan de verticale benadering.

Tot slot constateren Wineburg en McGrew (2017) dat factcheckers eerder de waarheid vinden in het netwerk van beoordelingen over de websites, dan studenten die op de website blijven. Zodoende verwacht deze studie eenzelfde patroon tussen de Nederlandse factcheckers en journalistiekstudenten:

H6: Doordat journalistiekstudenten op de website zelf blijven komen zij minder snel tot gegronde conclusies over de waarheid van de digitale informatie dan factcheckers die in het netwerk van beoordelingen over de website duiken.

Hoofdstuk 4: Bevindingen

Dit hoofdstuk bespreekt de resultaten van het experiment aan de hand van illustrerende citaten van respondenten. De citaten zijn niet terug te vinden in de Appendix, omdat de transcripties meer dan honderd pagina's bevatten. De transcripties zijn op verzoek inzichtelijk.² Paragraaf 4.1 en paragraaf 4.2 presenteren hoe factcheckers en journalistiekstudenten de opdrachten gemaakt hebben. Deze kaders staan stil bij de gebruikte strategie (verticaal en/of lateraal lezen), heuristieken en extern geraadpleegde bronnen. In paragraaf 4.3 worden de deelnemers per opdracht onderverdeeld in drie categorieën – beginnend, in ontwikkeling, en beheersend – die de verschillende prestatieniveaus weergeven. Vervolgens toont paragraaf 4.4 tabellen die illustreren hoeveel tijd respondenten nodig hebben om ondersteunend bewijs te vinden. Tot slot beschrijft paragraaf 4.5 de belangrijkste motivaties, gedachtes en inzichten van deelnemers die gedurende de interviews ter sprake zijn gekomen.

4.1 Resultaten van factcheckers

Opdracht 1: Klimaatverandering

Bij opdracht 1 moeten deelnemers onderzoeken of de website *Friends of Science* een betrouwbare bron van informatie over klimaatverandering is. Negen van de tien factcheckers bekijken eerst de website voor een algemene indruk. Wat hen opvalt is dat de website een ouderwetse, onprofessionele uitstraling heeft: “Het ziet er heel verdacht uit, als een website uit de jaren 90,” zegt factchecker 2. Dit hoeft niet per se iets te zeggen over de betrouwbaarheid volgens factchecker 10, “maar gezien de sensationele vormgeving zegt mijn eerste gevoel dat het een desinformatie website is waar weinig financiering achter zit.” Ook factchecker 5 krijgt geen warm gevoel over de betrouwbaarheid door de amateuristische lay-out: “Gezien de emotieve afbeeldingen en opvallende quotes krijg ik het idee dat iets niet in de haak is, want meestal bij mis- en desinformatie probeert de bron expres op de emotie in te spelen.”

Na een vluchtige blik op de homepage gaan de factcheckers naar het kopje *About Us*, wat hun sceptische eerste indruk versterkt omdat de organisatie de wetenschappelijke basis voor de menselijke bijdrage aan klimaatverandering afwijst. “Het idee dat de zon de belangrijkste driver van klimaatverandering is gaat tegen de bestaande wetenschap in” constateert factchecker 4. Hieruit concludeert factchecker 2: “Ik zou de organisatie nu al niet vertrouwen, want de klimaatwetenschap is zo'n gigantische gemeenschap die daar anders over denkt.” Factchecker 8 stopt daarom zelfs met zijn zoekactie: “Hun visie wijkt zo af van de wetenschappelijke consensus dat ik deze website niet als informatiebron gebruik.”

Om zeker te zijn dat *Friends of Science* geen betrouwbare informatie geeft kijken twee factcheckers verder bij recente artikelen die de bron heeft gepubliceerd. “Hier spelen ze enorm in op de emotie, dit is geen goed teken” stelt factchecker 5 vast. Factchecker 10 probeert te achterhalen welke

---

² De transcripties kunnen opgevraagd worden bij: xanthewijzenbroek@gmail.com

experts en bronnen de organisatie aanhaalt. “Ze doen veel uitspraken, maar baseren zich op weinig onderzoeken. De bronnen die ze gebruiken zijn alleen tegenstanders van klimaatverandering en deze ondermijnen de inmiddels bewezen stelling dat klimaatopwarming veroorzaakt wordt door Co2.”

Factcheckers 4 en 5 onderzoeken de vooringenomenheid van de bron op sociale mediakanalen. Factchecker 4 ziet op de Facebookpagina dat de organisatie niet open staat voor debat: “Bij hun facebookberichten proberen ze de bestaande wetenschap over klimaatverandering aan te vallen met vreemde specifieke voorbeelden die typisch voldoen aan *cherrypicking*.” Factchecker 5 vult aan: “Op de Facebookpagina staan allerlei spelfouten en de pagina wordt gecensureerd door Facebook. Het Twitteraccount is niet geverifieerd, want er ontbreekt een blauw icoontje.”

Vervolgens gaan alle factcheckers in nieuwe tabbladen zoeken op de naam van de organisatie. Zeven factcheckers komen op de officiële Wikipediapagina terecht. Hier gaan direct alarmbellen rinkelen. “Volgens Wikipedia wordt de organisatie gesponsord door de olie-industrie, wat ze per definitie een onbetrouwbare bron maakt,” stelt factchecker 4. “Op het moment dat je als organisatie betaald wordt door deze sector, is de kans buitengewoon klein dat de informatie klopt” redeneert factchecker 3, “want dan ben je dus gewoon een lobbygroep” vult factchecker 1 aan.

Niet alleen uit Wikipedia blijkt dat de organisatie verbonden is met de olie-industrie. Factcheckers 2 en 10 komen via het YouTube kanaal erachter dat verkeerde belangen in het spel zijn. Factchecker 10 ziet dat Nir Shaviv, klimaatexpert van *Friends of Science*, expliciet zegt dat hij niet gefinancierd wordt door de olie-industrie. “Ik zie alleen maar: olie, olie, olie. Ze halen Chris Moore aan, een ex-directeur van Greenpeace die oliegeld aannam. De organisatie is financieel niet transparant en de makers willen de schijn voor zijn dat ze door oliebedrijven worden gefinancierd,” zegt factchecker 2. Factcheckers 2, 4, 6, 7 en 10 concluderen via een artikel van *DeSmog* en een artikel van *Pointer* dat de oorsprong bij de petrochemische industrie ligt. Zo ontdekt factchecker 7: “De grafiek op de homepagina wordt door klimaatsceptici van de stichting Clintel gebruikt die twijfel zaaien met hulp van de olie-industrie.”

Slechts één factchecker verifieerde de website op betrouwbaarheid via de verticale strategie en één andere factchecker gebruikte alleen een laterale strategie. De overige factcheckers hanteerden een gecombineerde methode met nadruk op de laterale wijze. Ondanks de verschillende methodes zijn alle factcheckers van mening dat *Friends of Science* een dubieuze organisatie is. Uit hun zoektocht blijkt dat deze organisatie niet gelooft in de menselijke impact van klimaatopwarming en zelfs bepaalde zaken ontkennen waarover wetenschappelijke consensus is. Daarnaast zijn ze niet transparant in hun financiering en hebben ze nauwe banden met de olie-industrie. Hieruit concluderen de factcheckers dat dit een onbetrouwbare bron op het gebied van klimaatverandering is.

Opdracht 2: Burgeroorlog in Syrië

Bij opdracht twee moeten respondenten onderzoeken waar een afbeelding gemaakt is en besluiten of de foto bewijs levert voor de omstandigheden van kinderen in Syrië. De vier zoekmachines die de

onderzochte factcheckers standaard gebruiken om beeldmateriaal te verifiëren zijn: *Google Reverse Image Search*, *Bing*, *Yandex* en *TinEye*. Factcheckers gebruiken Reverse Image Search het meest voor deze opdracht. Ze maken een screenshot van de afbeelding. Vervolgens uploaden ze de foto in de zoekmachine, waarna ze in de zoekresultaten naar een bekende nieuwsorganisatie zoeken.

Zo vertelt factchecker 2: “Ik kom de foto op verschillende plaatsen tegen. Nu kijk ik welke betrouwbare bron erover geschreven heeft. Bijvoorbeeld *Mimikama* zegt mij niks, maar het *Nederlands Dagblad* kan mij goede informatie geven. Ik klik dus op het artikel: jihadisten kapen foto voor propaganda.” Factcheckers 2 en 4 openen een artikel van *Buzzfeed*. “Bij *Buzzfeed* zie ik dat de foto volledig uit de context genomen is,” zegt factchecker 4. “Dezelfde jongen staat lachend naast de zogenaamde graven,” vult factchecker 2 aan. “Uit factchecks van *Mimikama* en *The Independent* blijkt dat fotograaf Abdel Azziz Al-Abiti de foto heeft genomen van zijn neefje. Het is geen weesjongen en de graven zijn niet echt. De foto is genomen in Saudi-Arabië en is onderdeel van een kunstproject,” vertelt factchecker 9. Factcheckers 1, 2, 4, 5, 7, 9 en 10 ontdekken via factchecks van *IndiaToday*, *NOS*, *AFP*, *AfricaCheck*, *L’Express*, *Beirut* en een blog van Harald Doornbos dat de foto nep is.

Factcheckers 4, 6, 7 en 9 gaan verder en proberen de oorspronkelijke foto op te sporen. Factchecker 6 zoekt via Twitter: “Enerzijds kan ik dan zien wat deze persoon nog meer tweet, anderzijds staan vaak onder de tweet reacties van mensen die zeggen dat de foto misbruikt is of ergens anders vandaan komt.” Factcheckers 4, 7 en 9 proberen via het Instagramaccount van de fotograaf de originele bron terug te vinden. “De foto komt uit begin 2014, dus dit is de originele foto en Azziz is de fotograaf,” constateert factchecker 9. Aanvullend zegt factchecker 7: “In de reacties onder de post geeft de fotograaf toe dat de foto nep is. In combinatie met de informatie vanuit de andere mediums concludeer ik dat de foto niet echt is.” Factcheckers 5 en 9 vertellen dat ze voor een dubbelcheck de fotograaf zouden contacteren. “Ik zou hem vragen naar de oorspronkelijke foto met metadata zodat ik kan checken of de coördinaten overeenkomen met Saudi-Arabië,” aldus factchecker 5.

Slechts één factchecker lukt het niet te achterhalen waar de foto gemaakt is. De overige factcheckers kunnen aan de hand van een laterale strategie met zekerheid zeggen dat de foto in scène is gezet. Hieruit volgt dat de foto geen bewijs levert voor de leefomstandigheden van kinderen in Syrië. Die omstandigheden zijn wellicht net zo tragisch als op de foto wordt uitgedragen, maar deze specifieke foto zegt niks over de situatie in Syrië op dat moment. “Op de website van Unicef staat dat de situatie voor kinderen zeer ernstig is, maar je kan niet zeggen dat ze slapen tussen de graven van hun ouders, dat is een te specifieke situatie,” concludeert factchecker 5. “Deze foto speelt meer in op het gevoel dan op de waarheid,” zegt factchecker 1. “Misschien wil de foto aandacht vestigen op de problematiek in Syrië, maar het is niet relevant voor wat daar gebeurt, want de foto komt uit Saudi-Arabië. Dat wil niet zeggen dat het onwaar is dat verschrikkelijke dingen gebeuren tijdens de Syrische burgeroorlog, maar dit visuele materiaal is geen bewijs van de schrijnende taferelen daar,” aldus factchecker 9. Kortom, de afbeelding laat zien hoe beelden gebruikt worden om de journalistieke verslaglegging te manipuleren.

Opdracht 3: Liefdadigheidsorganisatie

Voor opdracht 3 zoeken deelnemers uit hoe betrouwbaar de *Against Malaria Foundation* (AMF) is. AMF is een liefdadigheidsorganisatie die gevestigd is in Groot-Brittannië. Deze organisatie verstrekt duurzame netten tegen insecten aan mensen die in gebieden wonen die zwaar getroffen worden door de ziekte van malaria. Zeven factcheckers scannen eerst grondig de website. “De website oogt redelijk amateuristisch, maar dat hoeft niet meteen iets te betekenen,” geeft factchecker 9 toe. “Ze hebben wel een geregistreerde status van liefdadigheid bij het *Effective Altruism* en ze zeggen partners te hebben als *PWC* en *Microsoft*. Als dit waar is dan hebben ze een slechte editor” vult factchecker 5 aan. Factcheckers 2, 4, 6, 8 en 9 bekijken op de website de oprichters, het doel van de organisatie, de belangrijkste partners en de geregistreerde status van de liefdadigheidsinstelling.

Daarentegen gaan factcheckers 1, 3 en 10 direct in een nieuw tabblad zoeken naar wat anderen over de bron gezegd hebben. “Op Wikipedia staat dat de organisatie gevestigd en geregistreerd is in het Verenigd Koninkrijk. Ook hebben ze een partnerschap met het Internationale Rode Kruis,” zegt factchecker 1. Factchecker 3 vult aan: “De organisatie heeft een jaarlijks inkomen van 30 miljoen pond.” Factchecker 10 bekijkt niet Wikipedia, maar artikelen van *The New York Times*, *GreatNonProfits* en *Effective Altruism Forum*. “Op basis van deze bronnen komt de organisatie betrouwbaar over.” Vervolgens keren de factcheckers terug naar de website om te kijken wat de organisatie wil en hoe transparant de organisatie is. “Je kan makkelijk de mensen achter de organisatie zien en ze brengen hun volledige financiën naar buiten. Bij mij gaan geen alarmbellen af,” zegt factchecker 10.

Ook de overige factcheckers besluiten na een eerste indruk te zoeken in nieuwe tabbladen. Factcheckers 4, 5, 8 en 9 komen verschillende artikelen tegen van: *NGO Monitor*, *GiveWell*, *Charity Intelligence*, *The Atlantic*, *The New York Times* en *Effective Altruism Forum*. “Het is een organisatie waar positief over geschreven wordt door verschillende media die zich specifiek focussen op wat een effectieve ngo is om geld aan te doneren. Dit geeft mij veel vertrouwen. Ze hebben waarschijnlijk een slechte website omdat ze zich niet bezighouden met de communicatiecampagne, maar met het echte werk,” aldus factchecker 5. Overeenstemmend stelt factchecker 9: “*GiveWell* is een *meta-charity*; een organisatie die wetenschappelijk onderzoek doet naar de effectiviteit van een goed doel. *GiveWell* staft deze organisatie zeer hoog, dus het is een goed doel die in netten voorziet tegen malariamuggen.”

Factcheckers 4, 7 en 8 checken via de website van de belastingdienst en het CBF – het register voor goede doelen – of de organisatie een ANBI-status heeft. “Als een organisatie een ANBI-status heeft is het een Algemeen Nut Beogende Instelling, dan krijgt de organisatie bepaalde belastingvoordelen. Deze erkenning maakt het goede doel extra betrouwbaar,” legt factchecker 7 uit. “Het CBF doet een extra check op goede doelen. Het AMF staat niet in het CBF, maar deze liefdadigheidsinstelling staat wel in Nederland geregistreerd en heeft een ANBI-status,” constateert factchecker 8.

Samenvattend, om te verifiëren in hoeverre de liefdadigheidsorganisatie betrouwbaar is zoeken drie factcheckers direct in nieuwe tabbladen hoe het goede doel door nieuwsmedia wordt omschreven, alvorens ze de website bekijken. De overige factcheckers hanteren zowel een laterale als een verticale

strategie, waarbij zij de nadruk leggen op lateraal lezen. Uiteindelijk concluderen negen factcheckers dat AMF een betrouwbaar goed doel is, aangezien deze geregistreerd staat en wordt genoemd door allerlei betrouwbare bronnen. Slechts een enkele factchecker acht de geregistreerde status onvoldoende: “Ik zou liever hebben dat ze geregistreerd zijn bij het CBF. Als ik iets tegen malaria wil doen dan doneer ik mijn geld ergens anders,” aldus factchecker 2.

Opdracht 4: Sociale media video over Zoom-functie

Voor de laatste opdracht moeten respondenten uitvogelen of communicatieplatform Zoom leerkrachten de mogelijkheid biedt om leerlingen te horen en te zien wanneer hun microfoon en camera uitgeschakeld staan. “Dit is onzin, want hiervoor moet je specifieke software installeren, *Remotely*. Als dit zo is, zou daar veel heisa over geweest zijn, dus I smell bullshit,” verkondigt factchecker 5. Om te achterhalen of het sceptische vermoeden klopt, zoekt factchecker 5 op Google naar: ‘TikTok video teacher camera Muter.’ Uit factchecks van *InTheKnow*, *The Independent* en *Snopes* blijkt dat de video in scène is gezet. Overeenstemmend komen factcheckers 1, 2, 3, 4, 9 en 10 via dezelfde artikelen erachter dat de bewering onwaar is. “*The Independent* is een betrouwbaar publicatieplatform en *Snopes* is een bekende, betrouwbare factcheckorganisatie. Als deze bronnen zeggen dat het onwaar is, dan vertrouw ik daarop,” legt factchecker 1 uit. Factchecker 9 ontdekt via *ThatsNonsense* dat de video gemanipuleerd is. Factchecker 6 en 10 zouden bij meer tijd de video reproduceren om zeker te zijn van hun zaak.

Slechts drie factcheckers achterhalen niet via onafhankelijke factcheckorganisaties dat de claim onjuist is. Zij concluderen vanuit een eerste blik op het account van de videomaker dat de video nep is. “Mijn gevoel zegt dat dit niet kan, want het zou tegen de privacyregels van Zoom ingaan. Dit is zo onwerkelijk, dus ik bestempel dit als onwaar,” aldus factchecker 7. Soortgelijk stelt factchecker 8: “Dit is een absurde claim, als dit waar is dan zouden websites die ik vertrouw dit allang hebben opgepikt. Ik neem dit niet serieus.” Kortom, alle factcheckers zijn van mening dat Zoom het niet mogelijk maakt leerlingen te horen en te zien wanneer hun microfoon en camera uitgeschakeld zijn. Zeven factcheckers gebruiken een laterale methode om tot deze conclusie te komen, terwijl drie factcheckers op de website van TikTok blijven en op verticale wijze oordelen dat de video onwaar is.

4.2 Resultaten van journalistiekstudenten

Opdracht 1: Klimaatverandering

Elke journalistiekstudent bekijkt eerst de website voor een algemene indruk. Wat hen opvalt is de gedateerde uitstraling: “De website lijkt uit 2005 te komen, maar dat hoeft niks te betekenen,” constateert student 3. Toch krijgen andere studenten een argwanend gevoel door de lay-out van de site. Zo stelt student 8: “Het eerste wat opvalt is dat de opmaak provisorisch en amateuristisch oogt. Op de voorpagina staan afbeeldingen en tekst in verschillende groottes en kleuren.” Ook student 4 krijgt twijfels door de goedkope opmaak: “De verschillende plaatjes en prikkelende kleuren geven twijfels.”

Na de eerste indruk bekijken studenten 1, 3, 4, 5, 7 en 8 de *About Us* pagina om te achterhalen wie achter de website zit. “Het is een organisatie die bestaat uit vrijwilligers en wetenschappers die het

publiek willen informeren over klimaatverandering,” maakt student 4 op. Al snel ontstaan twijfels over de belangen van deze non-profitorganisatie: “De organisatie zegt dat de wetenschap baat heeft bij het idee dat de mens geen schuld heeft aan de klimaatopwarming. Dit staat tegenover wat wetenschappers over klimaatverandering zeggen,” beweert student 5. “Het lijkt alsof ze in een tunnel zitten en niet openstaan voor andermans mening,” vult student 8 aan. “Daarnaast geven ze geen academische onderbouwing voor de stevige beweringen,” zegt student 9. Overeenstemmend stelt student 7: “Ze doen geen onderzoek, maar linken door naar andere websites die enkel aansluiten bij hun denkwijze.” Student 8 kijkt verder bij de financiële stromen: “Ze zijn niet transparant, want het is onduidelijk wie ze zijn en wie wat doneert. Ook het feit dat ze een hele pagina wijden aan het ontkrachten van mythes en feiten over klimaatverandering maakt ze onbetrouwbaar.”

Om meer informatie en reacties over de website te vinden besluiten de studenten de organisatie te googelen. Via Wikipedia ontdekken studenten 2, 3, 5, 6, 7, 8 en 9 dat de organisatie zich afzet tegen de wetenschappelijke consensus dat de mens grotendeels verantwoordelijk is voor klimaatopwarming. “Klimaatverandering is een bestaand probleem. De eenzijdige insteek maakt ze onbetrouwbaar,” zegt student 2. Studenten 3, 7 en 9 lezen verder waardoor ze ontdekken dat de bron verbonden is met de olie-industrie. Dit wekt de indruk dat de website bevooroordeelde informatie deelt. “Door de financiering van de fossiele industrie is het meer een pr-website dan een betrouwbare informatiebron,” zegt student 7. Studenten 9 en 10 zoeken bevestiging rondom de controverse in andere bronnen: “In een artikel van *The Narwhal* staat ook dat deze groep geld krijgt van de fossiele industrie,” ontdekt student 9. “Uit een bericht van *Triple Pundit* blijkt dat mensen negatief kijken naar de organisatie: bepaalde rapporten zijn gedateerd en kloppen niet in vergelijking met andere onderzoeken,” aldus student 10.

Bij deze zoekopdracht lezen drie studenten de website verticaal. Ze concluderen aan de hand van de opmaak en de eenzijdige insteek van *Friends Of Science* dat de website een onbetrouwbare informatiebron is. Studenten die op de website blijven vinden het moeilijk hard bewijs te leveren. Eén van deze studenten trekt een verkeerde conclusie: “Deze organisatie is het tegenoverstelde van klimaatsceptici, ze staan achter de wetenschappelijke consensus. Dus ik vertrouw de bron.” Zeven studenten concluderen daarentegen met een gecombineerde aanpak van lateraal en verticaal lezen dat de bron onbetrouwbaar is, ondanks dat zij de nadruk leggen op de verticale strategie.

Opdracht 2: Burgeroorlog in Syrië

Als eerste stap zoeken studenten 2, 3, 7, 8, 9 en 10 het Twitteraccount van de gebruiker Gautam Trivedi. Toch levert de zoekopdracht in Twitter naar @gotham3 niks op: “De twitternaam is onvindbaar. Of het account is verwijderd of het is een nepaccount,” stelt student 9. Daarom besluiten de studenten te googelen naar het bijschrift van de foto. Student 8 komt op een Twitteraccount terecht: “De tweet is in ieder geval getweet door @anthonygermain, dus de post heeft bestaan. Als ik op het account kijk zie ik dat het een prijswinnende journalist is met veel volgers. Dat is interessant.”

De overige studenten kiezen om direct in een nieuw tabblad te zoeken naar het bijschrift in de

trant van: 'Twitter child Syria sleeping between parents graves.' Evenals de studenten die eerst naar het Twitteraccount zoeken, komt uiteindelijk elke student op gerespecteerde nieuwswebsites terecht. Uit de factchecks van websites *AFP*, *NewsNation*, *IndiaToday*, *The Independent*, *Buzzfeed*, *NOS*, *Mimikama*, *AfricaCheck* en *Beirut* ontdekken de studenten dat de foto in scène is gezet door fotograaf Abdel Azziz Al-Abiti. "Uit deze bronnen blijkt dat de fotograaf de foto in 2014 heeft gemaakt van zijn neefje in Saudi-Arabië als onderdeel van een kunstproject," zegt student 6. Student 9 zoekt voor de zekerheid uit of de foto in Saudi-Arabië gemaakt is: "Uit Google Maps blijkt dat Yanbu inderdaad in Saudi-Arabië ligt." "De afgebeelde jongen is dus geen wees en de graven zijn niet echt. De organisatie van Beirut heeft de fotograaf zelf gesproken en het blijkt dat andere mensen met de foto aan de haal zijn gegaan," vult student 8 aan. Ter nacontrole zoeken drie studenten de afbeelding met *Reverse Image Search* en *TinEye*. Eén van hen weet niet meer hoe de zoekmachine werkt. De anderen krijgen echter bevestiging dat de foto niet echt is: "Ik zie wederom dezelfde nieuwsartikelen en een factcheck van Harald Doornbos, de foto is dus onwaar," concludeert student 8.

Een enkeling achterhaalt niet waar de foto gemaakt is. De overige studenten ontdekken met een laterale aanpak dat de afbeelding niet klopt en hierbij vertrouwen ze de informatie van de nieuwsmedia. Vervolgens beargumenteren de studenten dat de foto geen bewijs kan leveren voor de omstandigheden van kinderen in Syrië, omdat de foto niet klopt. Student 3 zoekt uit welke impact de Syrische burgeroorlog heeft op weeskinderen. "Het voornaamste probleem dat de United Nations en Unicef aankaarten is dat kinderen slachtoffer worden van oorlogsgeweld doordat basisbehoeften worden ontnomen. Deze foto is misleidend om de vreselijke situatie voor kinderen daar te beschrijven," stelt student 3. Toch erkent student 5 dat het beeld ook symbolisch is voor de Syrische oorlog: "Syrische kinderen hebben te maken met gewelddadige omstandigheden en raken hun ouders kwijt, maar het is niet representatief in de zin dat alle kinderen naast het graf van hun ouders slapen."

Opdracht 3: Liefdadigheidsorganisatie

De journalistiekstudenten openen eerst de website van *Against Malaria Foundation* voor een algemene indruk. De opmaak geeft studenten 1 en 9 direct argwaan: "Bij deze matig uitzienende website gaan meteen alarmbellen rinkelen," zegt student 9. "Zo is het gek dat de tekst Nederlands is maar de getallen zijn dollars," waardoor student 1 de website niet direct vertrouwt. Vervolgens kijken studenten 2, 3, 4, 5 en 7 wie achter de organisatie zit, wat ze doen, welke belangrijke partners ze hebben en hoe het zit met de distributie en transparantie. "Het AMF richt zich op klamboes om malaria te voorkomen," zegt student 5. "De organisatie publiceert elke donatie, evenals informatie over de distributie, impact en besluitvorming. Dat alles toegankelijk is heeft mij blij verrast," zegt student 3. Ook bij student 8 komt de organisatie goed over: "Ze hebben een samenwerking met grote organisaties. Op de website worden ze zelfs genoemd door grote kranten als *The New York Times*."

Studenten 7 en 10 kijken naar de geregistreerde status van de liefdadigheidsinstelling. "De bron linkt door naar de Kamer van Koophandel en de Belastingdienst. De organisatie is goedgekeurd door de

overheid en geregistreerd in Nederland,” ziet student 10. Studenten 4 en 10 besluiten om iemand achter de organisatie – CEO Rob Mather – te googelen. “Via LinkedIn en een artikel van *Reddit* zie ik dat hij betrokken is bij deze organisatie,” zegt student 10. “Op Wikipedia staat dat hij de oprichter is van het AMF en dat hij in contact is geweest met Queen Elizabeth,” dit stelt student 4 gerust.

De overige studenten gaan na een snelle scan googelen naar referenties. Drie studenten zijn benieuwd wat de zoeksuggestie ‘kritiek op AMF’ oplevert. Uit artikelen van het *Effective Altruism Forum*, *GiveWell* en *GreatNonProfits* maken de studenten op dat het AMF een uitstekende organisatie is, ondanks wat kritiek. “Op het *Effective Altruism Forum* staat dat *GiveWell* een non-profit organisatie is die op onafhankelijke wijze onderzoek doet naar de betrouwbaarheid en het nut van een goed doel. *GiveWell* zegt dat AMF een zeer betrouwbare stichting is, dus ik zou zeker geld doneren,” concludeert student 7. Studenten 1, 2, 8 en 9 controleren bij Wikipedia de gevonden informatie. Ze achterhalen dat *GiveWell* een liefdadigheidsbeoordelingsorganisatie is en dat het AMF grote bedrijven als *Microsoft* en *PWC* als partners heeft. Student 8: “Op Wikipedia staat dat het een legitieme website is. Ze zijn transparant in hun donatiebestemmingen en hebben belangrijke partners.”

Twee studenten zoeken verder naar wat andere media over de organisatie zeggen. Student 6 ontdekt dat het AMF wordt genoemd in een artikel van de *World Health Organization*, *Varsity* en *The Independent*. “Dit geeft mij een positief gevoel. Bovendien zijn ze actief op hun Twitterpagina.” Ook student 2 bestudeert het Twitteraccount: “Ze hebben 3700 volgers, dat is best aardig.” Andere berichten van *The New York Times* en *CharityIntelligence* beoordelen het AMF als positief. “Ik definieer de organisatie als betrouwbaar, omdat deze in meerdere landen goed door een keuring is gegaan, er is weinig gerichte kritiek, de organisatie staat ingeschreven bij de Kamer van Koophandel en in het registratiesysteem van de overheid,” aldus student 10. Uiteindelijk oordelen negen studenten dat de organisatie betrouwbaar is aan de hand van een verticale en laterale strategie. Eén student vertrouwt de website niet helemaal, maar deze student heeft in tegenstelling tot de overige studenten een zeer beperkte zoekactie uitgevoerd.

Opdracht 4: Sociale media video over Zoom-functie

In een video laat iemand op TikTok zien dat de microfoon en camera uitgeschakeld zijn terwijl de docent een leerling ziet en hoort. Volgens de studenten is de communicatie onnatuurlijk. “Deze video levert geen hard bewijs. Je ziet niet in het hele filmpje dat de camera uitstaat en de docent praat niet echt tegen hem terug,” zegt student 6. “Ik krijg direct het gevoel dat deze jongen een internet hit probeert te scoren met een filmpje over hoe Zoom ons belazert,” beweert student 1. Aanvullend stelt student 3: “Ik ga ervan uit dat docenten niet de tijd nemen of misbruik willen maken van een soort hack om studenten te horen en te zien wanneer hun camera en microfoon uitgeschakeld zijn.”

Allereerst onderzoeken studenten 2 en 8 het account van de videomaker. “Deze persoon heeft 1,4 miljoen volgers. Een behoorlijk aantal,” volgens student 8. “In de reacties wijst iemand terecht op het vreemde aspect dat de docent niet ziet dat de persoon met zijn telefoon een opname maakt,” zegt

student 2. Om te controleren wat anderen over de video hebben geschreven gaan studenten 2, 3, 6 en 8 googelen naar de bewering in de trant van: ‘can teachers see and hear you on mute on zoom.’ Uit een factcheck van *Snopes* en een artikel van *The Independent* concluderen de studenten dat docenten niet het dempen kunnen opheffen of de camera kunnen aanzetten zonder toestemming.

In tegenstelling tot studenten 2, 3, 6 en 8 die in nieuwe tabbladen uitzoeken of de bewering waar is, gebruiken studenten 1 en 4 een verticale aanpak. “Ik voel niks bij deze video omdat ik denk dat dit een grap is.” Student 4 onderzoekt daarom niet verder. Daarentegen zoeken studenten 5, 7, 9 en 10 in nieuwe tabbladen naar informatie, maar vinden geen bewijs. Dit komt omdat zij zoeken naar het privacy beleid en handleidingen van Zoom. Student 10 concludeert hierdoor onterecht dat de video waar is: “Op de website van Zoom lees ik dat het mogelijk is dat iemand anders jouw camera kan beheren tijdens een vergadering. Dus ik geloof de video.” Desondanks stellen vier andere studenten dat docenten niet ongevraagd de camera en microfoon van iemand kunnen besturen.

4.3: Comparatieve analyse digitale vaardigheden: factcheckers versus journalistiekstudenten

De deelnemers worden hieronder verdeeld in drie categorieën: beginnend, in ontwikkeling en beheersend. Elke categorie staat voor de hoeveelheid digitale vaardigheden waarover iemand beschikt.

Opdracht 1

De eerste opdracht stuurt de deelnemers naar de website van *Friends of Science*. De vraag is of dit een betrouwbare bron van informatie over klimaatverandering is. Respondenten die effectief de website beoordelen als onbetrouwbaar door aandachtig naar de bron te kijken, het gepresenteerde bewijs te evalueren en deze aspecten te verifiëren in andere tabbladen behoren tot de categorie: beheersend. Als respondenten onvoldoende bewijs leveren voor hun oordeel, dan behoren ze tot de categorie: in ontwikkeling. Respondenten die problematische strategieën gebruiken of de bron accepteren als betrouwbaar zonder bewijs te zoeken vallen in de categorie: beginnend.

Tabel 7: Opdracht 1 - Klimaatverandering

Categorie	Student	Factchecker
<i>Beginnend</i>	1, 4, 6 en 9	-
<i>In ontwikkeling</i>	2, 5 en 8	5 en 8
<i>Beheersend</i>	3, 7 en 10	1, 2, 3, 4, 6, 7, 9 en 10

Uit tabel 7 blijkt dat factcheckers het meest succesvol zijn in deze opdracht. Alle factcheckers achterhalen dat *Friends Of Science* een organisatie is die de wereldwijde wetenschappelijke consensus over klimaatverandering verwerpt. Op de website lezen ze dat de missie van de organisatie bestaat uit het aanbieden van alternatieve oorzaken van klimaatverandering en dat zij van mening zijn dat de zon de belangrijkste directe en indirecte veroorzaker is van klimaatverandering. Door de website te verlaten en te zoeken naar informatie over de organisatie achterhalen acht factcheckers de verborgen agenda van de organisatie. Slechts twee factcheckers ontdekken niet dat de organisatie verbonden is met de olie-industrie en behoren daarom tot de tweede categorie.

Daarentegen ontdekken minder studenten de betrokkenheid van de organisatie met de olie-industrie. Slechts 30 procent (drie van de tien studenten) identificeren de website als onbetrouwbaar. Deze resultaten zijn slechter dan die van factcheckers, waarin 80 procent (acht van de tien factcheckers) de website als onbetrouwbaar inschatten met een volledige uitleg. De verklaring hiervoor is dat studenten minder grondig zoeken in nieuwe tabbladen, maar langer kijken naar de oppervlakkige kenmerken van de website. Zo kijkt student 8 hoe de organisatie naar buiten communiceert: “Ze zetten zich af tegen het klimaat met veel onheilspellende plaatjes, kapitalen en uitroeptekens” en concludeert daarom: “gezien de visuele manier van communiceren lijkt het alsof ze in een tunnel zitten en niet openstaan voor andermans mening. Dit maakt ze onbetrouwbaar.”

Opdracht 2

In de tweede opdracht krijgen de respondenten een tweet te zien met een foto van een kind dat tussen twee graven lijkt de slapen. Het bijschrift beweert dat het kind slaapt tussen de graven van zijn ouders, in Syrië. Hoewel het verleidelijk kan zijn om de foto op het eerste gezicht te aanvaarden, is de foto in werkelijkheid in scène gezet voor een kunstproject van een fotograaf in Saudi-Arabië. Logischerwijs levert de foto geen sterk bewijs voor de omstandigheden van kinderen in Syrië.

Deelnemers die beargumenteren dat de foto in Syrië is gemaakt en daarom sterk bewijs levert voor de omstandigheden van Syrische kinderen behoren tot de categorie beginnend. Deelnemers die een onjuiste of onsamenhangende redenering hanteren vallen ook onder deze categorie. Bij de tweede categorie, in ontwikkeling, horen deelnemers die correct beargumenteren dat het bericht onwaar is en dat de foto daarmee geen bewijs levert voor de toestand van kinderen in Syrië. Toch ontbreekt hun uitleg aan volledigheid of de deelnemers houden geen rekening met de bron van de post of de bron van de foto. Tot slot worden deelnemers tot de derde categorie, beheersend, gerekend als zij beargumenteren dat de foto niet in Syrië, maar in Saudi-Arabië gemaakt is en met bewijs aantonen dat de foto niet representatief is voor omstandigheden van kinderen in Syrië.

Tabel 8: Categorieën opdracht 2

Categorie	Student	Factchecker
<i>Beginnend</i>	-	-
<i>In ontwikkeling</i>	4	8
<i>Beheersend</i>	1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9 en 10	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9 en 10

De resultaten tonen dat factcheckers en journalistiekstudenten deze opdracht succesvol uitvoeren. Ruim 90 procent van de respondenten (achttien van de twintig factcheckers en studenten) identificeren de foto als nep. Slechts twee respondenten achterhalen niet waar de foto precies gemaakt is, maar schatten de foto correct in als onwaar. De andere deelnemers achterhalen via verschillende factchecks van onder meer *The Independent* en *NewsNation* dat de foto onwaar is en onderdeel uitmaakt van een kunstproject in Saudi-Arabië. Opvallend is dat weinig studenten een zoekmachine als *Google Reverse Image Search* gebruiken, maar door het bijschrift te zoeken toch tot hetzelfde resultaat komen als factcheckers.

Opdracht 3

Bij de derde opdracht beoordelen de deelnemers de *Against Malaria Foundation* (AMF) op betrouwbaarheid. Door lateraal te zoeken kunnen deelnemers achterhalen dat de organisatie beoordeeld wordt als zeer kosteneffectief door verschillende organisaties waaronder *GiveWell*, een Amerikaanse organisatie die liefdadigheidsinstellingen keurt. Daarnaast wordt de organisatie geprofileerd door verschillende betrouwbare mediakanalen als *The Independent*, *The Atlantic* en *Vox*.

Als een deelnemer niet verticaal of lateraal uitzoekt in hoeverre deze bron betrouwbaar is, maar de bron direct accepteert als onbetrouwbaar, dan valt deze persoon binnen de categorie van beginnend. Tevens, als de deelnemer de bron verwerpt maar onvolledig beredeneert waarom, dan valt deze persoon binnen deze categorie. De respondent behoort tot de tweede categorie, in ontwikkeling, wanneer de deelnemer de website aanneemt als een betrouwbare bron en hiervoor ondersteunend bewijs levert, maar onvoldoende bewijs levert of niet aantoont waar het bewijs vandaan komt. Tot slot is een respondent beheersend als de deelnemer de organisatie kenmerkt als een betrouwbare bron en een duidelijke onderbouwing geeft met herleidbaar, ondersteunend bewijs.

Tabel 9: Categorieën opdracht 3

Categorie	Student	Factchecker
<i>Beginnend</i>	5	-
<i>In ontwikkeling</i>	-	2
<i>Beheersend</i>	1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9 en 10	1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 en 10

Evenals bij opdracht 2 presteren zowel factcheckers als studenten goed bij deze opdracht. Ruim 90 procent (achttien van de twintig deelnemers) identificeren de website als betrouwbaar. Slechts twee respondenten beoordelen de website als onbetrouwbaar. Hiervan behoort de factchecker tot de tweede categorie, vanwege de grondige zoektocht naar de betrouwbaarheid. Bij de factchecker ontstond een lichte twijfel omdat het AMF niet bij het CBF geregistreerd staat. Daarentegen keurt de journalistiekstudent direct de website af als een betrouwbare organisatie zonder zich te verdiepen in extra informatie. Dit staat in tegenstelling tot de achttien deelnemers die de organisatie terecht als betrouwbaar definiëren, met de redenering dat AMF in meerdere landen en door meerdere mediakanalen positief door de keuring is gegaan en ingeschreven staat bij het CBF en de Kamer van Koophandel.

Opdracht 4

Bij de laatste opdracht zoeken deelnemers uit of communicatieplatform Zoom leerkrachten de mogelijkheid biedt leerlingen te horen en te zien wanneer hun computermicrofoons gedempt staan en hun videocamera's uitgeschakeld zijn. Deelnemers vallen binnen de categorie beginnend als ze betogen dat de video sterk bewijs levert, of als ze de video verwerpen maar een onjuiste of onsamenhangende redenering gebruiken. Bij de categorie in ontwikkeling horen deelnemers die stellen dat de video geen sterk bewijs levert maar dit doen met een onvolledige uitleg, of als de student geen rekening houdt met de bron van het bericht of de video. Tot slot, deelnemers behoren tot de categorie beheersend wanneer zij betogen dat de video geen sterk bewijs levert, met ondersteunend bewijs over de post of video.

Tabel 10: Categorieën opdracht 4

Categorie	Student	Factchecker
<i>Beginnend</i>	4 en 10	-
<i>In ontwikkeling</i>	1, 3, 5, 7 en 9	6, 7 en 8
<i>Beheersend</i>	2, 6 en 8	1, 2, 3, 4, 5, 9 en 10

Tabel 10 toont dat 70 procent van de factcheckers (zeven van de tien factcheckers) correct achterhalen dat de bewering van de video onwaar is. Bijna alle factcheckers behoren dus tot de derde categorie, wat betekent dat zij sneller tot de juiste conclusie komen door efficiënter te zoeken. Door in het Engels te zoeken naar steekwoorden van de bewering of van de videomaker komen de factcheckers verschillende factchecks tegen van onder andere *Snopes* en *The Independent*. Hieruit leiden zij correct af dat de TikTok-gebruiker de video zo heeft geframed dat de docent kan meekijken en luisteren terwijl in het computerscherm een rode streep door de camera en microfoon zichtbaar is, wat impliceert dat deze applicaties uitgeschakeld zijn. Slechts drie factcheckers vinden de video zo onwaarschijnlijk dat het niet de moeite waard is om nader te zoeken, waardoor zij binnen de tweede categorie vallen. Daarentegen behoren meer studenten tot de twee laagste categorieën: beginnend en in ontwikkeling. Dit komt omdat zij niet weten hoe zij deze bewering efficiënt kunnen verifiëren, waardoor ze minder gericht zoeken en geen bewijs vinden. Weliswaar schatten negen studenten goed in dat de video in scène is gezet. Slechts 30 procent (drie van de tien studenten) ondersteunen hun conclusie met gegronde bewijs.

5.4 Comparatieve analyse snelheid: factcheckers versus journalistiekstudenten

Tabel 11A en tabel 11B weergeven hoeveel minuten factcheckers en respondenten nodig hebben om bewijs te vinden voor de bewering uit de opdrachten.

Tabel 11A: Tijd in minuten per opdracht van factcheckers

Opdracht	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. <i>Klimaatverandering</i>	1.39	3.40	2.15	8.23	7.25	1.53	2.00	6.20	2.20	10.00
2. <i>Burgeroorlog in Syrië</i>	4	1.35	4.30	2.02	1.07	4.30	0.58	8.00	2.12	5.03
3. <i>Liefdadigheidsorganisatie</i>	4.30	5.30	3.10	6.00	6.00	4.36	3.23	6.00	3.04	6.00
4. <i>Sociale media video over Zoom functie</i>	3.10	3.20	3.00	1.16	3.32	1.54	4.00	4.00	3.33	3.43

Tabel 11B: Tijd in minuten per opdracht van journalistiekstudenten

Opdracht	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. <i>Klimaatverandering</i>	7.18	4.34	3.28	5.10	10.00	3.07	9.44	10.00	7.14	4.55
2. <i>Burgeroorlog in Syrië</i>	1.37	3.26	1.35	3.35	2.09	1.32	3.46	3.01	3.43	1.27
3. <i>Liefdadigheidsorganisatie</i>	4.07	4.20	6.00	3.25	6.00	6.00	4.45	5.03	5.00	5.49
4. <i>Sociale media video over Zoom functie</i>	2.00	3.05	4.00	3.09	4.00	3.50	4.00	3.38	4.00	4.00

In tabel 12A en tabel 12B zijn de gegevens van bovenstaande tabellen omgerekend naar secondes:

Tabel 12A: Tijd in secondes per opdracht van factcheckers

Opdracht	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Klimaatverandering	99	220	135	503	445	113	120	380	140	600
2. Burgeroorlog in Syrië	240	95	270	242	67	270	58	480	132	303
3. Liefdadigheidsorganisatie	270	330	190	360	360	276	203	360	184	360
4. Sociale media video over Zoom functie	190	200	180	76	112	114	240	240	213	223

Tabel 12B: Tijd in secondes per opdracht van journalistiekstudenten

Opdracht	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Klimaatverandering	438	274	148	310	600	187	584	600	434	295
2. Burgeroorlog in Syrië	97	206	95	215	129	92	226	181	223	87
3. Liefdadigheidsorganisatie	247	260	360	205	360	360	285	303	300	349
4. Sociale media video over Zoom functie	120	185	240	189	240	230	240	218	240	240

Tabel 11A, 11B, 12A en 12B illustreren een overzicht van de tijdspan van respondenten per opdracht. In de volgende alinea's zullen deze tabellen gebruikt worden om de gemiddeldes te berekenen en de snelheid van respondenten te vergelijken. Allereerst worden de snelheidsresultaten afzonderlijk per opdracht getoond.

Tabel 13: Opdracht 1 – Klimaatverandering

Opdracht 1	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Factcheckers	1.39	3.40	2.15	8.23	7.25	1.53	2.00	6.20	2.20	10.00
Studenten	7.18	4.34	3.28	5.10	10.00	3.07	9.44	10.00	7.14	4.55

Voor de eerste opdracht kregen respondenten maximaal tien minuten. Uit tabel 13 blijkt dat factcheckers sneller een conclusie trekken over de betrouwbaarheid van *Friends of Science* dan studenten. Zes factcheckers zitten ruim onder de vier minuten, alleen factchecker 10 oordeelt pas na tien minuten.

Tabel 14: Opdracht 2 - Burgeroorlog in Syrië

Opdracht 2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Factcheckers	4	1.35	4.30	2.02	1.07	4.30	0.58	8.00	2.12	5.03
Studenten	1.37	3.26	1.35	3.35	2.09	1.32	3.46	3.01	3.43	1.27

Voor de tweede opdracht hadden respondenten maximaal acht minuten de tijd. Tabel 14 illustreert dat studenten sneller achterhalen waar de foto gemaakt is. Elke student komt binnen vier minuten erachter dat de foto onwaar is en in Saudi-Arabië gemaakt is. De factcheckers doen het over het algemeen ook goed bij deze opdracht; slechts vier factcheckers deden langer dan vier minuten over de opdracht.

Tabel 15: Opdracht 3 – Liefdadigheidsorganisatie

Opdracht 3	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Factcheckers	4.30	5.30	3.10	6.00	6.00	4.36	3.23	6.00	3.04	6.00
Studenten	4.07	4.20	6.00	3.25	6.00	6.00	4.45	5.03	5.00	5.49

Voor de derde opdracht hadden respondenten maximaal zes minuten. De gegevens uit tabel 15 liggen dicht bij elkaar. Toch zijn vijf factcheckers iets sneller in hun betrouwbaarheidsoordeel over het goede

doel *Against Malaria Foundation*. Opvallend is dat drie studenten en vier factcheckers even lang over de opdracht doen; respectievelijk zes minuten.

Tabel 16: Opdracht 4 - Sociale media video over Zoom functie

Opdracht 4	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
<i>Factcheckers</i>	3.10	3.20	3.00	1.16	3.32	1.54	4.00	4.00	3.33	3.43
<i>Studenten</i>	2.00	3.05	4.00	3.09	4.00	3.50	4.00	3.38	4.00	4.00

Voor de laatste opdracht hadden de deelnemers vier minuten de tijd. Tabel 16 laat zien dat factcheckers sneller achterhalen dat de sociale media video over Zoom onwaar is. Acht van de tien factcheckers vinden binnen vier minuten het antwoord, terwijl studenten de volle vier minuten nodig hebben.

Tabel 17, 18 en 19 tonen hoelang journalistiekstudenten en factcheckers gemiddeld nodig hebben om de opdracht te voltooien.

Tabel 17: Gemiddelde tijd per opdracht van factcheckers

Opdracht	Berekening	Gemiddelde	Omgerekend:
<i>1. Klimaatverandering</i>	$2755/10 = 275,5$ secondes	4,59 minuten	4 minuten, 35 secondes
<i>2. Burgeroorlog in Syrië</i>	$2637/10 = 263,7$ secondes	4,40 minuten	4 minuten, 24 secondes
<i>3. Liefdadigheidsorganisatie</i>	$2893/10 = 289,3$ secondes	4,82 minuten	4 minuten, 49 secondes
<i>4. Sociale media video over Zoom functie</i>	$1788/10 = 178,8$ secondes	2,98 minuten	2 minuten, 59 secondes

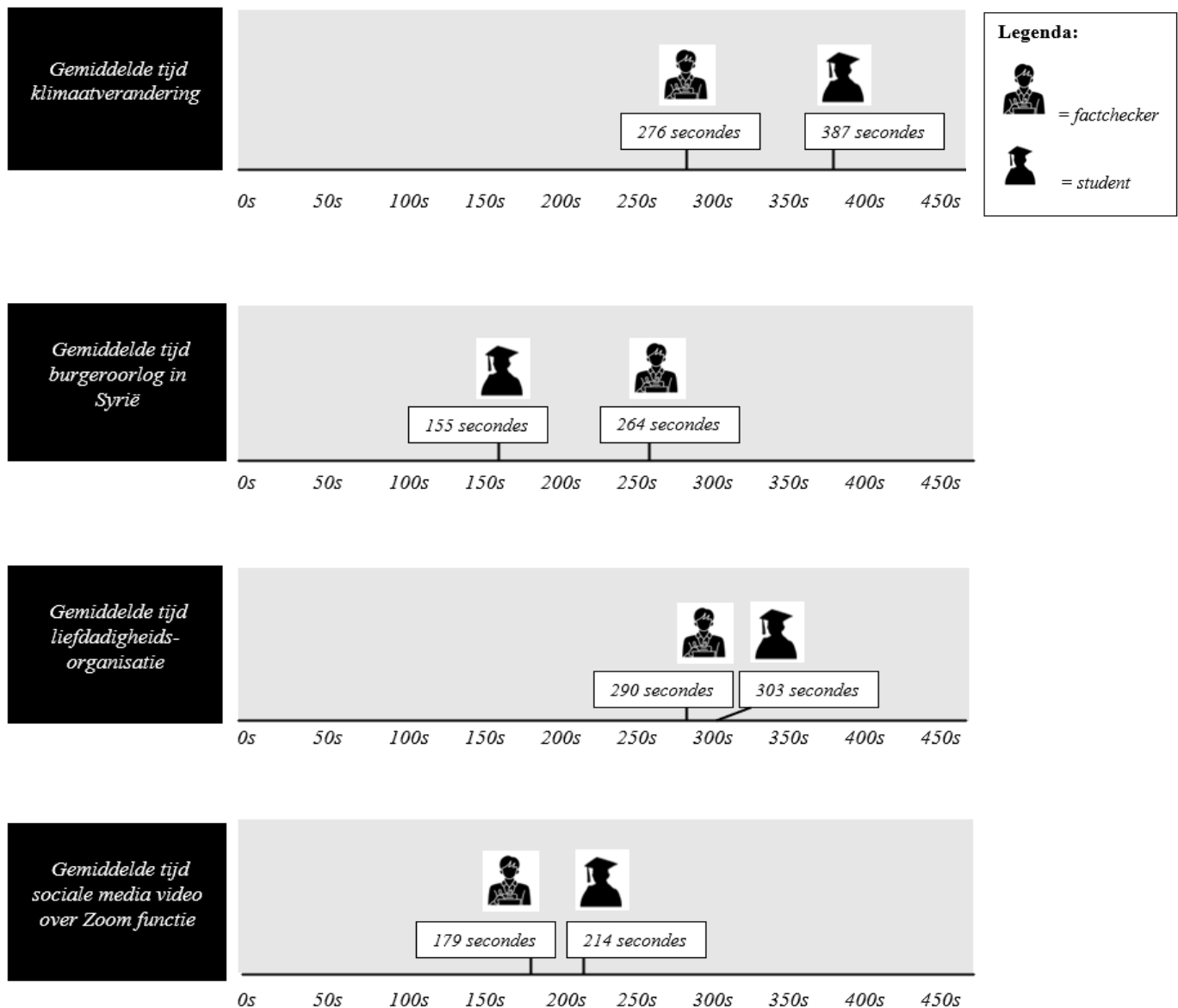
Tabel 18: Gemiddelde tijd per opdracht van journalistiekstudenten

Opdracht	Berekening	Gemiddelde	Omgerekend:
<i>1. Klimaatverandering</i>	$3870/10 = 387$ secondes	6,45 minuten	6 minuten, 27 secondes
<i>2. Burgeroorlog in Syrië</i>	$1551/10 = 155,1$ secondes	2,59 minuten	2 minuten, 35 secondes
<i>3. Liefdadigheidsorganisatie</i>	$3029/10 = 302,9$ secondes	5,05 minuten	5 minuten, 3 secondes
<i>4. Sociale media video over Zoom functie</i>	$2142/10 = 214,2$ secondes	3,57 minuten	3 minuten, 34 secondes

In tabel 17 is te zien dat factcheckers gemiddeld het langst doen over de derde opdracht: 4 minuten en 49 secondes. Studenten hebben echter de meeste tijd nodig voor de eerste opdracht: zij hebben gemiddeld 6 minuten en 27 secondes nodig om een conclusie te trekken. Journalistiekstudenten hebben de minste tijd nodig voor de tweede opdracht, terwijl factcheckers het snelst zijn bij de vierde opdracht. Grafiek 1 visualiseert deze bevindingen. Hieruit blijkt dat factcheckers bij drie opdrachten (opdracht een, drie en vier) gemiddeld een snellere tijd neerzetten dan journalistiekstudenten. Bij opdracht twee zijn studenten sneller dan factcheckers, alhoewel het verschil niet extreem afwijkt.

Grafiek 1: Gemiddelde tijd per opdracht van respondenten

Geconcludeerd kan worden dat bij drie van de vier opdrachten factcheckers gemiddeld sneller verifiëren dan journalistiekstudenten, alhoewel dit verschil klein is. Enkel bij de opdracht over de Syrische burgeroorlog waren studenten sneller. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat factcheckers langer bleven zoeken naar diverse bronnen voor zekerheid over hun oordeel, terwijl studenten direct stopten nadat ze een bron vonden die hun vermoeden bevestigde. Dit impliceert dat snelheid niet per se iets zegt over het prestatieniveau van de respondenten. Uit deze bevindingen kan dus niet afgeleid worden of factcheckers grondiger en effectiever verifiëren dan studenten. Om te achterhalen wie het snelst tot een onderbouwd bronoordeel komt moeten de gemiddeldes van de categorie beheersend berekend worden. De overige twee categorieën, in ontwikkeling en beginnend, blijven buiten beschouwing, want in deze categorieën hebben respondenten onjuist of minder onderbouwd geoordeeld. Tabel 19 tot en met 22 laat per opdracht de gemiddelde snelheid zien van respondenten in de categorie beheersend.

Tabel 19: Snelheid respondenten in categorie beheersend bij opdracht 1

Studenten in categorie beheersend	Snelheid in secondes
Journalistiekstudent 3	148
Journalistiekstudent 7	187
Journalistiekstudent 10	295
<i>Totaal: 3 journalistiekstudenten</i>	<i>Gemiddelde snelheid: 210 secondes</i>
Factcheckers in categorie beheersend	Snelheid in secondes
Factchecker 1	99
Factchecker 2	220
Factchecker 3	135
Factchecker 4	503
Factchecker 6	113
Factchecker 7	120
Factchecker 9	140
Factchecker 10	600
<i>Totaal: 8 factcheckers</i>	<i>Gemiddelde snelheid: 241 secondes</i>

Tabel 19 toont aan dat journalistiekstudenten in de categorie beheersend gemiddeld sneller tot een onderbouwd oordeel komen over de website *Friends of Science*; factcheckers hadden 31 secondes extra nodig om de opdracht te voltooien.

Tabel 20: Snelheid respondenten in categorie beheersend bij opdracht 2

Studenten in categorie beheersend	Snelheid in secondes
Journalistiekstudent 1	97
Journalistiekstudent 2	206
Journalistiekstudent 3	95
Journalistiekstudent 5	129
Journalistiekstudent 6	92
Journalistiekstudent 7	226
Journalistiekstudent 8	181
Journalistiekstudent 9	223
Journalistiekstudent 10	87
<i>Totaal: 9 journalistiekstudenten</i>	<i>Gemiddelde snelheid: 148 secondes</i>
Factcheckers in categorie beheersend	Snelheid in secondes
Factchecker 1	240
Factchecker 2	95
Factchecker 3	270
Factchecker 4	242
Factchecker 5	67
Factchecker 6	270
Factchecker 7	58
Factchecker 9	132
Factchecker 10	303
<i>Totaal: 9 factcheckers</i>	<i>Gemiddelde snelheid: 186 secondes</i>

Tabel 20 toont dat journalistiekstudenten in de categorie beheersend gemiddeld sneller een onderbouwd oordeel over de foto van de burgeroorlog in Syrië geven; factcheckers doen er 38 secondes langer over.

Tabel 21: Snelheid respondenten in categorie beheersend bij opdracht 3

Studenten in categorie beheersend	Snelheid in secondes
Journalistiekstudent 1	247
Journalistiekstudent 2	260
Journalistiekstudent 3	360
Journalistiekstudent 4	205
Journalistiekstudent 6	360
Journalistiekstudent 7	285
Journalistiekstudent 8	303
Journalistiekstudent 9	300
Journalistiekstudent 10	349
<i>Totaal: 9 journalistiekstudenten</i>	<i>Gemiddelde snelheid: 297 secondes</i>
Factcheckers in categorie beheersend	Snelheid in secondes
Factchecker 1	270
Factchecker 3	190
Factchecker 4	360
Factchecker 5	360
Factchecker 6	276
Factchecker 7	203
Factchecker 8	360
Factchecker 9	184
Factchecker 10	360
<i>Totaal: 9 factcheckers</i>	<i>Gemiddelde snelheid: 285 secondes</i>

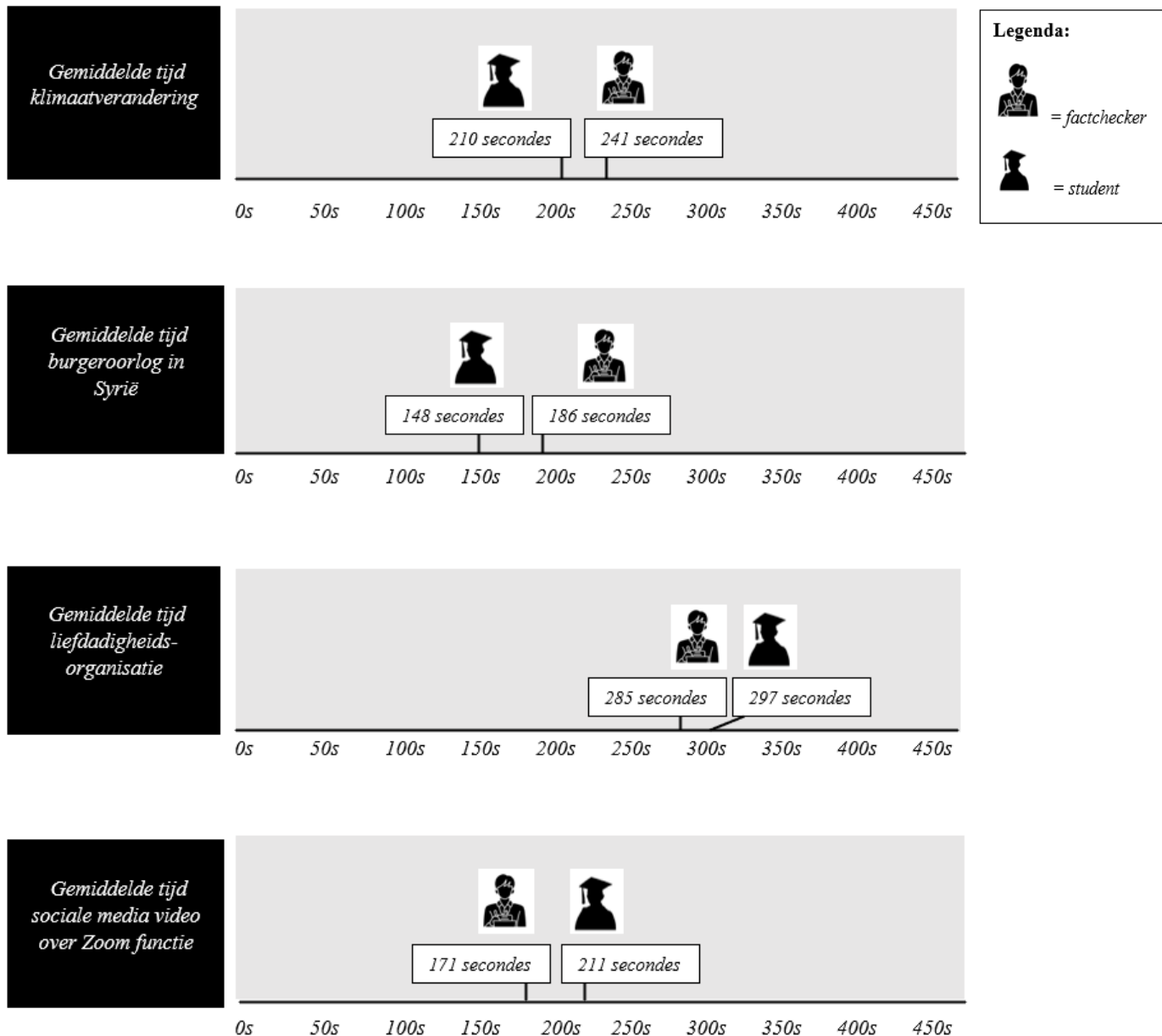
Tabel 21 laat zien dat factcheckers in de categorie beheersend sneller tot een onderbouwd oordeel kwamen over de *Against Malaria Foundation* dan journalistiekstudenten in dezelfde categorie; studenten deden gemiddeld 12 secondes langer over de opdracht.

Tabel 22: Snelheid respondenten in categorie beheersend bij opdracht 4

Studenten in categorie beheersend	Snelheid in secondes
Journalistiekstudent 2	185
Journalistiekstudent 6	230
Journalistiekstudent 8	218
<i>Totaal: 3 journalistiekstudenten</i>	<i>Gemiddelde snelheid: 211</i>
Factcheckers in categorie beheersend	Snelheid in secondes
Factchecker 1	190
Factchecker 2	200
Factchecker 3	180
Factchecker 4	76
Factchecker 5	112
Factchecker 9	213
Factchecker 10	223
<i>Totaal: 7 factcheckers</i>	<i>Gemiddelde snelheid: 171 secondes</i>

Tabel 22 laat zien dat factcheckers in de categorie beheersend gemiddeld 40 secondes sneller achterhalen dat de Zoomvideo onjuist is en hierbij ondersteund bewijs voor leveren, dan journalistiekstudenten.

Grafiek 2: Gemiddelde tijd per opdracht van respondenten in categorie beheersend

Grafiek 2 illustreert grafisch de gemiddelde tijd van factcheckers en journalistiekstudenten per opdracht in de categorie beheersend. Van alle respondenten in de beheersende categorie verschillen de tijden niet extreem: bij de eerste en tweede opdracht waren journalistiekstudenten gemiddeld sneller dan factcheckers, terwijl bij de derde en vierde opdracht factcheckers gemiddeld sneller zijn dan journalistiekstudenten. Hierbij is het belangrijk om op te merken dat de omvang per groep in de vier opdrachten met elkaar verschilt, wat een vertekend beeld kan geven. Desondanks, het belangrijkste verschil is dat het aantal – de kwantiteit – van factcheckers die behoren tot de categorie beheersend groter is dan journalistiekstudenten. Uiteindelijk is de kwaliteit van het verifiëren van bronnen belangrijk dan de snelheid. Hieruit kan geconcludeerd kan worden dat factcheckers effectiever zijn in het verifiëren van online bronnen dan journalistiekstudenten.

4.5 Denkwijze achter factchecken

Verificatietechnieken

Factchecker 7: “Er is niet specifiek een vaste werkwijze voor factchecken. Het is heel kwalitatief. Je moet jezelf telkens kritisch de vraag stellen: klopt dit wel? Je zoekt, je vindt iets, je zoekt verder, je schrijft het op en je keert terug naar de website om het nader te onderzoeken.”

Alle factcheckers geven aan geen vaste routine of algemene regel te gebruiken wanneer zij beredeneren of een bron al dan niet betrouwbaar is. Toch demonstreren de resultaten dat wanneer factcheckers zich bewust afvragen of een bron betrouwbaar is of niet, ze bepaalde technieken herhaaldelijk implementeren. Enerzijds zijn deze technieken afhankelijk van het soort bewering dat gecheckt wordt:

Factchecker 2: “Als de bewering wetenschappelijk is dan kijk ik direct op *Google Scholar* en benader ik experts om de informatie te verifiëren. Echter, als het om niet-wetenschappelijke beweringen gaat dan moet ik de oorspronkelijke bewering zien te vinden en onderzoeken of het in precies dezelfde context is geschreven als waarmee ik het nu aantref.”

Anderzijds heeft het soort bron invloed op de zoekstrategieën. Bij foto's en video's is het niet interessant om de bron te onderzoeken; interessanter is om de oorspronkelijke bron te achterhalen. Factcheckers hebben de gewoonte het originele bestand en de officiële uploader te vinden met *reverse image search*. Deze methode ontdekt efficiënt wanneer een foto voor het eerst gepubliceerd is. Standaard gebruiken ze *Google Image Search*, *Yandex*, *TinEye* of *Bing* om beeldmateriaal te verifiëren. Meerdere zoekmachines gebruiken is essentieel, want elke zoekmachine geeft andere resultaten.

In tegenstelling tot beeldmateriaal, analyseren factcheckers op de bron als het om een website of tekst gaat. Samenvattend komen de strategieën die ze hierbij gebruiken op het volgende neer. Allereerst stellen ze zichzelf de vraag: is deze informatie betrouwbaar? Vervolgens proberen ze te vinden waar de informatie is gepubliceerd. Ze kijken wie achter de bewering of website zit, want dit is cruciale informatie. “Vooral in dit tijdperk waarin iedereen alles kan en wil delen, daarbij ondersteunende bewijslast zoekt die niet eens waar hoeft te zijn, maar wel hun mening bevestigt,” stelt factchecker 7.

Naast het achterhalen van de bron spelen andere aspecten mee. Denk aan financiële transparantie, belangenverstrengelingen of dat de bron in het verleden in opspraak is geraakt. Hierbij is het belangrijk om te vergelijken wat de bron over zichzelf beweert en wat andere betrouwbare bronnen daarover hebben uitgezocht, want een betrouwbaar ogende website kan ook onbetrouwbare dingen opschrijven:

Factchecker 2: “Ik kijk wie de bewering doet en volg het broodkruimspoor naar websites die overzicht bieden, zoals Wikipedia, en journalistieke websites die al onderzoek hebben gedaan. Vervolgens probeer ik zelf te reconstrueren of de informatie klopt.”

Als factcheckers iets aan het debunken zijn kijken ze eerst op Wikipedia. Volgens de factcheckers moeten ze voor de hand liggende plekken ook bekijken. Door de Wikipediapagina te bestuderen krijgen factcheckers een goed beeld van wat iemand zou vinden die hetzelfde checkt, maar niet bedreven is in verificatie. Daarnaast is Wikipedia betrouwbaar als moderator:

Factchecker 9: “Wikipedia is een goed begin, omdat daar vaak een discussie achter zit tussen mensen die zeggen ‘dit is een betrouwbare bron’ en mensen die dat niet vinden. Op Wikipedia is consensus bereikt van wat ongeveer klopt. Daarnaast kan je in de bronnenlijst verder kijken.”

Factchecker 6: “Wikipedia is toch de eerste plek waar ik kijk. Het is vaak betrouwbaar en de plek waar andere mensen vermoedelijk als eerste gaan kijken.”

Naast Wikipedia controleren factcheckers URL's, checken ze bepaalde namen en zoeken ze wat bekend is over de bron bij betrouwbare nieuwsbronnen. Op deze manier verkrijgen ze snel nieuwe informatie.

Factchecker 6: “Ik check of iemand aan een bepaald instituut gelieerd is, bekijk hun LinkedInpagina en bij wetenschappers ga ik na wat ze hebben gepubliceerd.”

Factchecker 5: “Ik probeer altijd een beoordeling te maken op basis van berichtgeving in geloofwaardige media.”

Factchecker 8: “Ik kijk naar de bron, probeer de achtergrond van de bron te achterhalen door te zoeken op internet en ik zoek uit wat andere media over de bron schrijven. Als zoekleutel gebruik ik vaak: hoax of factcheck.”

Bij het zoeken in Google gebruiken factcheckers handige technieken om het zoekproces te verfijnen. Zo zetten veel factcheckers hun zoekopdracht tussen aanhalingstekens:

Factchecker 5: “Als ik zoek op *Friends of Science* dan kan ik van alles krijgen, maar als ik het binnen aanhalingstekens zet dan gaat het specifiek over de organisatie. Hierdoor krijg ik sneller het juiste resultaat.”

Na deze zoektocht trekken factcheckers lijntjes van de ene naar de andere bron. Wanneer meerdere bronnen op hetzelfde wijzen dan versterkt dit de overtuiging dat de betreffende bron wel of niet klopt.

Ervaring, gevoel en kennis

Evenals factcheckers vinden journalistiekstudenten het moeilijk een algemene regel of basishouding voor factchecken te formuleren. “Eigenlijk merk ik aan mezelf dat ik het best lastig vind om te factchecken en soms kan ik naïef ergens in meegetrokken worden,” vertelt student 5. Studenten vinden het vaak moeilijk om een basisregel voor factchecken te volgen, omdat ze veel verschillende media en uitingen moeten onderscheiden. Het factcheckgedrag van de ondervraagde studenten komt kort gezegd op het volgende neer: journalistiekstudenten verifiëren informatie op basis van ervaring, gevoel en kennis die ze hebben van ofwel de inhoud, ofwel het medium.

Student 1: “Ik val snel terug op sites en bronnen die ik ken. De informatie van bijvoorbeeld Wikipedia of een bekende nieuwsorganisatie als AFP geloof ik snel, omdat ik deze bronnen vertrouwd heb en ik niet verder te zoeken.”

Student 10: “Ik volg geen algemene regel voor factchecken. Meestal volg ik mijn instinct en aan de hand daarvan schat ik in of een bron betrouwbaar is of niet. Daarna zoek ik op Google naar nieuwsartikelen voor meer zekerheid over de bron.”

Net als factcheckers nemen journalistiekstudenten eerst de tijd om uitgebreid de website te bekijken. Het uiterlijk van de website kan een goede indicatie geven van de betrouwbaarheid volgens de studenten.

Student 7: “Op de website kijk ik naar dingen als taalgebruik: is alles goed geschreven of zie ik spelfouten. Ook kijk ik of de website een aparte opmaak of gek lettertype heeft wat de website onprofessioneel maakt.”

De studenten zijn van mening dat een gelikte website betrouwbaar overkomt, terwijl een website met veel filmpjes, plaatjes en dingen die knippen wantrouwend oogt. Websites die feitelijke informatie geven vinden het onnodig om op zo’n manier aandacht te trekken. Het uiterlijk van de website wekt dus een eerste indruk, maar elke student is zich ervan bewust dat deze indruk fout kan zijn. Studenten laten zich in hun algemene oordeel nooit alleen leiden door hoe de website eruitziet:

Student 10: “De lay-out van de website is een soort kleine trigger die geactiveerd wordt, maar het is niet bindend. Als het bijvoorbeeld geen hypergeavanceerde website is, dan geeft dit een indicatie, maar ik denk dan niet meteen dat de hele organisatie niet klopt.”

Student 1: “Ik kan een website tegenkomen die ik op basis van de lay-out helemaal vertrouw. Hoewel ik dan niet meteen een soort wantrouwen heb, ga ik toch googelen om zeker te weten dat ik de bron kan geloven.”

Eveneens vinden studenten het belangrijk om van de website te achterhalen wat de intenties zijn van diegene achter de bron, aangezien iedereen een website kan opstarten, ook als de bedoelingen niet nobel zijn. Studenten vragen zichzelf daarom af wat voor belang iemand erbij heeft om informatie naar buiten te brengen:

Student 4: “Het is essentieel om te weten wie achter de bron zit, want als je bijvoorbeeld artikelen leest over klimaatverandering die allemaal één richting op wijzen, dan is het belangrijk om te weten of er een wetenschapper of klimaatactivist achter zit.”

Student 10: “Een goede indicatie voor mij is om te achterhalen wie de oprichters van de bron zijn. Een website kan er schitterend en misleidend uitzien, dus daar vertrouw ik nooit alleen op. Daarom kijk ik bij *About Us* om te achterhalen wanneer de bron is opgericht en wat voor types erachter zitten. Ik negeer de mooie reclametekstjes en probeer meer te kijken hoe de structuur van de organisatie in elkaar zit.”

Nadat studenten hebben gecheckt wat voor soort bron of platform ze voor zich hebben, zetten ze hun zoektocht voort in nieuwe tabbladen. Via Google proberen studenten met steekwoorden informatie te controleren. Ze trekken bijvoorbeeld de persoon achter de bron na via LinkedIn of Google Scholar om te kijken wat voor merites deze persoon heeft. Als deze persoon gerenommeerd is in zijn of haar werkveld, dan is diegene betrouwbaar. Overeenstemmend met factcheckers zoeken studenten naar referenties, kijken ze wat over de organisatie geschreven is en welke bronnen dit zijn.

Student 2: “Als ik content op het internet tegenkom die niet afkomstig is van een gerenommeerde organisatie, dan gaat bij mij altijd een alarmbelletje rinkelen. Ik ga gelijk in Google uitzoeken wat door andere bronnen gezegd wordt over mijn bron.”

Student 7: “Ik Google steeds en ga dan naar het tab nieuws, want ik neem aan dat betrouwbare nieuwsbedrijven bovenaan komen in mijn zoekresultaten. Dan lees ik die artikelen. Ook zoek ik vaak op Wikipedia, want volgens mij is dat betrouwbaar genoeg om conclusies te trekken.”

Bij de andere studenten is ook hun oordeel niet compleet zonder een blik te wenden aan Wikipedia:

Student 2: “Als Wikipedia zegt dat de bron een gerenommeerde organisatie is dan ga ik ervan uit dat het goed zit.”

Student 8: “Google gooit natuurlijk de grootste namen zoveel mogelijk omhoog met hun algoritme. Vaak gebruik ik daarom Wikipedia, want daar worden de originele bronnen vermeld en deze ga ik apart lezen. Aangezien deze artikelen ergens gepubliceerd zijn hebben ze een hogere waarde dan Wikipedia.”

Voor het zoeken op Google gebruiken de journalistiekstudenten andere strategieën die overeenkomen met de aanpak van factcheckers. Evenals factcheckers zetten studenten hun zoekopdracht tussen aanhalingstekens, zodat Google deze als een woordgroep probeert te vinden. Daarnaast zetten ze ‘site’ voor de zoekopdracht zodat Google alleen een bepaalde woordgroep zoekt, of gebruiken ze een minnetje om woorden weg te laten. Ook kijken studenten welke zoeksuggestie Google geeft wanneer ze een steekwoord intypen.

Student 2: “Als ik informatie zoek over een bron en Google geeft mij een zoeksuggestie met bijvoorbeeld ‘kritiek’ en ik zie in de zoekresultaten artikelen staan waaruit blijkt dat de bron niet klopt of kritiek op is, dan geeft dat mij reden om extra voorzichtig te zijn.”

Evenals bij factcheckers is het gebruik van het platform Twitter populair onder studenten, zeker als het gaat om het verifiëren van beeldmateriaal.

Student 2: “Om te checken of iets klopt gebruik ik vaak Twitter. Als iets viraal gaat dan heb je vaak mensen die de content *debunk* en dat staat vaak in de reacties onder een tweet.”

Student 6: “Als ik beeldmateriaal controleer zoek ik het meestal terug op Twitter. Vaak geven mensen uit het directe netwerk reacties onder een foto en dat geeft een goede indicatie van de betrouwbaarheid.”

Stelregels

De strategieën die factcheckers en studenten hanteren kunnen gekoppeld worden aan de zogeheten SIFT-methode, oftewel: *Stop – Investigate source – Find additional context – Trace the original text of source* (Caulfield, 2019). Bij deze methode zoek je andere bronnen op om te achterhalen of de bron betrouwbaar is. Factcheckers en studenten hanteren hierbij de volgende stelregel: wordt een bron op meerdere plekken geciteerd, dan maakt dit de bron betrouwbaar:

Factchecker 5: “Ik zoek op Google wat andere betrouwbare media die ik ken erover geschreven hebben. Daarnaast check ik altijd *Crowdtangle Extension*. Hiermee kun je kijken waar artikelen van een website gedeeld worden op sociale media. Dit geeft een indicatie van wat voor soort mensen dit delen en hoe geloofwaardig de bron is.”

Factchecker 7: “Ik zoek of de bron in andere media aan bod komt en ik probeer te achterhalen wat andere mensen over de bron zeggen. Daarnaast kijk ik naar de gekoppelde sociale media accounts en wie daarachter zitten.

Niet alleen kijken factcheckers en studenten hoe vaak een bron geciteerd wordt, het is ook vereist te kijken naar de specifieke bron van informatie. Hierbij hanteren ze de stelregel: wordt een bron genoemd door een erkende en bekende nieuwsorganisatie, dan maakt dit de bron betrouwbaar. Factchecker 4 stelt: “Als meerdere, betrouwbare mediatitels zoals *The Independent* en *BBC* hetzelfde schrijven, dan vertrouw ik die informatie.” “Maar, als iets afkomstig is van een organisatie die ik ken of vertrouw, betekent dit niet dat de informatie ook betrouwbaar is of klopt. Dat moet je ook checken,” beargumenteert factchecker 8. Ook bij studenten kan een groot of bekend nieuwsmerk, zoals *De Volkskrant*, een belangrijke gamechanger zijn of ze een bron wel of niet geloven. Zo verklaart student 1: “Zo’n website als AMF vertrouw ik op het eerste oog niet. Als ik deze echter tegenkom op een website die ik ken of op een site die er goed uitziet, slaat mijn wantrouwen ineens om.”

De mainstream media functioneren als een soort keurmerk door hun transparante manier van werken en het rechtzetten van gemaakte fouten. Een bekende kwaliteitskrant kan een vergissing maken en iets onwaars delen, maar dit wordt direct gefactcheckt en herstelt,” zegt student 5. Toch hoeft dit niet altijd zo te zijn. Een student die zich daarvan bewust is probeert daarom zowel te kijken naar de bekende namen als de obscure websites. Dit geeft een waterdichte strategie om een zo objectief mogelijk oordeel te vormen. Concluderend, het gaat om het totaalplaatje: door wie en vanuit welk belang is een bewering gedaan? Daarbij gaan respondenten na of de bron meerdere keren geciteerd is door betrouwbare bronnen die zij kennen. Ze zoeken naar rode vlaggen waarvan hun alarmbellen gaan rinkelen. Als dit het geval is dan geeft dit aanleiding om sceptisch te zijn over de bron. “Des te meer aanwijzingen in de richting wijzen dat het gekleurd is, des te minder betrouwbaar het wordt,” aldus factchecker 2. Hoe vaker de bron opgevoerd wordt door verschillende bronnen, organisaties en instanties, hoe meer vertrouwen dit geeft. Deze aanpak komt overeen met het journalistieke principe van ‘één bron is geen bron.’

Factchecker 1: “Als ik drie bronnen heb die onafhankelijk van elkaar hetzelfde beweren, dan ga ik ervan uit dat het klopt. Dat is in feite een journalistiek beginsel wat ik afgekeken heb.”

Factchecker 5: “Voor mij telt het journalistieke principe van één bron is geen bron. Je moet vanuit verschillende punten experts, kranten en andere organisaties aanvliegen en zorgen dat je in elk geval twee of drie betrouwbare bronnen hebt die verklaren of het wel of niet legitiem is.”

Daarnaast gebruiken factcheckers en studenten de klassieke journalistieke regel van één bron is geen bron als maatstaf om hun verificatieproces te beëindigen. Zo stelt factchecker 9: “Als factcheckjournalist vertrouw ik nooit op een enkele bron. Als ik meerdere bronnen vind die de bewering bevestigen of ontkennen, stop ik met verifiëren.” Overeenstemmend stelt student 9: “Eén bron is geen bron. Pas als drie verschillende bronnen in de essentie steeds hetzelfde zeggen stop ik met factchecken.” Vereiste hierbij is dat bewijs gevonden moet worden: “Wanneer meer aanwijzingen tevoorschijn komen dat iets nep is, dan bevestigt dit mijn wantrouwen tegen een bepaalde bron, maar het is nog geen bewijs,” aldus factchecker 7.

Better safe than sorry

Journalistiekstudenten leren tijdens hun opleiding om naar de feiten te kijken en alles goed te controleren. “Ik ben meer bezig met waar haal ik informatie vandaan en kan ik het geloven,” vertelt student 1. Tegelijkertijd zijn studenten kritischer en rationeler geworden: “Ik was soms naïef en liet me altijd meesleuren,” geeft student 5 toe. “Aangezien ik nu een mediastudent ben neem ik nooit direct genoeg met wat ik in eerste instantie zie en ben ik vrij kritisch op bronnen die ik tegenkom,” vult student 9 aan. Naast het verwerven van een kritisch bewustzijn, hebben studenten technieken aangeleerd waardoor ze beter, sneller en effectiever zijn geworden in het navigeren via Google. Zo vertelt student 8: “Door digitale handigheden kan ik beter zoeken in Google.” Bovendien zijn studenten zich bewust van hoe onbetrouwbare informatie online scoort. Naar eigen zeggen hebben ze een neusje ontwikkeld voor betrouwbaarheid:

Student 6: “Ik denk dat ik bewuster ben dat veel informatie op het internet niet klopt, maar als een website er goed uit ziet dan kan het best voorkomen dat ik het gewoon niet zie. Daarom check ik het altijd voordat ik het tegen andere mensen zeg, vooral omdat ik als journalist geen onzin wil verkopen.”

Daarnaast zijn de studenten overtuigd dat ze door hun opgedane kennis en ervaring beter kunnen herkennen of een bron manipulatief is dan anderen mensen:

Student 3: “Ik ben altijd vrij kritisch geweest, maar het komt door mijn opleiding dat ik andere mensen vaak betrap op informatie die volledige onzin is. Ik laat mij minder snel misleiden door informatie op het internet dan bijvoorbeeld studenten met een andere achtergrond.”

Student 10: “Ik kan me voorstellen waarom mensen makkelijk in de val trappen als ze iets op sociale media voorbij zien komen wat volledig uit de context is getrokken. Ik wil dan meteen voor mezelf helder hebben of het klopt, maar ik begrijp dat dit voor anderen moeilijker is.”

Kortom, door hun journalistieke achtergrond achten de studenten zichzelf kritisch en in staat online bronnen te verifiëren. De journalist in hen probeert te ontzutselen dat ze iets niet meteen afdoen als onzin, of iets direct voor waar aannemen. Het is dan ook verassend dat bijna geen enkele student bezig is met verificatie in het dagelijks leven. Zo vertelt student 6: “Mijn aangeleerde technieken pas ik niet toe in mijn dagelijks leven, want meestal heb ik geen zin of tijd om iets te factchecken.” Pas voor journalistiek werk beschouwen de studenten verificatie als iets belangrijks: “Als ik een stuk schrijf wil ik zeker zijn dat mijn informatie klopt, maar voor privégebruik steek ik geen moeite in het grondig uitzoeken van informatie,” geeft student 1 toe.

Les in factchecken

Opvallend is dat de studenten geen les of richtlijnen krijgen in factchecken. Zo vertelt student 5: “Bij onze opleiding worden we gestimuleerd informatie te controleren, maar datajournalistiek is niet altijd aanwezig en docenten controleren hier niet op.” Studenten krijgen een snelcursus factchecken en terloops kleine tips mee over hoe ze informatie kunnen vinden, of hoe ze met bepaalde tools beweringen op Twitter kunnen controleren. Toch is veel van deze kennis weggezaakt. Zo biecht student 6 op: “Ik heb kort les gehad in beeldverificatie, maar ik ben vergeten hoe je reverse image search uitvoert. Dit experiment gaat veel verder dan wat wij toen geleerd hebben.”

Studenten krijgen dus wat informatie over het verifiëren van digitale bronnen, maar het is een minimaal onderdeel van hun opleiding. Toch vinden studenten het nuttig als factchecken een belangrijk onderdeel is van het onderwijsprogramma. “Drie dagen onderzoeksjournalistiek is te veel informatie in een korte tijd om te onthouden. Beter is als het vaker voorbijkomt,” zegt student 6. “Zeker in een journalistieke studie is het essentieel dat je weet hoe je bronnen controleert. Dus ik ben van mening dat het meer in de basis van mijn studie moet komen,” vult student 9 aan. Volgens de studenten is het journalistieke onderwijs gericht op de klassieke vorm van factchecken, omdat de journalistiek vooral bestaat uit traditioneel factchecken zoals het bellen met instanties en woordvoerders. “We weten dat dingen als digitalisering bezig zijn, maar ik heb voortdurend het idee dat de journalistiek nog tien of twintig jaar achter de feiten lopen,” erkent student 10. Student 8 geeft hier een verklaring voor:

“Ik denk dat het op redacties erg druk is, dus journalisten kunnen niet even snel een cursus tussendoor doen. Binnen de opleiding ben je vooral bezig met bepaalde basisprincipes van het journalistieke vak als hoor- en wederhoor, bronnen checken buiten het internet of hoe je een nieuwsbericht opstelt. Deze aspecten zijn wellicht belangrijker dan goed op internet zoeken.”

Hoofdstuk 5: Discussie

In dit hoofdstuk worden de resultaten teruggekoppeld naar de literatuur. Daarnaast worden de beperkingen van dit onderzoek besproken en suggesties gegeven voor vervolgonderzoek.

5.1 Lateral lezen en verticaal lezen

De deelnemers aan dit onderzoek waren bekwame lezers. De factcheckers werken voor prestigieuze organisaties en de studenten zijn toegelaten tot universiteiten waarin ongeveer de helft van het studieprogramma bestaat uit het ontwikkelen en trainen van journalistieke vaardigheden, inclusief het opdoen van praktijkervaring middels een stage. In tegenstelling tot het Amerikaanse onderzoek van Wineburg en McGrew (2017) zijn de verschillen tussen journalistiekstudenten en factcheckers in het navigeren door het internet minder groot. Journalistiekstudenten laten zich minder vaak misleiden door digitale listen dan studenten in het Amerikaanse onderzoek. Gezien de prestaties van de deelnemers is een relevante vraag: Wat doen factcheckers en journalistiekstudenten dat hen in staat stelt om snel en accuraat de betrouwbaarheid van informatie te onderscheiden? Het antwoord ligt in twee concepten die eerder geïntroduceerd zijn: lateraal lezen en verticaal lezen.

In tegenstelling tot de studie van Wineburg en McGrew (2017) waarin factcheckers een laterale strategie gebruiken terwijl studenten een verticale aanpak hanteren, blijkt uit deze replicatiestudie dat factcheckers en journalistiekstudenten een combinatie van de twee strategieën toepassen. Als eerste stap scannen deelnemers strategisch een onbekende bron om meer te weten te komen over het perspectief van de site, de autoriteit en de beweegredenen om informatie te verstrekken. De toon, de manier van vormgeving en het taalgebruik geven aanwijzingen over de betrouwbaarheid. Toch laten de meeste factcheckers en journalistiekstudenten zich niet alleen leiden door deze eerste indruk. Ze zijn zich ervan bewust dat een bron gemaakt is door mensen die hen een positieve indruk willen geven en hen willen laten geloven dat ze de bron kunnen vertrouwen. Logischerwijs gaat de bron geen kritiek op hun eigen organisatie delen. Neem bijvoorbeeld de website van *Friends of Science*; deze organisatie gaat niet schrijven dat ze onbetrouwbaar zijn omdat ze gesteund worden door de fossiele industrie. Een bron kan zich altijd anders voordoen dan wie die is, dus door alleen op deze factor af te gaan is de kans groot dat het eindoordeel niet klopt.

Externe informatie heeft de website niet onder controle, daarom verlaten deelnemers vaak snel de oorspronkelijk bron om elders te zoeken naar informatie. Ze openen nieuwe tabbladen, achterhalen wat anderen over de bron zeggen en checken wat voor personen of organisaties dat zijn. Hierbij zoeken ze naar wat gerenommeerde media over de bron schrijven, want volgens de respondenten hebben de media een bepaalde statuur en bewezen waarachtigheid. Uiteindelijk kijken deelnemers of de gevonden informatie de bron ontkracht of bevestigt. De aanpak van factcheckers en journalistiekstudenten kan worden gebundeld tot de volgende gecombineerde strategie van verticaal en lateraal lezen:

Tabel 23: Een strategie van verticaal en lateraal lezen

Stap 1	Vraag jezelf af: is dit een bron die ik al vaker ben tegenkomen of waar ik al bekend mee ben?
Stap 2	Bekijk de bron. De lay-out geeft je een eerste algemene indruk.
Stap 3	Bekijk wat de bron over zichzelf beweert. Vraag jezelf af: is deze informatie betrouwbaar?
Stap 4	Zoek uit wie de bewering doet of wie achter de bron zit en wat zijn of haar belangen zijn.
Stap 5	Open nieuwe tabbladen en voer specifieke zoekopdrachten uit. Achterhaal wat anderen over de bron beweren en probeer connecties te maken tussen de gevonden informatie.
Stap 6	Ga terug naar de bron. Leg de gevonden informatie parallel aan de eerste indruk en aanwijzingen. Maak een oordeel over de betrouwbaarheid van de bron.

Journalistiekstudenten en factcheckers controleren informatie die hun bestaande ideeën in twijfel trekt. Neem bijvoorbeeld de websites van *Against Malaria Foundation* en *Friends of Science*. Beide informatiebronnen bevatten een amateuristische, goedkope uitstraling die twijfel en argwaan opwekt. Toch gaan respondenten niet op hun eerste gevoel af. Ze zoeken aandachtig in de inhoud van de websites en in nieuwe tabbladen naar informatie over de bron. Uiteindelijk blijkt de liefdadigheidsorganisatie een betrouwbaar goed doel te zijn, terwijl de klimaatwebsite een verdachte connectie heeft met de olie-industrie. Dit toont aan dat zowel journalistiekstudenten als factcheckers gemotiveerd zijn informatie te verifiëren om te checken of de inhoud klopt, ze zoeken geen informatie die bevestigt wat zij geloven.

Ondanks dat factcheckers en journalistiekstudenten een gecombineerde strategie aanhouden zijn hierbinnen verschillen te constateren. Overeenstemmend met de bevindingen van Wineburg en McGrew (2017) blijkt dat studenten meer geneigd zijn om de webpagina zelf nauwkeurig te lezen en te analyseren. Ze zoeken lang naar kwaliteitskenmerken om een oordeel te vellen over de betrouwbaarheid. Mogelijk komt dit door een populaire benadering in het onderwijs waarin websites uitgepluisd worden door te letten op uiterlijke en inhoudelijke kenmerken. Dit soort controlelijsten focussen op interne elementen van een website, zoals auteursvermelding, functionele hyperlinks, spelfouten, of het soort URL. Deze elementen zijn echter makkelijk te manipuleren en geven daarom geen goede indicatie van de betrouwbaarheid (Wineburg & McGrew, 2017). Daarentegen legden factcheckers de nadruk op een laterale aanpak. In plaats van veel aandacht te schenken aan de uiterlijke kenmerken van de website, verlaten ze eerder de website om in nieuwe tabbladen meer te weten te komen over de bron. Kortom, factcheckers lezen minder, maar leren meer (Wineburg & McGrew, 2017).

De verschillende nadruk op verticaal of lateraal lezen verklaart mogelijk de verschillende prestatieniveaus van de respondenten. Uit de comparatieve analyse blijkt dat meer factcheckers tot de categorie beheersend behoren dan journalistiekstudenten. Factcheckers gebruikten efficiënt zoekmachines en waren terughoudend met klikken; ze bekeken zorgvuldig de zoekresultaten voordat ze op een bron klikten. Daarentegen namen studenten zelden de tijd om de hele resultatenpagina's af te

gaan. Ze klikten lukraak op de eerste zoekresultaten of volgden vaker hun gevoel. Er waren geen grote verschillen in de snelheid tussen journalistiekstudenten en factcheckers tijdens de opdrachten. Tevens is de snelheid minder relevant dan de kwaliteit van het verificatieproces. Daarom kan geconcludeerd worden dat factcheckers grondiger en effectiever verifiëren dan journalistiekstudenten.

Toch gaat het beeld dat de academische literatuur vestigt over studenten in tegenstelling tot factcheckers niet geheel op in dit onderzoek. Academische studies beargumenteren dat vooral studenten moeite hebben met het zoeken, controleren en evalueren van informatie op het internet doordat ze een gebrek hebben aan civic online reasoning. Zo stelde Caulfield (2017) en Loos et al. (2018) dat studenten vaak niet weten hoe ze online bronnen op betrouwbaarheid beoordelen of alternatieve waarheden van de werkelijkheid onderscheiden. Dit wordt ondersteunt door het onderzoek van McGrew et al. (2018) waaruit blijkt dat de meeste studenten, ongeacht hun niveau, niet overwegen wie achter de informatie zit of wat het bewijs is. In plaats van externe bronnen te raadplegen baseren deze studenten hun oordeel op basis van de inhoud van kenmerken van de webpagina. Indien ze wel buiten de bron zoeken, nemen ze informatie die door zoekmachines als Google wordt versterkt zonder meer als geloofwaardig aan, vult een onderzoek van Tylor (2014) aan.

Overeenstemmend met de studie van Tylor (2014) vertrouwen journalistiekstudenten in deze replicatiestudie Google als eerste hulpmiddel voor het vinden van informatie, gevolgd door traditionele nieuwswebsites en overheidswebsites. Bovendien leggen journalistiekstudenten de nadruk op de verticale strategie en is een website betrouwbaar als deze goed in elkaar steekt, herkenbaar of gezaghebbend is; een bevinding die overeenkomt met de studies van McGrew et al (2018), Wineburg en McGrew (2016; 2017). Echter baseren journalistiekstudenten hun oordeel niet alleen op kenmerken van websites. Ze passen ook een laterale strategie toe, waardoor ze beter in staat zijn feiten van fictie te onderscheiden. Het sombere beeld van scholieren en studenten die door een gebrek aan civic online reasoning niet effectief webinformatie verifiëren, gaat dus niet geheel op voor journalistiekstudenten.

5.2 Beperkingen

Het doel van deze verkennende replicatiestudie was om een beter inzicht te krijgen in verificatiestrategieën die journalistiekstudenten en factcheckers gebruiken bij het evalueren van online informatie. De resultaten zijn toepasbaar op verschillende universiteiten, organisaties en geografische regio's, wat suggereert dat het probleem van digitale geletterdheid onder journalistiekstudenten niet zo wijdverspreid is als bij de studenten in de studies van Wineburg en McGrew (2016; 2017). De bevindingen zijn echter niet afkomstig van een representatieve steekproef; de studenten vormen immers een fractie van de totale populatie journalistiekstudenten in Nederland. Voor factcheckers is wel een meerderheid behaald, aangezien het totale aantal factcheckers in Nederland zeer klein is (Custers, 2017). Desondanks is in dit onderzoek geen gebruik gemaakt van een statistische interbeoordelaarstoets met codeboek en tweede codeur (zie paragraaf 3.1). Door deze keuze is het niet mogelijk om te achterhalen of de geïdentificeerde verificatiestrategieën generaliseerbaar zijn voor andere onderwerpen, sites,

zoekopdrachten en populaties. Hierdoor schort het onderzoek in betrouwbaarheid en repliceerbaarheid. In vervolgonderzoek wordt aanbevolen gebruik te maken van een uitgebreide statistische analyse om de bovenstaande factoren te verhogen. Met bijvoorbeeld een uitgebreid, gedetailleerd codeboek zijn de richtlijnen duidelijk waaraan voldoen moet worden om te behoren tot een bepaalde categorie. Hiermee kan een replicatiestudie precies dezelfde criteria volgen om eenzelfde doelgroep in een andere context te onderzoeken en de resultaten van de interbeoordelaarstoets met elkaar te vergelijken.

Hoewel de resultaten van dit onderzoek erop wijzen dat factcheckers en journalistiekstudenten in staat zijn sociale en politieke informatie te verifiëren, is een gegronde vraag hoe dezelfde respondenten handelen als ze geconfronteerd worden met informatie over een complexer onderwerp of een bron waaruit niet snel belangenconflicten af te leiden zijn. Vervolgonderzoek moet nagaan of het veranderen van de inhoud van de opdrachten invloed heeft op het verificatiegedrag van de deelnemers (Wineburg & McGrew, 2017). Ook is het interessant om in lijn met de confirmation bias theorie te testen wat journalistiekstudenten doen als ze in aanraking komen met een kwestie waar ze zich sterk betrokken mee voelen. Verifiëren ze deze informatie ongeacht of het overeenkomt met hun opvattingen? Verder onderzoek is cruciaal om dergelijke scenario's te onderzoeken, maar de bevindingen geven aanleiding tot optimisme.

Tot slot moet erkend worden dat bij elke opdracht een onderzoeker over de schouders van deelnemers heeft meegekeken. Alhoewel het experiment online afgenomen werd, was er constant een gespreksleider aanwezig die de handelingen en gedachten van respondenten volgde. Dit creëert een kunstmatige omgeving die kan vervormen wat mensen in het dagelijks leven doen. Ondanks herhaaldelijke verzoeken om 'te doen wat u normaal doet' worden respondenten gevraagd om binnen een tijdslimiet digitale informatie te verifiëren waar ze niet uit zichzelf toegekomen zijn (McGrew et al., 2018). De kans bestaat dat respondenten extra gemotiveerd zijn om de informatie te verifiëren, omdat ze weten dat ze meedoen aan een experiment. Vervolgonderzoek is nodig waarbij respondenten websites evalueren in een natuurlijke omgeving. Naast de invloed van de omgeving op de participanten wordt de onderzoeker ook beïnvloed door een persoonlijke bias. Zo kan het uiterlijk, het gedrag, de kennis en welbespraaktheid van participanten onbewust invloed uitoefenen op het oordeel van de onderzoeker. Vervolgonderzoek zou eventueel kunnen kiezen voor een anonieme setting van zowel participant als onderzoeker om deze biases te verkleinen.

Hoofdstuk 6: Conclusie en aanbevelingen

Het internet heeft de toegang tot informatie gedemocratiseerd, maar heeft daarmee ook de poorten voor mis- en desinformatie geopend (Wineburg & McGrew, 2017). Ondanks de toenemende aandacht voor het probleem van mis- en desinformatie en de groeiende consensus over het belang van digitale geletterdheid, geeft eerder onderzoek weinig concrete ideeën over het deskundig evalueren van informatie (Wineburg & McGrew, 2017). In lijn met de studie van Wineburg en McGrew (2017) was het doel van deze replicatiestudie om diegenen te onderzoeken die ervaren zijn in het evalueren van informatie om te begrijpen welke strategieën ze gebruiken bij het verificatieproces.

Een steekproef is getrokken van twintig ervaren internetgebruikers: tien professionele factcheckers/informatieprofessionals en tien journalistiekstudenten van de Universiteit Leiden en de Universiteit van Groningen. Aan respondenten is gevraagd hardop na te denken tijdens het evalueren van websites en het zoeken naar informatie over sociale en politieke onderwerpen zoals klimaatverandering, burgeroorlog, liefdadigheidsorganisaties en sociale media. De analyse van de resultaten focust op de verificatiestrategieën die deelnemers gebruiken om de online informatie te evalueren. Deelnemers verifiëren met een open blik, maar precies werk is niet altijd zuiver. Factcheckers en journalistiekstudenten voelen soms de neiging te stoppen als ze informatie tegenkomen die hun instinct bevestigt. Studenten stoppen echter eerder met het verifiëren dan factcheckers wanneer bekende en betrouwbare bronnen hun opvatting bevestigen, wat de eerste hypothese ondersteunt. Zo staken sommige studenten direct hun zoekactie zodra de eerste zoekresultaten laten zien dat de afbeelding van het Syrische jongetje nep is.

Factcheckers gaan daarentegen kritisch alle zoekpagina's af voordat ze bronnen openen. Ze blijven doorzoeken totdat meerdere bronnen bewijs leveren dat de foto niet klopt. Deze bevinding ligt in lijn met hypothese twee. Hieruit volgt dat factcheckers niet alleen nadrukkelijk aangeven, maar daadwerkelijk kritischer op zichzelf zijn naarmate ze dichter bij hun eigen confirmation bias komen. Toch moeten zowel factcheckers als journalistiekstudenten letten op de confirmation bias, want het is een makkelijke valkuil. Soms baseren ze zich op hun onderbuikgevoel. Juist wanneer ze deze neiging voelen moeten ze doorzetten en proberen te voorkomen dat ze dingen te makkelijk afwimpelen.

Bij de overige opdrachten komt naar voren dat zowel journalistiekstudenten als factcheckers zich niet snel laten misleiden door makkelijk te manipuleren kenmerken van websites. Tegen verwachting van hypothese vier in passen niet alleen journalistiekstudenten, maar ook factcheckers vaker mengvormen toe. Uit interviews met de deelnemers blijkt dat ze overtuigd zijn dat bronnen het beste te verifiëren zijn door twee strategieën – verticaal lezen en lateraal lezen – te combineren. Wat een bron over zichzelf beweert en hoe de buitenwereld de bron beschouwt onthullen beide aanwijzingen over de betrouwbaarheid. Het is dus geen of-of situatie.

Factcheckers/informatieprofessionals en journalistiekstudenten beginnen met verticaal lezen; ze

blijven binnen de website om een indicatie van de betrouwbaarheid te krijgen. Na een strategische scan verlaten ze de website en openen ze nieuwe browsertabbladen om de betrouwbaarheid van de oorspronkelijke site met externe, onafhankelijk bronnen te beoordelen – lateraal lezen. Bij deze gecombineerde strategie benadrukken journalistiekstudenten verticaal lezen, terwijl factcheckers meer de laterale benadering gebruiken, wat overeenstemt met hypothese drie en hypothese vijf.

Zoals verwacht komen factcheckers in vergelijking tot journalistiekstudenten in een fractie van de tijd tot meer gegronde conclusies, een bevinding die hypothese zes ondersteunt. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat factcheckers over meer kennis beschikken van digitale bronnen, de structuur van het internet en verificatiestrategieën om effectief te zoeken (Wineburg & McGrew, 2017). Factcheckers weten uitstekend hoe zoekmachines als *Google Reverse Image Search* werken, beheersen over slimme handigheden zoals met aanhalingstekens zoeken, zoeken met de juiste steekwoorden als ‘factcheck’ en zoeken meer lateraal naar betrouwbare en obscure bronnen voor waterdicht bewijs.

Een mogelijke verklaring voor het feit dat journalistiekstudenten minder presteren dan factcheckers ligt in hun onderwijsprogramma. De journalistiekstudenten van de Universiteit Leiden en de Universiteit Groningen geven meermaals aan dat informatie over het onderzoeken van digitale bronnen een minimaal onderdeel van hun opleiding uitmaakt. Het zijn eerder kleine cursussen tussendoor dan een volwaardig vak over verificatie. Het is enigszins merkwaardig dat de studenten zo weinig les krijgen in factchecken. Het delen van waarheidsgetrouwe informatie vormt immers de kernwaarde van hun professionele identiteit. Journalistiekstudenten worden opgeleid om feiten te onderzoeken en betrouwbare bronnen te gebruiken. Eén bron is niet genoeg en elke bron heeft een ander belang. Gezien het grote bereik van journalisten kan het onzorgvuldig controleren van informatie verregaande gevolgen hebben. Wanneer studenten aangeleerd krijgen dat verificatie een journalistiek basisprincipe is, is een korte cursus over het onderwerp onvoldoende.

Om een weg te banen in de stortvloed aan digitale informatie zijn efficiënte strategieën nodig om waarheid van onwaarheid te scheiden. Een fundamentele heroverweging van de manier waarop les wordt gegeven in de journalistieke kernvakken op de universiteiten in Leiden en in Groningen is noodzakelijk. Factchecken moet een integraal onderdeel zijn van het onderwijsprogramma, zodat studenten gedurende het gehele semester hun digitale vaardigheden verbeteren en leren zin van onzin te scheiden. Echter gaat de uitdaging waar het onderwijs voor staat verder dan dat. Studenten moeten ook geprikkeld worden hun vaardigheden buiten het klaslokaal te gebruiken. Daarvoor moeten docenten hun studenten herhaaldelijk laten oefenen met het verifiëren van bronnen en het zoeken naar relevante informatie. Zodoende kan het voor studenten een gewoonte worden om eerst na te denken voordat ze bepaalde bronnen openen en de geopende bronnen te dubbelchecken. Zodra de mediawijsheid wordt vergroot, voorkomen studenten belangrijke zaken over het hoofd zien en niet in hun eigen werkelijkheid te gaan leven, maar evenals factcheckers gegronde conclusies formuleren over online bronnen.

Hoeveel digitale vaardigheden leraren studenten bijbrengen, het zal voor studenten lastig blijven om exacte antwoorden over een bron te vinden. Tegelijkertijd is het ingewikkelde aan verificatie dat je

altijd vanuit een bepaalde twijfel dingen probeert te benaderen. Alleen deze twijfel kan op een gegeven moment verlamvend werken, waardoor je aan alles begint te twijfelen. Daarom moet aan de ene kant ruimte voor twijfel overblijven, terwijl aan de andere kant hoekstenen nodig zijn over wat wel of niet waar kan zijn. Lateraal lezen is zeker geen wondermiddel, maar door het slim te combineren met verticaal lezen is het een praktische strategie die journalistiekstudenten en factcheckers helpt navigeren door het digitale landschap. Binnen deze mengvorm moet de nadruk liggen op lateraal lezen. Door langer bij de oorspronkelijke bron te blijven hangen, blijf je immers in een bubbel. Indien je naar buiten gaat, prik je deze bubbel lek. Zelfs met die doorgeprikte bubbel is het echter onmogelijk om altijd waterdichte oordelen over de ‘waarheid’ te maken, maar een gecombineerde methode van verticaal en lateraal lezen helpt om betere beslissingen te nemen en de bedreigingen in ons digitale landschap te weerstaan. Alleen dan blijft factchecken een *‘practice that we preach.’*

Bibliografie

Aliwat, A. D. (2021). *In Limbo*. Altair Press.

https://books.google.nl/books?id=8XgREAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=nl&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211–236. <https://doi.org/10.1257/jep.31.2.211>

American Press Institute, & Dean, W. (2017, 18 juli). *Journalism as a discipline of verification*.

American Press Institute. Geraadpleegd op 13 juni 2022, van <https://www.americanpressinstitute.org/journalism-essentials/verification-accuracy/journalism-discipline-verification/>

Bastardi, A., & Uhlmann, E. L. (2011). Wishful Thinking. *Psychological Science*, 22(6), 731–732. <https://doi.org/10.1177/0956797611406447>

Bauwens, N. (2021, 27 mei). *Cognitieve Dissonantie theorie: van A tot Z*. Natascha Bauwens.

Geraadpleegd op 13 juni 2022, van <https://www.nataschabauwens.nl/cognitieve-dissonantie-theorie-betekenis-uitleg-voorbeeld/>

Brandtzaeg, P. B., Lüders, M., Spangenberg, J., Rath-Wiggins, L., & Følstad, A. (2015). Emerging Journalistic Verification Practices Concerning Social Media. *Journalism Practice*, 10(3), 323–342. <https://doi.org/10.1080/17512786.2015.1020331>

Breakstone, J., McGrew, S., Smith, M., Ortega, T., & Wineburg, S. (2018). Why we need a new approach to teaching digital literacy. *Phi Delta Kappan*, 99(6), 27–32.

<https://doi.org/10.1177/0031721718762419>

Brennen, B. (2017). Making Sense of Lies, Deceptive Propaganda, and Fake News. *Journal of Media Ethics*, 32(3), 179–181. <https://doi.org/10.1080/23736992.2017.1331023>

Bryman, A. (2016). *Social Research Methods* (5de editie). Oxford University Press.

Caulfield, M. (2017). *Web Literacy for Student Fact-checkers* (5de editie). Mike Caulfield.

<https://digitalcommons.liberty.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1004&context=textbooks>

- Caulfield, M. (2019, 19 juni). *SIFT (The Four Moves)*. Hapgood. Geraadpleegd op 15 juni 2022, van <https://hapgood.us/2019/06/19/sift-the-four-moves/>
- Coddington, M. (2018). Gathering evidence of evidence: News aggregation as an epistemological practice. *Journalism*, 21(3), 365–380. <https://doi.org/10.1177/1464884918817608>
- Curry, A. L., & Stroud, N. J. (2021). The effects of journalistic transparency on credibility assessments and engagement intentions. *Journalism*, 22(4), 901–918. <https://doi.org/10.1177/1464884919850387>
- Custers, Y. (2017, 23 februari). *Ook in Nederland hebben we factcheckers, maar vooral tijdens verkiezingen*. Factchecken. Geraadpleegd op 11 juni 2022, van <https://nieuwejournalistiek.nl/factchecken/2017/02/23/ook-in-nederland-hebben-we-factcheckers-maar-vooral-tijdens-verkiezingen/>
- Dawson, E., Gilovich, T., & Regan, D. T. (2002). Motivated Reasoning and Performance on the was on Selection Task. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(10), 1379–1387. <https://doi.org/10.1177/014616702236869>
- Duffy, A., & Tan Rui Si, J. (2017). Naming the Dog on the Internet. *Digital Journalism*, 6(7), 910–927. <https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1377092>
- Ederly, S., Mourão, R. R., Thorson, E., & Tham, S. M. (2019). When Do Audiences Verify? How Perceptions About Message and Source Influence Audience Verification of News Headlines. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 97(1), 52–71. <https://doi.org/10.1177/1077699019864680>
- Epley, N., & Gilovich, T. (2016). The Mechanics of Motivated Reasoning. *Journal of Economic Perspectives*, 30(3), 133–140. <https://doi.org/10.1257/jep.30.3.133>
- Evans, J. (1990). *Bias in Human Reasoning* (1ste editie). Taylor & Francis.
- Explorable. (2010, 4 september). *Confirmation Bias and the Wason Rule Discovery Test*. Explorable.com. Geraadpleegd op 13 juni 2022, van <https://explorable.com/confirmation-bias>

- Festinger, L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Amsterdam University Press.
https://books.google.nl/books?id=voeQ-8CASacC&printsec=frontcover&hl=nl&source=gbs_atb#v=onepage&q&f=false
- Flanagin, A. J., & Metzger, M. J. (2007). The role of site features, user attributes, and information verification behaviors on the perceived credibility of web-based information. *New Media & Society*, 9(2), 319–342. <https://doi.org/10.1177/1461444807075015>
- Fogg, B. J., Swani, P., Treinen, M., Marshall, J., Laraki, O., Osipovich, A., Varma, C., Fang, N., Paul, J., Rangnekar, A., & Shon, J. (2001). What makes Web sites credible? *Proceedings of the SIGCHI conference on Human factors in computing systems - CHI '01*.
<https://doi.org/10.1145/365024.365037>
- Ipenburg, N. (2022, 2 juni). *Hoe herken je nepnieuws?* NPO Kennis. Geraadpleegd op 13 juni 2022, van <https://npokennis.nl/story/34/hoe-herken-je-nepnieuws>
- Koetsenruijter, W., & Van Hout, T. (2018). *Methoden voor Journalism Studies* (2de editie). Amsterdam University Press.
- Kovach, B. (2006). Toward a New Journalism With Verification. *Nieman Reports*, 60(4), 1–105.
<https://niemanreports.org/wp-content/uploads/2014/03/winter2006.pdf>
- Kovach, B., & Rosenstiel, T. (2014). *The Elements of Journalism, Revised and Updated 3rd Edition*. Crown.
- Kunda, Z. (1990). The case for motivated reasoning. *Psychological Bulletin*, 108(3), 480–498.
<https://doi.org/10.1037/0033-2909.108.3.480>
- Loos, E., Ivan, L., & Leu, D. (2018). “Save the Pacific Northwest tree octopus”: a hoax revisited. *Or. Information and Learning Science*, 119(9/10), 514–528. <https://doi.org/10.1108/ils-04-2018-0031>
- Machill, M., & Beiler, M. (2009). THE IMPORTANCE OF THE INTERNET FOR JOURNALISTIC RESEARCH. *Journalism Studies*, 10(2), 178–203.
<https://doi.org/10.1080/14616700802337768>

- McGrew, S., Breakstone, J., Ortega, T., Smith, M., & Wineburg, S. (2018). Can Students Evaluate Online Sources? Learning From Assessments of Civic Online Reasoning. *Theory & Research in Social Education*, 46(2), 165–193. <https://doi.org/10.1080/00933104.2017.1416320>
- McLeod, S. (2018, 5 februari). *Cognitive Dissonance*. SimplyPsychology. Geraadpleegd op 13 juni 2022, van <https://www.simplypsychology.org/cognitive-dissonance.html>
- Mooney, C. (2011, mei). *The Science of Why We Don't Believe Science*. Mother Jones. Geraadpleegd op 14 juni 2022, van <https://www.motherjones.com/politics/2011/04/denial-science-chris-mooney/>
- Nickerson, R. S. (1998). Confirmation Bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises. *Review of General Psychology*, 2(2), 175–220. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.2.175>
- NU.nl, & Nederpelt, J. (2019, 25 oktober). *Waarom laten we ons niet door feiten overtuigen? Dat ligt aan ons brein*. NU - Het laatste nieuws het eerst op NU.nl. Geraadpleegd op 13 juni 2022, van <https://www.nu.nl/weekend/6005078/waarom-laten-we-ons-niet-door-feiten-overtuigen-dat-ligt-aan-ons-brein.html>
- Oswald, M. E. & Grosjean S. (2004). Confirmation bias. In Pohl, R. F. (Reds.), *Cognitive Illusions: A Handbook on Fallacies and Biases in Thinking, Judgement and Memory* (1ste editie, pp. 79–96). Psychology Press.
https://www.researchgate.net/publication/234107351_Oswald_M_E_Grosjean_S_2004_Confirmation_bias_In_R_F_Pohl_Ed_Cognitive_Illusions_A_Handbook_on_Fallacies_and_Biases_in_Thinking_Judgement_and_Memory_Hove_and_NY_Psychology_Press
- Petty, R. E., & Cacioppo, J. T. (1986). *Communication and Persuasion. Central and Peripheral Routes to Attitude Change* (1ste editie). Springer Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-1-4612-4964-1>
- Reyes, V. (2017). Three models of transparency in ethnographic research: Naming places, naming people, and sharing data. *Ethnography*, 19(2), 204–226.
<https://doi.org/10.1177/1466138117733754>
- Shapiro, I., Brin, C., Bédard-Brûlé, I., & Mychajlowycz, K. (2013). Verification as a Strategic Ritual. *Journalism Practice*, 7(6), 657–673. <https://doi.org/10.1080/17512786.2013.765638>

- Silverman, C. (2013, 27 februari). *New research details how journalists verify information*. Poynter. Geraadpleegd op 14 juni 2022, van <https://www.poynter.org/reporting-editing/2013/new-research-details-how-journalists-verify-information/>
- Silverman, C. (2018, 15 March). “*Verify, then trust*”: testimony before the Knight Commission on Trust, Media and Democracy. Medium. Geraadpleegd op 14 juni 2022, van <https://medium.com/trust-media-and-democracy/verify-then-trust-testimony-before-the-knight-commission-on-trust-media-and-democracy-aacb5e7ef4de>
- Stichting Kennisnet. (2020, 24 februari). *Monitor Jeugd en Media*. Kennisnet. Geraadpleegd op 13 juni 2022, van <https://www.kennisnet.nl/publicaties/monitor-jeugd-en-media/>
- Tylor, J. (2014). An examination of how student journalists seek information and evaluate online sources during the newsgathering process. *New Media & Society*, 17(8), 1277–1298. <https://doi.org/10.1177/1461444814523079>
- Van Hamersveld, B. [Beeldtaal Kennisclips Public]. (2019, 28 november). *4.5 ELM* [Video]. Mediasite Channel. <https://hsleiden.mediamission.nl/Mediasite/Channel/beeldtaal-kennisclips-public/watch/24343b70b98541fbbcdb6577202bb62b1d>
- Van Leuven, S., Kruikemeier, S., Lecheler, S., & Hermans, L. (2018). Online And Newsworthy. *Digital Journalism*, 6(7), 798–806. <https://doi.org/10.1080/21670811.2018.1498747>
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017, september). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking*. Council of Europe. <http://tverezo.info/wp-content/uploads/2017/11/PREMS-162317-GBR-2018-Report-desinformation-A4-BAT.pdf>
- Wason, P. C. (1960). On the Failure to Eliminate Hypotheses in a Conceptual Task. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 12(3), 129–140. <https://doi.org/10.1080/17470216008416717>
- Wineburg, S. & McGrew S. (2016, 1 november). *Why Students Can't Google Their Way to the Truth* (Opinion). Education Week. Geraadpleegd op 14 juni 2022, van <https://www.edweek.org/teaching-learning/opinion-why-students-cant-google-their-way-to-the-truth/2016/11>

Wineburg, S., & McGrew, S. (2017). Lateral Reading: Reading Less and Learning More When Evaluating Digital Information. *SSRN Electronic Journal*, No. 2017-A1.
<https://doi.org/10.2139/ssrn.3048994>

Wineburg, S., McGrew, S., Breakstone, J., & Ortega, T. (2016). Evaluating Information: The Cornerstone of Civic Online Reasoning. *Executive Summary*. Geraadpleegd op 14 juni 2022, van <https://purl.stanford.edu/fv751yt5934>

Appendix

Experiment Scriptie Journalistiek en Nieuwe Media

circa 30 minuten

In dit experiment zal je vier opdrachten uitvoeren. Bij deze taken word je geacht webinformatie te verifiëren. Je kunt op het internet zoeken zoals je gewend bent. Je mag dus bijvoorbeeld op hyperlinks klikken, de oorspronkelijke website verlaten en op het internet zoeken. Handel vooral zoals je normaal gesproken ook zou doen als je webinformatie leest en bekijkt.

Ik wil je vragen om hardop na te denken tijdens het uitvoeren van de opdrachten.

Voor elke opdracht is een tijdslimiet vastgesteld. Voor de eerste opdracht heb je tien minuten, voor de tweede opdracht 8 minuten, voor de derde opdracht 6 minuten en voor de laatste opdracht 4 minuten. Je wordt gewaarschuwd wanneer de laatste minuut in gaat.

Opdracht 1: Klimaatverandering – 10 minuten

Je doet onderzoek naar klimaatverandering. Je surft op het internet naar bruikbare bronnen en je komt de volgende website tegen <https://www.friendsofscience.org/>. Is deze website een betrouwbare bron van informatie over klimaatverandering?

Opdracht 2: Burgeroorlog in Syrië – 8 minuten

De burgeroorlog in Syrië begon in 2011 en duurt tot op de dag van vandaag voort. Je komt de volgende afbeelding tegen op Twitter:

Jij als kritische denker wilt weten of deze afbeelding wel echt in Syrië is gemaakt. Ook vraag je je of deze foto bewijs levert voor de omstandigheden van kinderen in Syrië. Ga aan de slag!

Opdracht 3: Liefdadigheidsorganisaties

- 6 minuten

Elk jaar doneer je geld aan een liefdadigheidsorganisatie. Dit jaar wil je geld geven aan organisatie die zich inzet voor de bestrijding tegen malaria. Je wilt wel dat je geld goed besteed wordt en bij mensen terecht komt die het echt nodig hebben. Je gaat dus op zoek naar een gerespecteerde liefdadigheidsorganisatie en je komt op de website van de Against Malaria Foundation: <https://www.againstmalaria.com>. Hoe betrouwbaar vind je deze organisatie? Zou je je geld hier doneren?

Opdracht 4: Sociale media video over Zoom-functie

- 4 minuten

In tijden van corona is iedereen gewend geraakt aan het online communiceren via videochatservices als Teams, Google Meet en Zoom. Maar hoe veilig zijn deze softwareprogramma's eigenlijk? Jij zoekt het uit en je komt op TikTok de volgende video tegen:

https://www.tiktok.com/@shokshooter/video/6951917842715495685?lang=en&is_copy_url=1&is_from_webapp=v1

Klopt het dat zoom leerkrachten de mogelijkheid biedt om leerlingen te horen en zien zelfs wanneer hun computer microfoons gedempt zijn en camera uitgeschakeld?

Het experiment is getranscribeerd. De transcripties bestaan uit 100 pagina's, daarom zijn deze niet toegevoegd aan de thesis. Deze kunnen opgevraagd worden via xanthewijzenbroek@gmail.com.

Gegevens over hoeveelheid tijd per opdracht

Opdracht 1	10 min (gestopt)	gevonden na .. minuten:
8.21		1.39
06.20 (totaal 0.40 over)		3.40
07.45		2.15
01.37 (00.22 over)		8.23
02.35		7.25
08.07 (06.36)		1.53
08.00 (03.20)		2.00
03.40		6.20
07.40 (05.11)		2.20
10		10
Opdracht 2	8 min	
04.00		4
06.25 (0.59 over)		1.35
3.30		4.30
05.58 (totaal 8 min)		2.02
06.39 (8 min)		1.07
03.30		4.30
07.02 (02.53)		0.58
08.00		8
05.48 (00.50)		2.12
02.57 (00.00)		5.03
Opdracht 3	6 min	
1.30		4.30
0.30		5.30
2.50		3.10
6 min		6
6 min`		6
01.24 (6 min)		4.36
02.37		3.23
06.00		6
02.56		3.04
6 min		6
Opdracht 4	4 min	
0.50		3.10
3.20 (found)		0.40
01.00		3
02.44		1.16
0.28		3.32
02.06		1.54
00.00		4
4 min		4
01.27 (00.22)		3.33
00.17		3.43

Opdracht 1	10 min.	gevonden na ... minuten en sec.
02.42		7.18
05.26 (04.23)		4.34
06.32 (02.18)		3.28
04.50		5.10
00.00		10.00
06.53		3.07
00.16		9.44
00.00		10.00
02.46 (00.24)		7.14
05.05 (00.00)		4.55
Opdracht 2	8 min.	
06.23		1.37
04.34 (03.37)		3.26
06.25 (00.00)		1.35
04.23		3.35
05.51		2.09
06.28 (04.36)		1.32
04.14 01.55)		3.46
04.59 (00.00)		3.01
04.17 (00.00)		3.43
06.33 (03.40)		1.27
Opdracht 3	6 min.	
01.53		4.07
01.40		4.20
00.00		6.00
02.35		3.25
00.00		6.00
00.00		6.00
01.15		4.45
00.57		5.03
01.00 (00.00)		5.00
00.11		5.49
Opdracht 4	4 min.	
02.00		2.00
00.55 (00.00)		3.05
00.00		4.00
00.51		3.09
00.00		4.00
00.10		3.50
00.00		4.00
00.22		3.38
00.00		4.00
00.00		4.00